

447

II/108/8

BIBLIOTHECA

TEUBNERIANA.

TITI LIVI
AB URBE CONDITA
LIBRI.

EDITIONEM PRIMAM CURAVIT

GUILELMUS WEISSENBORN.

EDITIO ALTERA, QUAM CURAVIT

MAURITIUS MÜLLER.

PARS IV. FASC. II. LIB. XXXVI—XXXVIII.

LIPSIAE
IN AEDIBUS B. G. TEUBNERI
MDCCCXC.

LIBRI XXXVI—XXXVIII.

SCRIPTURAE ED. MADVIG. (HAUNIAE MDCCCLXV)

A NOSTRA DISCREPANTIS INDEX.

Lib. XXXVI. Cap. II, 1 in senatu <haud> ad id] Koch: incerto ... i. e. 'cum ad id (temporis) adhuc incertum esset, quae ...' De ad id v. 9, 15, 1; de incerto 28, 36, 12, 44, 7, 11. Weiss. ad 28, 17, 14. Weiss.: in senatu <intento> ad id. Madv. Em. 416: in senatu <haud> ad id. | cuius] Rupertius. Codd. cuius. 2 bellum] B. III, 5 his colonis] B. IV, 5 modium <millia>. mille] Weiss. modium D i. e. quingenta (milia), quod B habet, fort. retinendum est, cf. 31, 19, 4, 36, 15, 4. VI, 1 (Brachyllae Sigon., cf. 35, 47, 3. B et Weiss.: Brachylli.) 4 (orationem <est> exorsus Duker., cf. 21, 39, 10, 38, 50, 11.) VII, 10 (utramque fortunam, quod suspectum videtur Weiss., nihil habet offensionis, cf. c. 16, 9, 28, 42, 1.) | (erat Madv. Em. 418. Codd.: erit). 14 adiungere ... adiungi] B. M: coniungere ... coniungi. 17 (commeatum, ut 37, 53, 9. B: commeatū). 18 divisam classem partim ... partim] B, cf. 37, 13, 8. 31, 36, 9. VIII, 2 conveniendum <cum> exercitu] Codd. Mendum subesse videtur; sed nec J. Fr. Gronovii com., quam Madv. recepit, nec Jac. Gronovii <ab> Aetolis satis placet; fort. excidit ablat. absol.: Aetolis Amyndandroque <omnem contrahere iuventutem iussis> dies ..., vid. quae de hoc aliisque librorum XXXVI et XXXVII locis dixi in progr. Stendal. 1888 p. 3sq. H. J. Müllerus in annal. soc. philol. Berol. 1889 XV p. 24 exercitui delet. | indictus] Codd. praeter M; vid. ibid. 3 ibi] B. IX, 3; 13 Scotussam] B, cf. H. J. Müller 'Onusa' Bonnæ 1882 p. 149 not. 4. 11 (dein cum M. B: deinde cum.) 13 (deinde M.) 15 futuram [rex] ad] Codd. Gronov. notavit v. rex; iniuria. X, 13 (rediit M. B: redit). XII, 3 eoque accepta est] B. 5 (legatis Gron. tacite omisit.) 6 vulgandae] Codd. Vid. quae de hoc loco dixi ibid. p. 4sq., cf. H. J. Müller in annal. soc. philol. Berol. p. 25. 11 (rediit Drak. Madv.) XIII, 4 per capta oppida] Codd. praeter M; vid. Drak. ad 39, 23, 11. XIV, 5 (iussus est et Ussing.) 12 (circa eam edd. vett., vid. 39, 25, 4, cf. 36, 10, 2). XV, 4 (antea M. B: ante.) 8 terra, sita ab tergo, et Peloponnesus] scripsi: terra et sita ab tergo Peloponnesus. XVII, 7 omittam] B: sileam. M: omittam.

a*

9 nec frequentes convenerunt] *B*; illud est in *M*; vix dici potest, utra lectio praestet; utrumque est *Livianum*. XVIII, 1 arma et tela] *Drak.* ex sollemni *Livii* formula; arma, tela (*B. Weiss.*) non addito tertio substantivo, v. g. equi, arma, tela 30, 11, 4, non inveni. *Madv.* arma et tela cum tribus *codd.* *Drak.* 2 sarisphoros] *Codd.* 7 ad pugnandum suis] *B.* XX, 2 per omnes [dies] dies notavit *Madv.*, defendit *Wulsch* 'de praep. per usu *Liv.*' *Ital.* 1880 p. 41. | sine violatione] *B.* 3 subiit] *Codd.* XXII, 7 (lectionem dubiam *Gronovii* et *Madv.* (ed.) partem extra muros, quae . . . habitabatur, . . . oppugnandam dedit recepi. In *M* est: arcem extra muros, quae . . . haec verba desunt in *B.* *Madv.* *Em.* 420: 'mihi arcis nomen maius originis suspectum est tamquam additum, quod substantivum desideraretur, et sic scribendum videtur: extra muros, qua . . . habitabatur, *Ti.* *Sempronio* Longo oppugnanda dedit.' Fort. scribendum: praeposuit; <infra> arcem extra muros, qua . . . habitabatur, . . . oppugnanda dedit. *Infra* arcem (graece τὰ κάτω τῆς ἐκποπόλεως; de hac constr. v. ad 1, 58, 2. 22, 45, 7) i. e. id, quod infra arcem et extra muros (urbis) erat (suburbium); hoc suburbium ipsum quoque muris circumdatum fuisse apparet ex c. 24, 6. XXIII, 2 (erumpebant *Gron.* *Deest* in *codd.*) XXIII, 5 (labore urente *Vulg.* 'Vetus liber' *Sigonii* et tres *codd.* dett.: urgente, quod fort. non est spernendum; repetitio eiusdem nominis a *Livio* non aliena est. Loco simillimo 6, 3, 3 exstat urgere. Urere de labore vix dicitur.) 7 ex ratione temporis] *M.* *Müller*, *vid.* *ibid.* p. 5 sq. *Eandem* coniecturam *R. Novakium* per litteras a. 1885 secum communicavisse testatur *H. J. Müller* *ibid.* p. 25. Cf. 27, 15, 17. *B.*: expectatio temporis. XXIV, 2 (expectare *M.* expectantes *B.*) 4 (concurrunt *M.* occurrunt *B.*) 6 semiruta] *Weiss.* Quae lectio in *M* fuerit, utrum erutos an semiruta, non constat. 8 abrupta erat ab arce] *Vulg.* 9 escensurus consul ab urbe] *B.* XXV, 3 septem milia ferme] *B.* 4 (paene *M.* saepe *B.*) 7 dimicassent [quam *Aetolos*] *B.* In lect. *cod.* *B.* nihil est, quod offendat. Consul dicit aequius esse Romanos milites eius populi, cum quo in acie dimicassent, etiam urbes oppugnare. | habere victoriae] *B.* 8 est ab *Lamia*] *B.* XXVI, 2 idem, qui antea] *B.* XXVII, 1 post paucos dies] *B.* *Vid.* quae dixi *ibid.* p. 7. 5 his parantibus] *B.* 8 via visa est omnibus ad salutem] *Vulg.* XXIX, 1 (animi exasperati sunt *B.*) 5 Romanorumque] *Vulg.* *B.* 6 iussum] *B.* XXX, 4 *Callipolin*] *B.* Formam -im *Madv.* ipse praefert praef. p. IX. XXXI, 2 (in *Codd.* pro etenim est et, quod *Madv.* ex est ortum censet). 12 (*Madv.* pro revocato scribendum censet evocato). XXXII, 1 pecuniam] *B.*; ablativum tuetur 38, 24, 4. 5 omissa igitur contentione] *B.* Igitur, quod est in *M*, interpolationem sapit. 7 sint] *Codd.*

XXXIII, 2 perturbatio] *Codd.* 3 ope] *Codd.* Destitui ab ope non inveni ap. *Liv.* Vox spei repetita non offendit ap. *Liv.* 5 quia] *Vulg.* 7 recepit] *B.* XXXIV, 2 [iam] per duos menses] *Codd.* iam ante iam prope minus offendit, cf. 4, 28, 1 sq. 24, 32, 4; 5. 37, 13, 9. | omne ibi nomen] *B.* omne nomen ibi i. e. quidquid nominis *Aetolorum Naupacti* erat, omnes *Aetoli*, qui praesidii causa ibi erant. *Weiss.* verba falso interpretatur. In ordine verborum nihil est, quod offendat, immo hic ordo multo usitator est, cum ibi locum adiectivi obtinet, cf. 5, 4, 13 colonos nostros ibi interfecerunt. 24, 3, 4 lucus ibi. 26, 5, 11 legio ibi. 3 (accidebant *Madv.* *Em.* 424 not. *Codd.*: acciderant) 10 (Verba atqui . . . crescere *Madv.* *Em.* 422 sqq. huc transtulit.) XXXV, 2 (redii *edd. vett.*) 5 indutias <in> tantum tempus] *Duk.* *Codd.*: indutias tantum temporis. | (deprecator defensorque *M.*) 6 (soluta obsidio est *M*; in *rell. codd.* *deest* v. est.) 7 (cum *Madv.* *Em.* 424 suppl. exulum causam). XXXVI, 3 *Matris Magnae Idaeae*] *Iure Drak.* v. *Idaeae* gloss. esse censet. | cui post *Africanus*] *B.* 4 *Valerius Antias*] *Omnes codd. praeter M.* *Vid. Drak.* ad h. l. 5 *M.* *Licinii*] *B.* 7 (et eo omnia *Madv.*) XXXIX, 7 tertium annum ibi] *B.* 10 triumphaverint] *Codd.* De indicativo in enuntiatione relativa (eorum), qui triumphaverant loco participii posita v. quae dixi in ed. mea ad II, 15, 3. XLI, 3 (enim *unc. inclus. ed. Camp.*) XLIII, 1 (fere *M.* *Deest* in *B.*) 3 potuit] *B.* *Vid.* quae dixi in *progr. Stendal.* 1888 p. 7. | rediit] *Codd.* 5 (De hac § *vid.* quae dixi in *progr. Stend.* 1871 p. 2 sqq.) XLIV, 3 (ferme *M. B.*; fere). 7 una, quae compari *Marte* concurrerat] *edd. vett. B.*: . . . cum pari *Marte* . . . De *M* non constat. Compari, quod *Gelen.* legit, quater ap. *Liv.* invenitur in prima et tertia decade. Pari et compari *Marte* *āz. slq.* apud *Liv.* videtur. Fort. in ar-

cum pari
chetypo lectio fuit: una, quae *Marte* *eco* (i. e. aequo) concurrerat addito ab librario glossemate cum pari. Si cum pari genuinum est, scribendum: una, quae cum pari (sc. navi, vel: adversario) *Marte* aequo concurrerat. De *Marte* aequo v. 9, 44, 7. 27, 12, 10; ad II, 40, 14 ed. meae et *Friedersdorff.* ed. l. XXVIII *append.* p. 122. 11 extremus commisso certamine] extremus in uno *M* est; glossema esse videtur. XLV, 3 substiterunt] *vid.* quae dixi in *progr. Stend.* 1888 p. 7. 9 *Laelius*, *Africanum* intuentibus cunctis ad finiendum bellum] De interpunctione, de sententia h. l. et quomodo verba inter se cohaereant, dixi *ibid.* p. 8 sq.

Lib. XXXVII. Cap. I, 7 coeptum est agi] *B.* De hoc ordine verborum *vid.* quae dixi *ibid.* p. 9. 9 se legatum iturum] *coni.* *Dukeri*, quam *Madv.* haud improbabilem esse censet. II, 6 (iusus ex agro, quo . . . multaverat, *Boios* de-

ducenti. duae ex incerta coniect. Madvigii. | milia, equites] B. 10 accipere est iussus] Codd. praeter M. 12 (binae aequae) proximo anno Madv. ex vestigiis cod. M; ceteri codd. eo anno. V, 3 multis locis] B et cett. codd. praeter M. 4 ductus] codd. VI, 4 ab sex milibus] codd. praeter M. Vid. quae dixi ibid. p. 9. VII, 9 fidelis] B. Vid. ibid. p. 10 sq. | (destituit codd. Drak. B: destituit). VIII, 6 equitibusque] B. IX, 6 navibus suis] dedi e coni. Madv. Codd. navibus. X, 5 internuntius aperit] codd. praeter M. Vid. quae dixi ibid. p. 11. X, 11 (ipse Panhormi substituit] scripsi: ipse ad Panhormum mansit, v. quae dixi ibid. XI, 4 tam (in) apparatu] Codd. Vid. ibid. p. 12. 8 (telis ancipitibus ed. Ascens. 1513, utrum e cod. an ex coniect., incertum est. Codd. ex ancipitibus; si ex ancipiti (cf. ex transverso, vid. ad I, 13, 3 ed. meae) Livianum esset, scriberem: ex ancipiti (missili)bus, cf. 26, 6, 4.) XII, 4 elatus] B; M elatus: utrumque Livianum est, sed inflatus (B) cum ablat. successu usitatus. 10 Corycum, Teiorum promuntorium] Codd. Weiss. Teiorum ed. Mediol. 1505. 11 ierunt] Codd. miserunt; si mutandum est, malim moverunt, cf. c. 18, 9; 28, 4; 37, 1. XIII, 4 noctem totam] Codd. Madv. noctem totam ex Froh. II, 9 (iam cum Crév. et Madv. uncis inclusi; de asynd. particip. v. Weiss. ad 2, 46, 4). 10 eliciendum] B; alibi semper ap. Liv. forma eliciendus occurrit: 1, 20, 7. 29, 34, 9. 11. 12 (cod. B secutus dedi Cephallaniae, Cephallanum, item 38, 28, 5.) XVI, 9 ii] B. 13 omisso (conatu) omisso (consilio) e coni. Weiss. Froh. II: omissa Patara amplius temptandi (spe); conatu suppletur in ed. Ascens. In codd. substantivum deest. Conatum omittit non est Livianum, sed conatu absistere, cf. 33, 5, 3. Spem omittit occurrit quidem ap. Liv. (5, 43, 4), sed cum propter omisso substantiv. gen. masc. vel neutr. supplere praestet, recepi Weiss. coniecturam; consilium omittit: 33, 20, 10; 41, 5. 41, 23, 13. XVII, 4 respondebant] codd. praeter M, in quo est respondebant; utrumque est Livian. 6 effugere velint] codd. praeter M, in quo est effugere vellent. 7 (abstineretur M; cett. codd. et edd.: absteretur.) 9 bello, ab regia classe] in M. est: ad regiam classem, quod nescio an glossema sit. 10 esset, possetne] e coni. Weiss. B esset utrumnam. Quid in utrum lateat, incertum est nec probabilis adhuc emendatio inventa. Fort. scriptum erat an . . . posset, cf. 40, 14, 7 quaerere . . . an ferrum habuissent. 41, 2, 6. Weiss. ad 31, 48, 6, additumque errore utrum a librario, qui ignorabat Livium an pro num in interrogationibus simplicibus aliquotiens adhibuisse. XVIII, 3 oppugnandum] B. 7 paucis admixtis] Lectio codd. vera esse non potest; nomen gentis (cf. 30, 33, 5. 42, 51, 5) aut excidit post paucis, aut latet in paucis. 12 septem milia] codd. praeter M. XIX, 1

adhibitisque Rhodiis] codd. praeter M. Fort. scribendum: adhibitisque et Rhodiis. 2 (non iussu M. In B non deest, quare Weiss. Gronovium secutus dedit iniussu, quod minus ex usu Livii est, cf. 26, 2, 1 non populi iussu, non ex auctoritate patrum. 21, 18, 10. 38, 45, 5. De iterata negatione vid. quae dixi ad II, 41, 5 in ed. mea. 7 (non opus est Gronovii coniect. nobilitatae, vid. quae dixi ad I, 1, 4.) XX, 3. 4 (interp. sec. Madv. Em. 427. Vox semel falso a Weiss. cum compulsi metu coniungitur.) 6 ad iussa praesto] B, cf. 5, 45, 1. Cic. div. 1, 57. Ex Livii usu est praesto ad signum, imperium, nutum, non ad iussa, quod est in uno M. | adiit] B. 10 quantum potuit] quam habent codd. praeter M. 14 rediit] B. XXI, 2 expectaverant] Vulg. B: expectare. | (signis collatis hac significat. minus usitatum, sed cf. 3, 70, 12. Weiss. ad 7, 34, 13.) 5 Aphrodisias et Crene] B. Illud in M fuisse videtur, omisso et; fort. in Prinne vel Crene non urbis, sed regionis nomen latet, quo haec Aphrodisias ab aliis eiusdem nominis urbibus distinguuntur. | (per Thyatiram dedi cum codd. recc. et Madv., cf. c. 8, 7; 44, 5. In archet. fuisse videtur Thyatira, corruptum in M. et B in Thyatiras.) 6 rediit] B. XXIII, 2 providerant] B. 5 (habebat cum Madv. retinui, cf. 6, 14, 11). 10 (sic, quod in uno M est, suspectum videtur Weissenbornio). 11 (pro relicti fort. scribend. reliqui). XXIV, 1 (maritimae rei B, cf. 34, 29, 2). 2 navi] B. 11 (audebat codd. Vitium inesse suspicati alii aliud scribendum proposuerunt; ambigebat, quod Doering. (Heusing.) coni., cum infinitivo non est Livianum.) XXV, 1 laetitiam Romanis] B. 2 Sardibus, ne] Cum in B sit prohibuerunt, quod et in M fuisse ex Modii verbis 'prohibuit prohibuerunt legere necesse habebis' concludendum est, non iniuria Weiss. existimat alterum substantivum (et metus, metusque), unde penderet ne opprimerentur . . . excidisse post Sardibus. Quare praecedente Weissenbornio, etsi dubitanter, scripsi Sardibus (metusque inde,) ne . . . addito inde. | prohibuit] B; fort. et M, vid. supra. 4 circa [se] erant] codd. Se non adeo abhorret a Livii dictione, v. Weiss. ad 7, 37, 3 et O. Riemann 'études sur la langue et la grammaire de T. Live', ed. II. Paris. 1885. p. 146. 5 nullum usquam orbis terrarum] v. orbis uncis inclusi, cf. Weiss. Madv. coni. nullum usquam in orbe terrarum. Madvigium genitivum orbis terrarum falso referre ad imperium, non ad usquam monuit Harant; sed usquam orbis terrarum pro usquam terrarum dixisse Livium vix crediderim. XXVI, 7 (et hos dedi sec. Madv. Em. 427). 13 instare, ut duceret] Codd. habent instare et dicere, quod verum esse non potest, v. Madv. ib. 428. At ne Madvigii quidem coniectura ut duceret satis placet; neque enim puto Livium verbo ducere (non addito, quo?) sic usum esse de praefecto

classis (aliter se habet c. 39, 3). Dicere additum videtur a librario, post et verbum dicendi desiderante, unde penderet orat. obl. Et omisso verbo dicendi saepe invenitur: 38, 22, 5. 21, 35, s. 34, 62, 11. 35, 12, 11. 31, 30, 2. 42, 38, 5. XXVII, 2 insulae, quae obiecta] *Codd. praeter M.* 3 (esse pollicitus *M.* XXVIII, 2 (omni, quod est in omnibus fere *codd.*, *Frob. II.* recte omisit; invenitur quidem ap. *Liv.* comaeatu omnium rerum; c. omnis generis; omnes comaeatus clausi vel parati erant, sed omni comaeatu non occurrit. 8 (exire. nocte *Frob. II.*; *B.* exire. inde nocte. Videtur in archet. duplex lectio fuisse: inde naves possent exire et naves possint exire inde.) XXIX, 2 (ad insulam *M.* *B.* ante insulam). XXX, 1 (totis classibus simul *Frob. II.*). 2 (in *B.* est longe lodios, in aliis *codd.* longe rhodios, *Peris.* scripsit longe regios, *Madv.* accusativ. delevit ut interpretandi causa additum). 4 prora] *B.* (prope ex prora, i. e. prorae, natum). In *M.* videtur fuisse prora. 6 obiecerunt] *B.* 7 (terrebatur *edd. vett.* terrebantur *codd.*) 8 tredecim] *B.* XXXI, 2 per totam hiemem] *B.* 4 Ariarathen] *B.* vid. *Georges 'Lexicon der lat. Wortformen'* s. v. 7 praevertere ad . . . consulis ire] *Weiss.* Vid. quae de constr. verborum praevertere et praeverti dixi in *progr. Stendal.* 1866 p. 20. 10 ab re appellant Naustathmon] *B.* XXXII, 12 in his] *B.* XXXIII, 2 (prosequerant sibi. paucos *B. Madv.*) | ut impedimenta aegrique consequerentur] *B.* 5 (concessum sibi transitum cernentibus in Asiam *edd. vett. Madv.* In *codd.* est: transire . . . tum in Asiam. Concedere c. *infin.* alias ap. *Liv.* non inveni. Tum

in archet. verbo transire superscriptum: transire, in *codd.* deinde falso loco insertum est). XXXV, 3 quas suarum partium ediderint] *B. M.* quas s. p. ediderant; *Madv. Em.* 429 ediderint. XXXVI, 2 pollicitus (est)] scripsi (est) pollicitus, v. quae dixi ad 31, 25, 4. XXXVII, 9 sexaginta duo milia] *B.* XXXVIII, 4 ((et) Romanorum *Duker.*) XXXIX, 7 (duae (alae) socium *Duker.* fortasse rectius). 11 non videbatur egere talibus auxiliis] haec dedi ex vestigiis codicis *B.* reliquorumque (praeter *M.* ex quo *Aldus vulg.* lectionem ascivit), in quibus est: non verebatur (sine dubio corruptam ex non egere videbatur) obiectis talibus auxiliis, cf. 34, 38, 2 stationibus armatorum pro munimento obiectis. 12 relictis sunt castris] *B.* XL, 7 paulum] *B.* 10 Cappadocum, ab Ariarathe missi rege] *B.* in quo est regii. XLI, 2 velut perfudit] *Weiss.* Falso *Madv.* velut ad perfudit pertinere dicit; perfudit hic non translatum, sed proprie dictum est. Coniecturae propositae non satisfaciunt; locus nondum sanatus est. 4 (conspicere *Drak. Madv. Em.* 430. *codd.* circumspicere, quod minus placet propter praecedens ne ex medio quidem . . . conspicere.) 9 ignarus pugnae, et quam

anceps esset auxilii genus] *Fugnero suadente v. pugnae transposui* (ignarus, quam anceps esset pugnae et auxilii genus); suffragari videtur *B.* in quo et post esset, non ante quam exstat.] | iaculatores + equitum] quaedam exciderunt; recepi *Creverii conii.*, quamquam incertissima est: cum aliquot turris; possis etiam: (cum parte suorum) equitum XLII, 2 (*Madv. Em.* 430). | (oppressi [sunt] *Gron. Madv.*) 4 ubi semel] *B.* XLIII, 3 in suam perniciem] *B.* 4 redierunt] *B.* v. *Weiss.* ad 5, 5, 5. 9 (cum *Madv.* et *Heusing.* et ante sua omisi, v. *Madv. Em.* 430.) XLIV, 1 equitum quattuor milia] *B.* 5 contendit] *B.* concedere de fugientibus usitatus quam contendere: 5, 39, 9. 33, 11, 1; 28, 15. 37, 6, 3. 40, 58, 2. 42, 43, 8. 6 praegressos] *B.* XLV, 2 petiit] *B.* 4 (petiit *Frob. II.* *codd.* petit.) 5 (ad fratris filius *Weiss.* supplendum censet regis.) 6 hi prius] *B.* 7 dicamus habemus . . . quam a vobis quaerimus] scripsi: non t. quid i. dicamus, (habentes veni)mus . . . ; *conii. incerta.* XLVI, 7 septem milia] *B.* 8 (in modum *M.* *B.*: ad modum; illud magis *Livianum.*) 10 septem milia] *B.* XLVII, 6 adversa fama hominum] *B.* *Frob. II.*: fama hominum. Utrumque et adversa f. hominum et adv. omnium fama *Livianum*; codicis auctoritatem secutus sum. Adversa omnium fama significat: cum existimatio omnium, fama vel rumoribus expressa ('das allgemeine Gerede', i. e. 'das allgemeine Urteil'), ei adversa, inimica esset, cf. 6, 25, 4 omnium fama. (22, 39, 19 famam rumoresque hominum). Ad sententiam v. 27, 20, 9 adverso rumore esse; cf. 1, 46, 2 adversa patrum voluntate. L, 2 placuit et qui . . . exercitus, quem] *B.* 3 iis copiis] *B.*; cf. 23, 40, 3. 24, 44, 6. 6 rediret] *B.* cf. 10, 25, 1. 22, 57, 1. 23, 24, 1. LI, 3 certatum est, et] *B.* 5 et dicto audiens esse iussus est; multa] *B.*; cf. 40, 42, 10 multamque remitti. 9 (auctore *Madv.* supplevi regem; sed fort. hanc vocem excidisse inter metuere et quam veresimilius est: victum in Aetolia metuere (regem) quam.) LIII, 9 templo excessit] *B.* v. quae dixi in *ed. mea* ad II, 19, 5. LIII, 9 nec dumtaxat animum] *B.* ex usu *Liv.*, v. *ibid.* ad II, 61, 4. | in vos] *Vulg. B.* (?). 18 postquam] *B.* LIV, 7 res se habet] ex vestigiis *cod. B. M.*: se; et se et sese *Livianum* est, v. 10, 18, 11. 44, 24, 11. 8 nisi liberis civitates ei in servitatem traderetis] *B.* 12 regio adiecta] *Codd.*, cf. 38, 39, 14; 10; 48, 4. Koch: regio adiecta. 14 et honesta est et probabilis] *B.* 17 et in clientelam] *B.* 28 comprobaveritis] *B.* Vid. *Georges Lex. form. latin.* s. v. LV, 4 datum est responsum] *B.* 5 amnem; ea civitatis] *B.* LVI, 2 et Mysiam regiam et Milyas et Lydiae Ioniaeque] *M. Müller.* Cum in loco mendoso et laeunoso sanando acrioribus remediis opus esse videretur, non dubitavi integram eius sententiam revocare ex altero loco (38,

40, 15 sq.), ubi de his provinciis Eumeni dandis eadem dicta sunt, quae hic dicenda erant, quamquam violentius episse me argutum iri provideo. Ex verbo restituit (h. e. restituenda censuit) pendit omnes hi accusativi, ut 38, 40, 15 sq. Lydiam Ioniamque scribendum esse iam Crévier. monuit. Nomen gentis Milyas inter nomina terrarum non offendit, cf. Polyb. 22, 27, 10 Μυσοῦς. Madvigii coniecturam Mysiam regiam iure improbat Harant. em. p. 190 sq.; quod ipse scribendum proponit Mysiam regi assignat, magnopere displicet verbum assignandi. Videant alii, num possint leniora remedia huic loco invenire. | pugnatum est hic et § 6 ex codd. retinui contra Madv. Em. 181 n., qui pugnatum esset scribendum censet, v. interpp. ad h. l. et c. 34, 6.) 4 (Telmessum, ut § 5, M. B: Telmesson.) LVI, 5 (hic . . . exceptus Ruperti. Codd.: haec . . . excepta). 6 (quodque iis B. Bekker.) LVII, 6 duodeviginti] Bekker. B: XVIII, cf. Richter progr. Oldenburg. 1880 p. 2. 11 congiaria habuerat] scripsi distribuerat coni. incerta; habuerat verum esse non potest. | obligaverat] B. LVIII, 1 de ea re certatum est] B. Lectio cod. B, ut plerumque, lectioni cod. M praeferenda est; eandem formulam (certare de multa) habes et 25, 3, 14; 40, 42, 9. 4 (tanta notavit Gron. | quattuor milia septingenta] B. 8 ab ultimis Orientis omnium] codd. dett. Gron. In B est ab ultimi Orientis in omnium; in M videtur fuisse ab ult. Orientis omnium. Madv. Em. 435 coni. ab ultimi Orientis sinu. Seyffert: ab ultimis oris Orientis. LIX, 3 ducenta triginta quattuor] B. | centum triginta septem] B. 4 (Philippeos * milia centum quadraginta Madv. Em. 435. Vitium in codd. esse videtur. Richter progr. Oldenb. 1880 p. 40 proponit scribendum: cistophori trecenta viginti unum milia, nummos aureos Philippeos centum quadraginta milia septuaginta). 6 datum; proelio] M. Müller. Crévier., Madv., alii vel hic vel paulo ante pro duplex scribendum censent triplex. LX, 1 cogitanti Q. Fabio] B. Harant. p. 191 sq. 6 (timuerint Bekk. Codd.: timuerant.) 7 rediit] B.

Lib. XXXVIII. Cap. I, 4 remissique nuntii ab eo ad principes] B. Illud est in M. | (haberet. Vide, ne scribendum sit haberent, se. principes). | <Agit deinde> cum delectis Aetolorum] M. Müller; cf. 32, 39, 2; 3. 6, 15, 4. Similis sonitus: venturum . . . conventurum apud Livium non offendit. Aetolorum, quod in uno M est, glossema sapere monet Fügnerus. 5 (quod consilium est gentis Madv. Codd.: esset.) | certiores subinde facit] scripsi suos inde pro subinde. 9 (restituerent in patrium . . . regnum. Recte Duker. monet 'non facile ostendi posse . . . populos, si reges suos ab externis pulsos restituant, dici sese in patrium regnum restituere', cum regnum patrium (vel paternum) alias de regibus dicatur. Quare ne

Cobetii quidem coniectura restituerent patrium . . . regnum satis placet. Fuitne restituerent <regem> in patrium . . . regnum? Nemo 'regem' intelliget esse Philippum, sed Amyndrum. II, 2 sufficeret] B. 4 inde Xenonem] edd. vett. Codd. dett. In B deest inde. | Alopam] hoc nomen Madv. hic et § 12 et 13 ex M dedit. B Aethiopam, quod est nomen tumuli vel montis, non oppidi, cf. § 13 Macedones parum loco freti ab Aethopia (Ethiopia, Alopa) in altiore deruptioreque undique tumulum concessere. Cobet. scribit (pro opportune) tumulum deletque locum; quid in opportune offensionis sit, non video, cf. 44, 13, 2 opportune imminens super Demetriadem; excidisse videtur tumulum vel collem post imminem. III, 7 civitatum earum] B. 11 ('nomen fluvii hic et c. 4, 3 a Livione non recte scriptum an a librario depravatam fuerit, incertum est; nam Arachthus vel Aratthus significari videtur, ut 43, 21, 9. Madvig.) IV, 2 est tumulo] B. V, 2 (opera, quod Weiss. inseruit, cum Madv. omisi.) VI, 4 uno in loco ferro ignique gesta res] B. Uno in loco, quod deest in B, verum esse non posse docet Madv. Em. 437, omnibus (tribus) enim locis initio ferro ignique res gerebatur. Post effunduntur in archet. lacuna fuisse videtur, in qua haec fere fuerant <Romani ad omnia opera>. Quae postquam exciderint, librarius ex verbis in unum inclinaverat locum falso inseruit uno in loco, ut esset substantivum, quo referretur ab duobus. 5 (non puto Livium dixisse certa fovebant spe (sc. pugnantes); ex usu Livii est fovere spem 22, 53, 4. 40, 5, 5. fovere de persona dictum non occurrit praeter 42, 45, 4 regum fovendorum (alia sententia); scribendum videtur certam fovebant spem.) 7 regressu] B. | ipsi] nomin. graviter offendit; dedi ab ipsis ('auf ihrer Seite'). VII, 1 rediit] B. 7 repente cumulus] B. | facta via esset in urbem] B. 9 (fulturis cum M et Madv. Em. 438 n. dedi. B aliique codd. fureulis.) 13 (odore B. codd. Drak. Madv. Vulg.: nidore). VIII, 2 (Aetoliae principes nonnulli codd. dett. B: Aetoli principes teste Drak.) 10 numeraretur] B. IX, 2 quamdiu M, ut videtur. B: quod). 7 deditioem. <in> id] scripsi <ad> id, cf. 26, 6, 7. 31, 34, 1. Per. 102. In Codd. praepos. deest. 9 dein ** quingenti] M. Müller. Lacuna sic similiterve explenda est, cf. 30, 37, 1; 30, 24, 29, 12, 13. 11 (erant M. B et rell. codd. essent). X, 3 ereptas] aliquot codd. dett. XII, 8 (equitibusque quingentis M. B: equitibus omisso numero). 10 pervenerant ad Hieran Comen] ordo verborum sec. B. XIV, 10 et Sylleum] B. | (confecturum M. B: collecturum). 11 impudentiae perstas] B. XV, 2 [est] praeter] Weiss. et, quod est in codd., uncis inclusit. | Mandropolim] B. M: Mandrupum; utrumque nomen ignotum est. | (ab Lago codd. Drak. B: ab Laco, quod idem est. (c = g). 9 (fecit Lov. 6; ceteri facit; deest

in B.) 12 Aporidos] B. 13 Dinias] B. 15 ad Brassium] B. Tolistobogiorum] ex vestig. cod. B aliorumque, cf. Flor. 2, 11, 5. XVI, 1 Hi Galli] codd. praeter M. 2 averterunt] Codd. XVII, 4 (ineuntium dedi cum M et Madv.; Liv. semper dicit proelium inire; inchoare bellum, (non proelium). 13 mansit, generosius in sua] praecunte Wesenbergio scripsi, cf. Madv. Em. 440 n. 15 alantur] B, v. ad II, 15, 3 ed. meae. XVIII, 1 flumen Alandrum] B. Multo saepius Livius v. flumen nomini proprio postponit. 2 iis] B. 3 (ad Pliten intendit ex coni. incerta Madv., cf. c. 2, 5. Plitendum corruptum esse apparet.) 8 Tymbreti] sec. vestigia cod. B, qui habet Tibri. Tymbreti Frob. II, fort. ex cod. Mog. 12 Hellespontum (et Pontum) ad Sinopen] Edd. vet. Loc. 5. 'mare unum ad Hellespontum, alterum ad Sinopen, tertium ad litora Cilicum' I. Fr. Gronov., cf. Harant. XX, 4 ad septentrionem] B. | (arduas M. B. ardua). XXI, 1 (et, quod est in plerisque codd., spurium esse videtur). 6 (et addidit Crév.) 7 (incauti [et] Frob. II). 11 humi sic cum passim procumberent, alii] scripsi: humi, sicut tum passim procumbebant; indicativus in coniunct. mutatus esse videtur a librario, ut consecutivum esse existimante. XXIII, 2 prolapsi, debilitati] Mss: prolapsi aut debilitati. Ante aut participium excidisse videtur, quod, ut prolapsi causam rei (i. e. cum prolapsi essent), ita simul cum participio debilitati modum rei indicaret, cf. Madvigium Em. 441, qui aut, quod est in codd., satis violenter expunxit. Aut idem est, quod aut certe ('oder wenigstens'), ut non raro apud Liv. Quare scripsi: prolapsi, contu)si aut debilitati exanimantur: 'finden, nachdem (vel: da sie) jählings hinabgestürzt sind, zerschmettert oder wenigstens gelähmt ihren Tod,' cf. 21, 40, 9 contusi ac debilitati inter saxa rupesque. 8 (Cobet. pro magis scribendum proponit alias; sed non est, quod mutetur, cum Livius Valerii fidem comparet cum fide Claudii, qui ipse quoque numerum interdum in maius auxisse videtur, cf. 33, 10, 8; fortasse autem ante magis excidit alias). 10 (in cum Madv. uncis inclusi). XXIV, 2 (captivos plerique codd. dett., deest in B; pauci captivas, cf. Plut. de virt. mul. c. 43). 8 (Kraffert. coni. prensantem). XXV, 1 Ad Ancyram] codd. praeter M. | ante ab Ancyra] ab Ancyra in uno cod. M exstat; glossema esse videtur. 12 accepit] Periz. Codd.: accepit. Pugnam accipere aliud significat, quam hic desideratur, ('den Kampf vorfinden, in Empfang nehmen'), cf. § 14. 27, 2, 7. Tertio loco, quem Weiss. comparat, 29, 34, 13, legitur excipere. XXVI, 4 locaverant cornu. Ariarathis Cappadocis et Morzii] codd. XXVII, 6 (Harant. aliquantum spatium ferri posse negat, quamquam hoc dicendi genus duobus praeterea locis apud Livium auctoritate codicum firmatur (29, 35, 13. 25, 35, 7); recte autem monere videtur interpungendum

esse: per aliquantum spatium secuti. non plus eqs., et ceciderunt perfectum esse verbi cado, non caedo). XXVIII, 6 populi, (quadraginta Pronnaei), vicanos] codd. Loci lacunosi vel corrupti probabilis emendatio nondum inventa est; sine dubio nomen quarti populi (Nesiota, Pronnaei, Pronesiota, Pronesii?) excidit. Praeterea mire dicuntur obsides 'pro viribus' imperati vel dati esse; accedit quod vicini obsides 'pro viribus' inopum populorum multi sunt, cf. c. 11, 6. 38, 15. Stumpf. (annal. gymm. bavar. 1881 p. 60) coni. inopis populi, vicanos Nesiota. 8 quietem exuerint] B et alii codd. Illud coni. Gelenii esse videtur; quietem exuere est $\dot{\alpha}\pi$. $\epsilon\lambda\theta$. Harant. coni. timore vano verum excitaverint malum. XXIX, 4 hi] B. 5 (longius certiusque M. In B est longius certiore). 10 (quam + Cyneatidem vocant M. Crév. Locus corruptus vel lacunosus est.) XXX, 1 (Samae M, deest in rell. codd.) 6 (castellis, quae omni adempta erat Gelen. B: castellisq; om̄s ademptae erant). XXXII, 3 exciti] B. excire ad aliquid faciendum imprimis de rebus bellicis (v. gr. ad arma, ad dimicandum, ad pugnandum) apud Livium invenitur; multo usitatius accire, velut 36, 6, 7 ad consultandum). XXXIII, 2 pollicens] Codd. Illud est in vet. edd. 8 crescebat turba tumultu concitato] Vulg. Weiss. XXXIV, 6 (et suppl. Ussing.) XXXV, 1 apud consulem] B. XXXVI, 2 reducere M. Sempronium praetorem] B. 5 quod factum erat priore anno] B. XXXVII, 9 ((duo)milia et quingenta Ruben. Codd.: mille et quingenta). XXXVIII, 3 (iis Frob. Codd.: illis). 4 et ea valle] Ascens. Th. Mommsen. coni.: usque ad Taurum amnem et ea valle Tauri. 7 sociosque nunc sunt] B. 8 (locum lacunosum sec. Madv. explevi) | (quarum nulla Scheffer; M: nulla quarum). | neve + monerem ex belli causa] Vulg. M: monerem ex. B: minore ea. Locus mendosus nondum emendatus est. Th. Mommsen. scribend. censet: . . . naves (tectas neve navem) actuariam ullam, quae earum plus . . . 9 (in post pecuniam recte a Madv. suppletum, cf. 23, 48, 4 pecuniam in stipendium deesse). 14 (aestimatione fit] plerique codd. B: aestimatione sit. Lectio incerta. Weiss.: aestimatum est.) XXXIX, 3 recepit] B. | 11 praestiterant] codd. 17 integra ad senatum (res) reicitur] Vulg. Res melius ante vel post v. integra inseritur, nam hic ordo verborum magis est ex usu Liv. XLI, 3 ('Vereor ne aliquid mendi lateat. Impedimentorum pars vix recte dicitur cecidisse, etiamsi impedimentorum nomine iumenta comprehendantur'. Madvig. Fuitne: impedimentorum (custodes) et calorum pars? cf. c. 40, 10 caesisque custodibus. XLIV, 6 (vi captam esse non videri B.) XLV, 3 prope ipsi] Weiss. coni. prope (in) ipsis recepi. Praepos. deest in codd. 6 (iussisse, per legatos ante res repetitas Madv. Em.

446. B: fuisse saepe legatos ante res repetitas.)* XLVII, 9 (Asiam M. has terras rell. codd.) 11 (graviore M. ut videtur). XLVIII, 2 sunt quidem ista; verum etiam] ex con. Mado.; M. ut videtur: sunt quidem ista vera etiam. Dictionis: sunt quidem ista exemplum apud Livium non inveni. | iis] codd. 4 mareque] codd. Illud Mado. ex con. Gronovii dedit. 15 (si cum Ussing. dedi, quamquam ne sic quidem sententia satis dilucida est; fort. scribendum: <si> pro felicitate <tantum> mea.) XLIX, 1 (hostes montem codd.) | (loco se munito codd. quinque). 9 in hoc, quod infeliciter incidit] Vulg., cf. 3, 40, 9 quoniam fato incidisset, ut. 45, 8, 5 utcumque tamen haec, sive . . . casu, inciderunt, et exempla a Weiss. ad 26, 32, 5 allata. 11 (illo ipso die. Weiss. recte illo addidit). 12 proconsul] Gron. Illud est in uno M. L, 1 (Mado. recte in delendum censere videtur.) 4 (et clariore in uno M deesse videtur). 8 (civem tantum eminere debere Frob. II. Codd.: tantum eminere civem debere.) 12 (ab <eo> eodem animo ingenioque, quo Burmann.) LI, 1 (plebis deest in plerisque codd.) 9 iisque gratias] codd. 14 (vera Periz. verae codd.) LIII, 1 (Cobet del. Scipio). 2 fugit fugavitque M, cett. fugit, fugavit. Fuitne fugit fugavit, Quirites? ita, ut aversa a tribunis oratione populum alloquatur; certe aut hic aut post peti feretis nomen Quiritium excidisse videtur; neque enim esset, quo vestris honoribus referretur.) 3 (recipit Mado.; codd. recepit.) | (peti feretis cum Mado. dedi; codd.: peteretis.) 9 memorabilior, et illustrior] Weiss. LIV, 3 (Quirites Brisson. Cr  rier. Codd.: quaeratur.) 12 uti rogas] Codd. Vid. interpr. ad 31, 8, 1. LV, 6 (de verbis sex milia . . . plus, quae Mado. ad 22, 23, 7 prava esse iudicat, v. Richter progr. Oldenb. 1880 p. 15). 9 et 12 (de v. quadragiens v. Mado. em. 2 594 n.) LVI, 3 (deiectam scripsi cum Drak., cf. 31, 23, 10. 40, 2, 1. Per. 14, quamquam et disicere, quod est in codd., ferri potest, cf. 42, 20, 4 rostra tempestas disiecisset; sed cum antea dictum sit monumentoque statua superimposita fuit, illud praeferendum est.) 9 quo] Harant; iure Mado. quo post famam allatam displicet; proponit scribendum tradunt <addunt>que; magis ex usu Livii esset <adiciunt>que, cf. 33, 28, 13; 30, 10. 9, 28, 6. 10, 37, 14. 40, 29, 8; quo additamento non opus erit, si cum Harantio scribes qua . . . relicta legatione, cf. 42, 26, 7 mittendos legatos . . . ; in hanc legationem missi . . . 21, 63, 12, quod scribendum esse ipse in margine adnotaveram. 10 (haec enim ipsa Ti. Gracchus quinque codd. Drak. Gelen. M: hinc enim ipse Tiberius Grae-

*) In c. 46, 4 desinit cod. B.

chus.) LVII, 8 (ei ipsi Kreyss. Codd.: et ipsi) | quamquam et] codd. Vett. edd.: quamquam et. LVIII, 8 habitum] dedi ex incerta con. Weiss. et Mado. Codd.: visum, quod ferri nequit. 10 (regios vett. edd. M: regulos; Mado. con. egregios.) 12 quamquam exstitissent, tamen] Drak. Codd.: exstitisse; vid. quae Mado. ad h. l. adnotavit. LIX, 3 (de hac § v. quae Mado. Em. 449 disputavit.) 6 (iter addidit Weiss.) 8 (id in M non fuisse videtur; rell. codd. omnes id habent). LX, 6 (L. Scipionem post populi Romani deest in Voss., Lov. 1. 6. Victor.) | (et vinculis octo codd. ap. Drak.)

Stendaliae mense Martio a. 1890.

Mauritius Müller.

TITI LIVI
AB VRBE CONDITA

LIB. XXXVI—XXXVIII.

TITI LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBER XXXVI.

PERIOCHA LIBRI XXXVI.

Acilius Glabrio consul Antiochum ad Thermopylas Philippo rege adiuvante victum Graecia expulit, idemque Aetolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica consul aedem matris deum, quam ipse in Palatium intulerat vir optimus a senatu indicatus, dedicavit; idemque Boios Gallos victos in deditionem accepit et de iis triumphavit. praeterea navalia certamina prospera adversus praefectos Antiochi regis referuntur.

I. P. Cornelium Cn. filium Scipionem et M. Acilium
2 Glabriorem consules inito magistratu patres, priusquam
de provinciis agerent, res divinas facere maioribus
hostiis iusserunt in omnibus fanis, in quibus lecti-
sternium maiorem partem anni fieri solet, precarique,
quod senatus de novo bello in animo haberet, ut ea
res senatui populoque Romano bene atque feliciter
3 eveniret. ea omnia sacrificia laeta fuerunt, primisque
hostiis perlitatum est, et ita haruspices responderunt,
eo bello terminos populi Romani propagari, victoriam
4 ac triumphum ostendi. haec cum renuntiata essent,
solutis religione animis patres rogationem ad populum
5 ferri iusserunt, vellent iuberentne cum Antiocho rege,
quique eius sectam secuti essent, bellum iniri; si ea
perlata rogatio esset, tum, si ita videretur consulibus,
6 rem integram ad senatum referrent. P. Cornelius eam

rogationem pertulit; tum senatus decrevit, ut consules
Italiam et Graeciam provincias sortirentur; cui Graecia
evenisset, ut praeter eum numerum militum, quem
L. Quinctius consul in eam provinciam ex auctoritate
senatus scripsisset imperassetve, ut eum exercitum 7
acciperet, quem M. Baebius praetor anno priore ex
senatus consulto in Macedoniam traiecisset; et extra 8
Italiam permissum, ut, si res postulasset, auxilia ab
sociis ne supra quinque milium numerum acciperet.
L. Quinctium superioris anni consulem legari ad id
bellum placuit. alter consul, cui Italia provincia eve- 9
nisset, cum Bois iussus bellum gerere utro exercitu
mallet ex duobus, quos superiores consules habuissent,
alterum ut mitteret Romam, eaeque urbanae legiones
essent paratae quo senatus censuisset. II. His ita in
senatu, *incerto* ad id, quae cuiusque provincia foret,
decretis, tum demum sortiri consules placuit. Acilio
Graecia, Cornelio Italia evenit. certa deinde sorte se- 2
natus consultum factum est, quod populus Romanus
eo tempore duellum iussisset esse cum rege Antiocho,
quique sub imperio eius essent, ut eius rei causa sup-
plicationem imperarent consules, utique M. Acilius
consul ludos magnos Iovi voveret et dona ad omnia
pulvinaria. id votum in haec verba praeunte P. Li- 3
cinius pontifice maximo consul nuncupavit: 'si duellum,
quod cum rege Antiocho sumi populus iussit, id ex
sententia senatus populi que Romani confectum erit,
tum tibi, Iuppiter, populus Romanus ludos magnos 4
dies decem continuos faciet, donaque ad omnia pulvi-
naria dabuntur de pecunia, quantam senatus decre-
verit. quisquis magistratus eos ludos quando ubique 5
faxit, hi ludi recte facti donaque data recte sunt.'
supplicatio inde ab duobus consulibus edicta per bi-
duum fuit.

Consulibus sortitis provincias extemplo et prae- 6
tores sortiti sunt. M. Iunio Bruto iurisdictione utraque
evenit, A. Cornelio Mammulae Bruttii, M. Aemilio Le-

7 pido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Livio Sa-
 linatori classis, L. Aemilio Paulo Hispania ulterior.
 8 his ita exercitus decreti: A. Cornelio novi milites, con-
 scripti priore anno ex senatus consulto a L. Quinctio
 9 consule, dati sunt, iussusque tueri omnem oram circa
 Tarentum Brundisiumque. L. Aemilio Paulo in ulte-
 10 riorum Hispaniam, praeter eum exercitum, quem a M.
 Fulvio proconsule accepturus esset, decretum est, ut
 novorum militum tria milia duceret et trecentos equites,
 ita ut in iis duae partes socium Latini nominis, tertia
 11 civium Romanorum esset. idem supplementi ad C.
 Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam
 12 citeriorem est missum. M. Aemilius Lepidus ab L.
 Valerio, cui successurus esset, simul provinciam exer-
 13 citumque accipere iussus; L. Valerium, si ita videretur,
 pro praetore in provincia retinere et provinciam ita
 dividere, ut una ab Agrigento ad Pachynum esset,
 altera a Pachyno Tyndareum; eam maritimam oram
 14 L. Valerius viginti navibus longis custodiret. eidem
 praetori mandatum, ut duas decumas frumenti exi-
 15 geret; id ad mare comportandum devehendumque
 in Graeciam curaret. idem L. Oppio de alteris de-
 cumis exigendis in Sardinia imperatum; ceterum non
 in Graeciam sed Romam id frumentum portari placere.
 C. Livius praetor, cui classis evenerat, triginta navi-
 bus paratis traicere in Graeciam primo quoque tem-
 pore iussus, et ab Atilio naves accipere. veteres naves,
 quae in navalibus erant, ut reficeret et armaret, M.
 Iunio praetori negotium datum est, et in eam classem
 socios navales libertinos legeret. III. Legati terni in
 Africam ad Carthaginienses et in Numidiam ad fru-
 mentum rogandum, quod in Graeciam portaretur, missi,
 2 pro quo pretium solveret populus Romanus. adeoque
 in apparatus curamque eius belli civitas intenta fuit,
 3 ut P. Cornelius consul ediceret, qui senatores essent
 quibusque in senatu sententiam dicere liceret, quique
 minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab

urbe Roma abiret, quam unde eo die redire posset,
 neve uno tempore quinque senatores ab urbe Roma
 abessent. in comparanda impigre classe C. Livium 4
 praetorem contentio orta cum colonis maritimis pau-
 lisper tenuit. nam cum cogerentur in classem, tri- 5
 bunos plebi appellarunt; ab iis ad senatum reiecti
 sunt. senatus ita, ut ad unum omnes consentirent,
 decrevit vacationem rei navalis eis colonis non esse.
 Ostia et Fregenae et Castrum Novum et Pyrgi et 6
 Antium et Tarracina et Minturnae et Sinuessa fuerunt,
 quae cum praetore de vacatione certarunt. consul 7
 deinde M. Acilius ex senatus consulto ad collegium
 fetialium rettulit, ipsine utique regi Antiocho indi-
 ceretur bellum, an satis esset ad praesidium aliquod
 eius nuntiari; et num Aetolis quoque separatim indici 8
 iuberent bellum, et num prius societas et amicitia eis
 renuntianda esset quam bellum indicendum. fetiales 9
 responderunt, iam ante sese, cum de Philippo con-
 sulerentur, decrevisse nihil referre, ipsi coram an ad
 praesidium nuntiaretur; amicitiam renuntiatam videri, 10
 cum legatis totiens repetentibus res nec reddi nec
 satisfieri aequum censuissent; Aetolos ultro sibi bel- 11
 lum indixisse, cum Demetriadem, sociorum urbem,
 per vim occupassent, Chalcidem terra marique oppu- 12
 gnatum issent, regem Antiochum in Europam ad bel-
 lum populo Romano inferendum traduxissent. omnibus 13
 iam satis comparatis M. Acilius consul edixit, ut quos
 L. Quinctius milites conscripsisset et quos sociis no-
 minique Latino imperasset, quos secum in provinciam
 ire oporteret, et tribuni militum legionis primae et
 tertiae, ut ii omnes Brundisium idibus Maias conve-
 nirent. ipse a. d. quintum nonas Maias paludatus urbe 14
 egressus est. per eosdem dies et praetores in pro-
 vincias profecti sunt.

IV. Sub idem tempus legati ab duobus regibus,
 Philippo et Ptolomaeo, [Aegypti rege,] Romam vene-
 runt, Philippo pollicente ad bellum auxilia et pecuniam

2 et frumentum; ab Ptolomaeo etiam mille pondo auri,
 3 viginti milia pondo argenti adlata. nihil eius accep-
 4 tum; gratiae regibus actae; et cum uterque se cum
 5 omnibus copiis in Aetoliam venturum belloque inter-
 6 futurum polliceretur, Ptolomaeo id remissum; Philippi
 7 legatis responsum gratum eum senatui populoque Ro-
 8 mano facturum, si M. Acilio consuli non defuisset.
 9 item ab Carthaginensibus et Masinissa rege legati
 10 venerunt. Carthaginenses tritici modium * milia,
 11 hordei quingenta ad exercitum, dimidium eius Romam
 12 apportaturos polliciti; id ut ab se munus Romani ac-
 13 ciperent, petere sese, et classem [suorum] suo sumptu
 14 comparaturos, et stipendium, quod pluribus pensioni-
 15 bus in multos annos deberent, praesens omne daturus;
 16 Masinissae legati quingenta milia modium tritici, tre-
 17 centa hordei ad exercitum in Graeciam, Romam tre-
 18 centa milia modium tritici, ducenta quinquaginta hordei,
 19 equites quingentos, elephantos viginti regem ad M.
 20 Acilium consulem missurum. de frumento utrisque
 21 responsum, ita usurum eo populum Romanum, si pre-
 22 tium acciperent; de classe Carthaginensibus remissum,
 23 praeterquam si quid navium ex foedere deberent; de
 24 pecunia item responsum, nullam ante diem accepturos.

V. Cum haec Romae agebantur, Chalcide An-
 25 tiochus, ne cessaret per hibernorum tempus, partim
 26 ipse sollicitabat civitatum animos mittendis legatis,
 27 partim ultro ad eum veniebant, sicut Epirotae com-
 28 muni gentis consensu et Elei e Peloponneso venerunt.
 29 Elei auxilium adversus Achaeos petebant, quos post
 30 bellum non ex sua sententia indictum Antiocho pri-
 31 mum civitati suae arma illaturos *credebant*. mille iis
 32 pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epi-
 33 rotarum legatio erat minime in partem ullam liberi
 34 aut simplicis animi; apud regem gratiam initam vo-
 35 lebant cum eo, ut caverent, ne quid offenderent Ro-
 36 manos. petebant enim, ne se temere in causam de-
 37 duceret, expositos adversus Italiam pro omni Graecia

LIBER XXXVI. CAP. 5. 6. [a. U. c. 563.]
 et primos impetus Romanorum excepturos; sed si ipse 5
 posset terrestribus navalibusque copiis praesidere Epiro,
 cupide eum omnis Epirotas et urbibus et portibus suis
 accepturos; si id non posset, deprecari, ne se nudos
 atque inermes Romano bello obiceret. hac legatione 6
 id agi apparebat, ut sive, quod magis credebant, ab-
 stinuisset Epiro, integra sibi omnia apud exercitus
 Romanos essent, conciliata satis apud regem gratia,
 quod accepturi fuissent venientem, sive venisset, sic 7
 quoque spes veniae ab Romanis foret, quod non ex-
 1 pectato longinquo ab se auxilio praesentis viribus suc-
 2 cubuissent. huic tam perplexae legationi quia non
 3 satis in promptu erat, quid responderet, legatos se
 4 missurum ad eos dixit, qui de iis, quae ad illos seque
 5 communiter pertinerent, loquerentur. VI. In Boeotiam
 ipse profectus est, causas in speciem irae adversus
 Romanos eas, quas ante dixi, habentem, Brachyllae
 necem et bellum a Quinctio Coroneae propter Roma-
 norum militum caedes illatum, re vera per multa iam 2
 saecula publice privatimque labante egregia quondam
 disciplina gentis et multorum eo statu, qui diuturnus
 esse sine mutatione rerum non posset. obviam effusis 3
 undique Boeotiae principibus Thebas venit. ibi in con-
 4 cilio gentis, quamquam et ad Delium impetu in prae-
 5 sidium Romanum facto et ad Chalcidem commiserat
 nec parvis nec dubiis principiis bellum, tamen eandem
 orationem *est* exorsus, qua in colloquio primo ad Chal- 4
 cidem quaque per legatos in concilio Achaeorum usus
 erat, ut amicitiam secum institui, non bellum indici
 Romanis postularet. neminem, quid ageretur, fallebat;
 decretum tamen sub leni verborum praetextu pro rege 5
 adversus Romanos factum est.

Hac quoque gente adiuncta Chalcidem regressus, 6
 praemissis inde litteris, ut Demetriadem convenirent
 principes Aetolorum, cum quibus de summa rerum
 deliberaret, navibus eo ad diem indictum concilio venit.
 et Amynder, accitus ad consultandum ex Athamania, 7

et Hannibal Poenus, iam diu non adhibitus, interfuit
 8 ei consilio. consultatum de Thessalorum gente est,
 quorum omnibus, qui aderant, voluntas temptanda
 9 videbatur. in eo modo diversae sententiae erant, quod
 alii extemplo agendum, alii ex hieme, quae tum ferme
 media erat, differendum in veris principium, et alii
 10 legatos tantummodo mittendos, alii cum omnibus copiis
 eundem censebant terrendosque metu, si cunctarentur.
 VII. Cum circa hanc fere consultationem disceptatio
 omnis verteretur, Hannibal nominatim interrogatus
 sententiam in universi belli cogitationem regem atque
 2 eos, qui aderant, tali oratione avertit. 'si, ex quo
 traiecimus in Graeciam, adhibitus essem in consilium,
 cum de Euboea deque Achaëis et de Boeotia agebatur,
 eandem sententiam dixissem, quam hodie, cum de Thes-
 3 salis agitur, dicam. ante omnia Philippum et Mace-
 donas in societatem belli quacumque ratione censeo
 4 deducendos esse. nam quod ad Euboeam Boeotosque
 et Thessalos attinet, cui dubium est, quin, ut quibus
 nullae suae vires sint, praesentibus adulando semper,
 quem metum in consilio habeant, eodem ad impetran-
 5 dam veniam utantur, simul ac Romanum exercitum in
 Graecia viderint, ad consuetum imperium se avertant,
 nec iis noxiae futurum sit, quod, cum Romani procul
 abessent, vim tuam praesentis exercitusque tui experiri
 6 noluerint? quanto igitur prius potiusque est Philippum
 nobis coniungere quam hos? cui, si semel in causam
 descenderit, nihil integri futurum sit, quique eas vires
 adferat, quae non accessio tantum ad Romanum esse
 bellum, sed per se ipsae nuper sustinere potuerint
 7 Romanos. hoc ego adiuncto — absit verbo invidia
 — qui dubitare de eventu possim, cum, quibus ad-
 versus Philippum valuerint Romani, iis nunc fore vi-
 8 deam, ut ipsi oppugnentur? Aetoli, qui Philippum,
 quod inter omnes constat, vicerunt, cum Philippo
 9 adversus Romanos pugnabunt; Amynder atque Atha-
 manum gens, quorum secundum Aetolos plurima fuit

opera in eo bello, nobiscum stabunt; Philippus tum 10
 te quieto totam molem sustinebat belli; nunc duo
 maximi reges Asiae Europaeque viribus adversus unum
 populum, ut meam utramque fortunam taceam, patrum
 certe aetate ne uni quidem Epirotarum regi parem
 — qui quid tandem erat vobiscum comparatus? —
 geretis bellum. quae igitur res mihi fiduciam praebet 11
 coniungi nobis Philippum posse? una, communis uti-
 litas, quae societatis maximum vinculum est; altera,
 auctores vos Aetoli. vester enim legatus hic Thoas 12
 inter cetera, quae ad exciendum in Graeciam Anti-
 ochum dicere est solitus, ante omnia hoc semper
 adfirmavit, fremere Philippum et aegre pati sub specie
 pacis leges servitutis sibi impositas. ille quidem ferae 13
 bestiae vinculae aut clausae et refringere claustra cu-
 pienti regis iram verbis aequabat. cuius si talis ani-
 mus est, solvamus nos eius vincula et claustra refrin-
 gamus, ut erumpere diu coercitam iram in hostes
 communes possit. quod si nihil eum legatio nostra 14
 moverit, at nos, quoniam nobis eum adiungere non
 possumus, ne hostibus nostris ille adiungi possit, ca-
 veamus. Seleucus filius tuus Lysimachiae est; qui si 15
 eo exercitu, quem secum habet, per Thraciam proxima
 Macedoniae coeperit depopulari, facile ab auxilio fe-
 rendo Romanis Philippum ad sua potissimum tuenda
 avertet. de Philippo meam sententiam habes; de ra- 16
 tione universi belli quid sentirem, iam ab initio non
 ignorasti. quod si tum auditus forem, non in Euboea
 Chalcidem captam et castellum Euripi expugnatum
 Romani, sed Etruriam Ligurumque et Galliae Cis-
 alpinae oram bello ardere, et, qui maximus iis terror
 est, Hannibalem in Italia esse audirent. nunc quoque 17
 accersas censeo omnis navalis terrestisque copias;
 sequantur classem onerariae cum com meatibus; nam
 hic sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi
 pro inopia com meatuum. cum omnis tuas contraxeris 18
 vires, divisa classe partem Corcyrae in statione habe-

19 bis, ne transitus Romanis liber ac tutus pateat, par-
tem ad litus Italiae, quod Sardiniam Africamque spectat,
traicies; ipse cum omnibus terrestribus copiis in Bul-
20 limum agrum procedes; inde Graeciae praesidebis, et
speciem Romanis traiecturum te praebens et, si res
poposcerit, traiecturus. haec suadeo, qui ut non omnis
peritissimus sim belli, cum Romanis certe bellare bonis
21 malisque meis didici. in quae consilium dedi, in eadem
nec infidelem nec segnem operam polliceor. dii ap-
probent eam sententiam, quae tibi optima visa fuerit.

VIII. Haec ferme Hannibalis oratio fuit; quam
laudarunt magis in praesentia, qui aderant, quam rebus
ipsis exsecuti sunt; nihil enim eorum factum est, nisi
quod ad classem copiasque accersendas ex Asia Poly-
2 xenidam misit. legati Larisam ad concilium Thessa-
lorum sunt missi, et Aetolis Amyndandroque dies ad
conveniendum exercitui Pheras est dictus; eodem et
3 rex cum suis copiis confestim venit. ubi dum oppe-
ritur Amyndrum atque Aetolos, Philippum Megalo-
polititanum cum duobus milibus hominum ad legenda
ossa Macedonum circa Cynosephalas, ubi debellatum
4 erat cum Philippo, misit, sive ab ipso, quaerente sibi
commendationem ad Macedonum gentem et invidiam
regi, quod insepultos milites reliquisset, monitus, sive
5 ab insita regibus vanitate ad consilium specie amplum,
quae passim strata erant, coacervatis factus, qui nullam
gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum
6 movit. itaque qui ad id tempus fortunam esset habi-
turus in consilio, is extemplo ad M. Baebium pro-
praectorem misit, Antiochum in Thessaliam impetum
fecisse; si videretur ei, moveret ex hibernis; se obviam
processurum, ut, quid agendum esset, consultarent.

IX. Antiocho ad Pheras iam castra habenti, ubi
coniunxerant ei se Aetoli et Amynder, legati ab
Larisa venerunt quaerentes, quod ob factum dictumve
2 Thessalorum bello lacerasset eos, simul orantes, ut

remoto exercitu per legatos, si quid ei videretur, se-
cum disceptaret. eodem tempore quingentos armatos 3
duce Hippolochi Pheras in praesidium miserunt; ii
exclusi aditu, iam omnia itinera obsidentibus regiis,
Scotusam se receperunt. legatis Larisaeorum rex cle- 4
menter respondit, non belli faciendi, sed tuendae et
stabiliendae libertatis Thessalorum causa se Thessa-
liam intrasse. similia his, qui cum Pheraeis ageret, 5
missus; cui nullo dato responso Pheraei ipsi legatum
ad regem principem civitatis Pausaniam miserunt. qui 6
cum haud dissimilia iis, ut in causa pari, quae pro
Chalcidensibus in colloquio ad Euripi fretum dicta
erant, quaedam etiam ferocius egisset, rex etiam atque 7
etiam deliberare eos iussos, ne id consilii caperent,
cuius, dum in futurum nimis cauti et providi essent,
extemplo paeniteret, dimisit. haec renuntiata Pheras 8
legatio cum esset, ne paulum quidem dubitarunt, quin
pro fide erga Romanos, quidquid fors belli tulisset,
paterentur. itaque et hi summa ope parabant se ad 9
urbem defendendam, et rex ab omni parte simul op-
pugnare moenia est adgressus et, ut qui satis intel-
legeret — neque enim dubium erat — in eventu eius 10
urbis positum esse, quam primam adgressus esset, aut
sperni deinde ab universa gente Thessalorum aut ti-
meri se, omnem undique terrorem obsessis iniecit.
11 primum impetum oppugnationis satis constanter su-
stinuerunt; dein cum multi propugnantes caderent aut
vulnerarentur, labare animi coeperunt. revocati deinde 12
castigationibus principum ad perseverandum in pro-
posito, relicto exteriori circulo muri, deficientibus iam
copiis in interioriorem partem urbis concesserunt, cui
brevior orbis munitionis circumiectus erat; postremo
victi malis, cum timerent, ne vi captis nulla apud
13 victorem venia esset, dederunt sese. nihil deinde
moratus rex quattuor milia armatorum, dum recens
terror esset, Scotusam misit. nec ibi mora deditio-
nis est facta cernentibus Pheraeorum recens exemplum,

14 qui, quod pertinaciter primo abnuerant, malo domiti
tandem fecissent; cum ipsa urbe Hippolochus Lari-
15 saeorumque deditum est praesidium. dimissi ab rege
inviolati omnes, quod eam rem magni momenti futu-
ram rex ad conciliandos Larisaeorum animos credebat.

X. Intra decimum diem, quam Pheras venerat,
his perfectis Crannonem profectus cum toto exercitu
2 primo adventu cepit. inde Cierium et Metropolim et
iis circumiecta castella recepit; omniaque iam regionis
eius praeter Atracem et Gyrtionem in potestate erant.
3 tunc adgredi Larisam constituit ratus vel terrore ce-
terarum expugnataram vel beneficio praesidii dimissi
vel exemplo tot civitatum dedentium sese non ultra
4 in pertinacia mansuros. elephantis agi ante signa
terroris causa iussis quadrato agmine ad urbem in-
cessit, ut incerti fluctuarentur animi magnae partis
Larisaeorum inter metum praesentem hostium et ve-
5 recundiam absentium sociorum. per eosdem dies Amy-
nander cum Athamanum iuventute occupat Pellinaeum,
et Menippus cum tribus milibus peditum Aetolorum
et ducentis equitibus in Perrhaebiam profectus Mal-
locam et Cyretias vi cepit et depopulatus est agrum
6 Tripolitanum. his raptim peractis Larisam ad regem
redeunt; consultant, quidnam agendum de Larisa esset,
7 supervenerunt. ibi in diversum sententiae tendebant
aliis vim adhibendam et non differendum censentibus,
quin operibus ac machinis simul undique moenia ad-
grederetur urbis sitae in plano, aperto et campestri
8 undique aditu, aliis nunc vires urbis nequaquam Pheris
conferendae memorantibus, nunc hiemem et tempus
9 gnationi urbium aptum. incerto regi inter spem me-
tumque legati a Pharsalo, qui ad dedendam urbem
10 suam forte venerant, animos auxerunt. M. Baebius
interim cum Philippo in Dassaretiis congressus Ap-
Claudium ex communi consilio ad praesidium Larisae
misit, qui per Macedoniam magnis itineribus in iugum

montium, quod super Gonnos est, pervenit. oppidum 11
Gonni viginti milia ab Larisa abest, in ipsis faucibus
saltus, quae Tempe appellantur, situm. ibi castra
metatus latius quam pro copiis et plures quam quot
satis in usum erant ignes cum accendisset, speciem,
quam quaesierat, hosti fecit omnem ibi Romanum
exercitum cum rege Philippo esse. itaque hiemem 12
instare apud suos causatus rex unum tantum moratus
diem ab Larisa recessit et Demetriadem rediit, Aeto-
lique et Athamanes in suos receperunt se fines. Appius 13
etsi, cuius rei causa missus erat, solutam cernebat
obsidionem, tamen Larisam ad confirmandos in reli-
quum sociorum animos descendit; duplexque laetitia 14
erat, quod et hostes excesserant finibus, et intra moenia
praesidium Romanum cernebant.

XI. Rex Chalcidem a Demetriade, amore captus
virginis Chalcidensis, Cleoptolemi filiae, cum patrem
primo allegando, deinde coram ipse rogando fatigasset,
invitum se gravioris fortunae conditioni illigantem, 2
tandem impetrata re tamquam in media pace nuptias
celebrat et relicum hiemis, oblitus, quantas simul
duas res suscepisset, bellum Romanum et Graeciam
liberandam, ommissa omnium rerum cura, in conviviis
et vinum sequentibus voluptatibus ac deinde ex fati-
gatione magis quam satietate earum in somno tra-
duxit. eadem omnis praefectos regios, qui ubique, ad 3
Boeotiam maxime, praepositi hibernis erant, cepit
luxuria; in eandem et milites effusi sunt, nec quis-
quam eorum aut arma induit aut stationem aut vigi-
lias servavit aut quicquam, quod militaris operis aut 4
muneris esset, fecit. itaque principio veris, cum per 5
Phocidem Chaeroneam, quo convenire omnem undique
exercitum iusserat, venisset, facile animadvertit nihilo
severiore disciplina milites quam duces hibernasse.
Alexandrum inde Acarnana et Menippum Macedonem 6
Stratum Aetoliae copias ducere iussit; ipse Delphis
sacrificio Apollini facto Naupactum processit. consilio 7

principum Aetoliae habito via, quae praeter Calydonem et Lysimachiam fert ad Stratum, suis, qui per Masiacum sinum veniebant, occurrit. ibi Mnasilocho princeps Acarnanum, multis emptus donis, non ipse solum gentem regi conciliabat, sed Clytum etiam praetorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiam adduxerat. is cum Leucadios, quod Acarnaniae caput est, non facile ad defectionem posse cerneret impelli propter metum Romanae classis, quae cum Atilio quaeque circa Cephallaniam erat, arte eos est adgressus. nam cum in concilio dixisset tuenda mediterranea Acarnaniae esse et omnibus, qui arma ferrent, exeundum ad Medionem et Thyreum, ne ab Antiocho aut Aetolis occuparentur, fuere qui dicerent nihil attinere omnis tumultuose concitari, satis esse quingentorum hominum praesidium. eam iuventutem naetus, trecentis Medione, ducentis Thyrei in praesidio positus, id agebat, ut pro obsidibus futuri venirent in potestatem regis. XII. Per eosdem dies legati regis Medionem venerunt; quibus auditis cum in citione, quidnam respondendum regi esset, consultaretur, et alii manendum in Romana societate, alii non aspernamandam amicitiam regis censerent, media visa est Clyti sententia eoque accepta, ut ad regem mitterent legatos peterentque ab eo, ut Medionios super tanta re consultare in concilio Acarnanum pateretur. in eam legationem Mnasilocho et qui eius factionis erant de industria coniecti, clam missis, qui regem admovere copias iuberent, ipsi terebant tempus. itaque vixdum iis egressis [legatis] Antiochus in finibus et mox ad portas erat, et trepidantibus, qui expertes proditionis fuerant, tumultuoseque iuventutem ad arma vocantibus ab Clyto et Mnasilocho in urbem est inductus; et aliis sua voluntate affluentibus metu coacti etiam, qui dissentiebant, ad regem convenerunt. quos placida oratione territos cum permulsisset, ad spem vulgatae clementiae aliquot populi Acarnaniae defecerunt. Thy-

reum a Medione profectus est Mnasilocho eodem et legatis praemissis. ceterum detecta Medione fraus cautiore, non timidiore Thyreensis fecit; dato enim haud perplexo responso, nullam se novam societatem nisi ex auctoritate imperatorum Romanorum accepturos, portisque clausis armatos in muris disposuerunt. et peropportune ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octavius missus a Quintio, cum praesidium et paucas naves ab A. Postumio, qui ab Atilio legato Cephallaniae praepositus fuerat, accepisset, Leucadem venit implevitque spei socios M. Acilium consulem iam cum legionibus mare traiecisse et in Thessalia castra Romana esse. hunc rumorem quia similem veri tempus anni maturum iam ad navigandum faciebat, rex praesidio Medione imposito et in quibusdam aliis Acarnaniae oppidis Thyreos abcessit et per Aetoliae ac Phocidis urbis Chalcidem rediit.

XIII. Sub idem tempus M. Baebius et Philippus rex, iam ante per hiemem in Dassaretiis congressi, cum Ap. Claudium, ut obsidione Larisam eximeret, in Thessaliam misissent, quia id tempus rebus gerendis immaturum erat, in hiberna regressi, principio veris coniunctis copiis in Thessaliam descenderunt. in Acarnania tum Antiochus erat. advenientes Philippus Malloeam Perrhaebiae, Baebius Phacium est adgressus; quo primo prope impetu capto Phaestum eadem celeritate capit. inde Atracem cum se recepisset, Cyretias hinc et Eritium occupat, praesidiisque per recepta oppida dispositis Philippo rursus obsidenti Malloeam se coniungit. sub adventum Romani exercitus seu ad metum virium seu ad spem veniae cum dedidissent sese, ad ea recipienda oppida, quae Athamanes occupaverant, uno agmine ierunt. erant autem haec: Aeginium Ericinium Gomphi Silana Tricca Meliboea Phaloria. inde Pellinaeum, ubi Philippus Megalopolitaneus cum quingentis peditibus et equitibus quadraginta in praesidio erat, circumsidunt et, priusquam

8 oppugnarent, mittunt ad Philippum qui monerent, ne
 vim ultimam experiri vellet. quibus ille satis fero-
 citer respondit vel Romanis vel Thessalis se creditu-
 rum fuisse, in Philippi se potestatem commissurum
 9 non esse. postquam apparuit vi agendum, quia vide-
 batur et Limnaeum eodem tempore oppugnari posse,
 regem ad Limnaeum ire placuit, Baebius restitit ad
 Pellinaeum oppugnandum.

XIV. Per eos forte dies M'. Acilius consul cum
 viginti milibus peditum, duobus milibus equitum, quin-
 decim elephantis mari traiecto pedestris copias Larisam
 ducere tribunos militum iussit; ipse cum equitatu Lim-
 2 naeum ad Philippum venit. adventu consulis deditio
 sine cunctatione est facta, traditumque praesidium re-
 3 gium et cum iis Athamanes. ab Limnaeo Pellinaeum
 consul proficiscitur. ibi primi Athamanes tradiderunt
 4 sese, deinde et Philippus Megalopolitanus; cui dece-
 denti praesidio cum obvius forte fuisset Philippus rex,
 ad ludibrium regem eum consalutari iussit, ipse con-
 gressus fratrem haud sane decoro maiestati suae ioco
 5 appellavit. deductus inde ad consulem custodiri iussus
 est et haud ita multo post in vinculis Romam missus.
 cetera multitudo Athamanum aut militum Antiochi
 regis, quae in praesidiis deditorum per eos dies oppi-
 6 dorum fuerat, Philippo tradita regi est; fuere autem
 ab Cierio et Metropoli legati tradentes urbes suas
 7 occurrerunt. Philippus Athamanum praecipue captivis
 indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem,
 nactus spem Athamaniae potiendae exercitum eo duxit
 8 praemissis in civitates captivis. et illi magnam aucto-
 ritatem apud populares habuerunt, clementiam erga
 9 se regis munificentiamque commemorantes, et Amy-
 nander, cuius praesentis maiestas aliquos in fide con-
 tinuisset, veritus, ne traderetur Philippo iam pridem
 hosti et Romanis merito tunc propter defectionem

infensis, cum coniuge ac liberis regno excessit Am-
 braciamque se contulit; ita Athamania omnis in ius
 dicionemque Philippi concessit. consul ad reficienda 10
 maxime iumenta, quae et navigatione et postea iti-
 neribus fatigata erant, paucos Larisae moratus dies,
 velut renovato modica quiete exercitu Crannonem est
 progressus. venienti Pharsalus et Scotusa et Pherae 11
 quaeque in eis praesidia Antiochi erant deduntur. ex
 iis interrogatis, qui manere secum vellent, mille vo-
 lentis Philippo tradit, ceteros inermes Demetriadem
 remittit. Proernam inde recepit et quae circa eam 12
 castella erant. ducere tum porro in sinum Maliacum
 coepit. appropinquanti faucibus, super quas siti Thau-
 maci sunt, deserta urbe iuventus omnis armata silvas
 et itinera insedit et in agmen Romanum ex superiori-
 bus locis incuravit. consul primo misit, qui ex pro- 13
 pinquo colloquentes deterrerent eos a tali furore; post-
 quam perseverare in incepto vidit, tribuno cum duorum
 signorum militibus circummisso interclusit ad urbem
 iter armatis, vacuumque eam cepit. tum clamore ab 14
 tergo captae urbis audito refugientium undique ex
 silvis insidiatorum caedes facta est. ab Thaumacis 15
 altero die consul ad Spercheum annum pervenit, inde
 Hypataeorum agros vastavit.

XV. Cum haec agebantur, Chalcide erat Antiochus,
 iam tum cernens nihil se ex Graecia praeter amoena
 Chalcide hiberna et infames nuptias petisse. tunc 2
 Aetolorum vana promissa incusare et Thoantem, Han-
 nibalem vero non ut prudentem tantum virum sed
 prope vatem omnium, quae tum evenirent, admirari.
 ne tamen temere coepta segnitia insuper everteret,
 nuntios in Aetoliam misit, ut omni contracta iuven-
 tute convenirent Lamiam; et ipse eo decem milia fere 3
 peditum ex iis, qui postea venerant ex Asia, expleta
 et equites quingentos duxit. quo cum aliquanto pau- 4
 ciores quam umquam antea convenissent, et principes
 tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ii

dicerent omnia sedulo ab se facta, ut quam plurimos
 5 ex civitatibus suis evocarent; nec auctoritate nec gratia
 nec imperio adversus detractantes militiam valuisse,
 destitutus undique et ab suis, qui morabantur in Asia,
 et ab sociis, qui ea, in quorum spem vocaverant, non
 praestabant, intra saltum Thermopylarum sese recepit.
 6 id iugum, sicut Appennini dorso Italia dividitur, ita
 7 mediam Graeciam dirimit. ante saltum Thermopyla-
 rum in septentrionem versa Epirus et Perrhaebia et
 Magnesia et Thessalia est et Phthiotae Aethaei et sinus
 8 Maliacus; intra fauces ad meridiem vergunt Aetoliae
 pars maior et Acarnania et cum Locride Phocis et
 Boeotia adiunctaque insula Euboea et excurrente in
 altum velut promunturio Attica terra et sita ab tergo
 9 Peloponnesus. hoc iugum ab Leucate et mari ad oc-
 cidentem verso per Aetoliam ad alterum mare orienti
 obiectum tendens ea aspreta rupesque interiectas habet,
 ut non modo exercitus sed ne expediti quidem facile
 10 ullas ad transitum calles inveniant. extremos ad orien-
 tem montis Oetam vocant, quorum quod altissimum
 est Callidromon appellatur, in cuius valle ad Maliacum
 sinum vergente iter est non latius quam sexaginta
 11 passus. haec una militaris via est, qua traduci exer-
 12 citus, si non prohibeantur, possint. ideo Pylae et ab
 aliis, quia calidae aquae in ipsis faucibus sunt, Ther-
 mopylae locus appellatur, nobilis Lacedaemoniorum
 adversus Persas morte memorabili quam pugna.

XVI. Haudquaquam pari tum animo Antiochus
 intra portas loci eius castris positus munitionibus in-
 super saltum impediabat et, cum duplici vallo fossaque
 2 et muro etiam, qua res postulabat, ex multa copia
 3 passim iacentium lapidum permunisset omnia, satis
 fidens numquam ea vim Romanum exercitum facturum,
 Aetolos ex quattuor milibus — tot enim convenerant
 — partim ad Heracleam praesidio obtinendam, quae
 4 ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit,
 et Heracleam haud dubius consulem oppugnaturum,

et iam multis nuntiantibus circa Hypatam omnia eva-
 stari. consul depopulatus Hypatensem primo deinde 5
 Heracleensem agrum, inutili utrobique auxilio Aetolo-
 rum, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum
 adversus regem posuit castra. Aetolorum utraeque
 manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui, 6
 priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita et
 praesidiis obsaepta videbantur, timor incessit, ne quas
 per imminetia iuga calles inveniret ad transitum Ro-
 manus; nam et Lacedaemonios quondam ita a Persis 7
 circuitos fama erat, et nuper Philippum ab iisdem
 Romanis; itaque nuntium Heracleam ad Aetolos mittit, 8
 ut hanc saltem sibi operam eo bello praestarent, ut
 vertices circa montium occuparent obsiderentque, ne
 qua transire Romani possent. hoc nuntio audito dis- 9
 sensio inter Aetolos orta est. pars imperio parendum
 regis atque eundem censebant, pars subsistendum He- 10
 racleae ad utramque fortunam, ut, sive victus ab con-
 sule rex esset, in expedito haberent integras copias
 ad opem propinquis ferendam civitatibus suis, sive
 vinceret, ut dissipatos in fugam Romanos persequeren-
 tur. utraque pars non mansit modo in sententia sua, 11
 sed etiam exsecuta est consilium: duo milia Heracleae
 substiterunt; duo trifariam divisa Callidromum et Rho-
 duntiam et Tichiunta — haec nomina cacuminibus
 sunt — occupavere.

XVII. Consul postquam insessa superiora loca ab
 Aetolis vidit, M. Porcium Catonem et L. Valerium
 Flaccum consularis legatos cum binis milibus dele-
 ctorum peditum ad castella Aetolorum, Flaccum in
 Rhoduntiam et Tichiunta, Catonem in Callidromum
 mittit. ipse, priusquam ad hostem copias admoveret, 2
 vocatos in contionem milites paucis est adlocutus.
 'plerosque omnium ordinum, milites, inter vos esse
 video, qui in hac eadem provincia T. Quincti ductu
 auspicioque militaveritis. Macedonico bello inxsuper- 3
 abiliior saltus ad amnem Aoum fuit quam hic; quippe 4

portae sunt hae, et unus inter duo maria clausis omnibus velut naturalis transitus est; munitiones et locis opportunioribus tunc fuerunt et validiores impositae; exercitus hostium ille et numero maior et militum
 5 genere aliquanto melior; quippe illic Macedones Thracisque et Illyrii erant, ferocissimae omnes gentes, hic Syri et Asiatici Graeci sunt, vilissima genera hominum
 6 et servituti nata; rex ille bellicosissimus et exercitatus iam inde ab iuventa finitimis Thracum atque Illyriorum et circa omnium accolarum bellis, hic, ut aliam
 7 omnem vitam sileam, is est, qui cum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam transisset, nihil memorabilius toto tempore hibernorum gesserit, quam quod amoris causa ex domo privata et obscuri etiam inter popularis generis uxorem duxit, et novus
 8 maritus, velut saginatus nuptialibus cenis, ad pugnam processit. summa virium speique eius in Aetolis fuit, gente vanissima et ingratiissima, ut vos prius experti
 9 estis, nunc Antiochus experitur. nam nec venerunt frequentes, nec contineri in castris potuerunt, et in seditione ipsi inter sese sunt, et, cum Hypatam tuendam Heracleamque depoposcissent, neutram tutati refugerunt in iuga montium, pars Heracleae incluserunt
 10 sese. rex ipse confessus nusquam aequo campo non modo congregi se ad pugnam audere, sed ne castra quidem in aperto ponere, relicta omni ante se regione ea, quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se intra rupes, ne ante fauces quidem saltus,
 11 ut quondam Lacedaemonios fama est, sed intra penitus retractis castris; quod quantum interest ad timorem ostendendum, an muris urbis alicuius obsidendum sese
 12 incluserit? sed neque Antiochum tuebuntur angustiae, nec Aetolos vertices illi, quos ceperunt. satis undique provisum atque praecautum est, ne quid adversus vos
 13 in pugna praeter hostis esset. illud proponere animo vestro debetis, non vos pro Graeciae libertate tantum dimicare, quamquam is quoque egregius titulus esset,

liberatam a Philippo ante nunc ab Aetolis et ab Antiocho liberare, neque ea tantum in praemium vestrum cessura, quae nunc in regniis castris sunt, sed illum
 14 quoque omnem apparatus, qui in dies ab Epheso expectatur, praedae futurum, Asiam deinde Syriamque et omnia usque ad ortum solis ditissima regna Romano imperio aperturos. quid deinde aberit, quin ab
 15 Gadibus ad mare rubrum Oceano finis terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit, et omne humanum genus secundum deos nomen Romanum veneretur? in
 16 haec tanta praemia dignos parate animos, ut crastino die bene iuvantibus diis acie decernamus.

XVIII. Ab hac contione dimissi milites, priusquam corpora curarent, arma telaque parant. luce prima signo pugnae proposito instruit aciem consul, arta fronte, ad naturam et angustias loci. rex, post-
 2 quam signa hostium conspexit, et ipse copias educit. levis armaturae partem ante vallum in primo locavit, tum Macedonum robur, quos sarisophorus appellabant, velut firmamentum circa ipsas munitiones constituit. his ab sinistro cornu iaculatorum sagittariorumque et
 3 funditorum manum sub ipsis radicibus montis posuit, ut ex altiore loco nuda latera hostium incesserent. ab dextro Macedonibus ad ipsum munimentorum finem,
 4 qua loca usque ad mare invia palustri limo et voragibus claudunt, elephantos cum adsueto praesidio posuit, post eos equites, tum modico intervallo relicto ceteras copias in secunda acie. Macedones pro vallo
 5 locati primo facile sustinebant Romanos, temptantis ab omni parte aditus, multum adiuvantibus, qui ex loco superiore fundis velut nimum glandis et sagittas simul ac iacula ingerebant; deinde, ut maior nec iam
 6 toleranda vis hostium inferebat se, pulsus loco intra munimenta subductis ordinibus concesserunt; inde ex vallo prope alterum vallum hastis prae se obiectis fecerunt. et ita modica altitudo valli erat, ut et locum
 7 superiorem suis ad pugnandum praerberet, et propter

8 longitudinem hastarum subiectum haberet hostem. multi
 temere subeuntes vallum transfixi sunt; et aut incepto
 irrito recessissent aut plures cecidissent, ni M. Porcius
 ab iugo Callidromi deiectis inde Aetolis et magna ex
 parte caesis — incautos enim et plerosque sopitos
 oppresserat — super imminentem castris collem ap-
 paruisset. XIX. Flacco non eadem fortuna ad Tichi-
 unta et Rhoduntiam, nequiquam subire ad ea castella
 2 conato, fuerat. Macedones quique alii in castris regiis
 erant primo, dum procul nihil aliud quam turba et
 agmen apparebat, Aetolos credere visa procul pugna
 3 subsidio venire; ceterum, ut primum signaque et arma
 ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus re-
 pente pavor omnis cepit, ut abiectis armis fugerent.
 4 et munimenta sequentis impediunt, et angustiae vallis,
 per quam sequendi erant, et maxime omnium quod
 elephantum novissimi agminis erant, quos pedes aegre
 praeterire, eques nullo poterat modo timentibus equis
 tumultumque inter se maiorem quam in proelio eden-
 5 tibus; aliquantum temporis et direptio castrorum tenuit;
 6 Scarpheam tamen eo die consecuti sunt hostem. multis
 in ipso itinere caesis captisque, non equis virisque
 tantum, sed etiam elephantis, quos capere non po-
 7 tuerant, interfectis, in castra reverterunt; quae temptata
 eo die inter ipsum pugnae tempus ab Aetolis, Hera-
 cleam obtinentibus praesidio, sine ullo haud parum
 8 audacis incepti effectu fuerant. consul noctis inse-
 quentis tertia vigilia praemisso equitatu ad perse-
 quendum hostem, signa legionum luce prima movit.
 9 aliquantum viae praeceperat rex, ut qui non ante
 quam Elatiae ab effuso constiterit cursu; ubi primum
 reliquis pugnaeque et fugae collectis, cum perexigua
 10 manu semihermum militum Chalcidem se recepit. Ro-
 manus equitatus ipsum quidem regem Elatiae adse-
 cutus non est; magnam partem agminis aut lassitudine
 subsistentes aut errore, ut qui sine ducibus per ignota
 11 itinera fugerent, dissipatos oppresserunt; nec praeter

quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu
 quisquam effugit, etiam ex decem milibus militum,
 quos Polybio auctore traiecisse secum regem in Grae-
 ciam scripsimus, exiguus numerus; quid, si Antiati 12
 Valerio credamus sexaginta milia militum fuisse in
 regio exercitu scribenti, quadraginta inde milia ceci-
 disse, supra quinque milia capta cum signis mili-
 tariibus ducentis triginta? Romanorum centum quin-
 quaginta in ipso certamine pugnae, ab incursu Aeto-
 lorum se tuentes non plus quinquaginta interfecti sunt.

XX. Consule per Phocidem et Boeotiam exercitum
 ducente consciae defectionis civitates cum velamentis
 ante portas stabant metu, ne hostiliter diriperentur.
 ceterum per omnes dies haud secus quam *in* pacato 2
 agro sine vexatione ullius rei agmen processit, donec
 in agrum Coroneum ventum est. ibi statua regis 3
 Antiochi posita in templo Minervae Itoniae iram ac-
 cendit, permissumque militi est, ut circumiectum templo
 agrum popularetur; dein cogitatio animum subit, cum
 communi decreto Boeotorum posita esset statua, in-
 dignum esse in unum Coronensem agrum saevire.
 revocato extemplo milite finis populandi factus; casti- 4
 gati tantum verbis Boeoti ob ingratum in tantis tam-
 que recentibus beneficiis animum erga Romanos.

Inter ipsum pugnae tempus decem naves regiae 5
 cum praefecto Isidoro ad Thronium in sinu Maliaco
 stabant. eo gravis vulneribus Alexander Acarnan,
 nuntius adversae pugnae, cum perfugisset, trepidae
 inde recenti terrore naves Cenaeum Euboeae petie-
 runt. ibi mortuus sepultusque Alexander. tres, quae 6
 ex Asia profectae eundem portum tenuerant, naves
 audita exercitus clade Ephesum redierunt. Isidorus
 ab Cenaeo Demetriadem, si forte eo deferret fuga
 regem, traiecit. — Per eosdem dies A. Atilius prae- 7
 fectus Romanae classis magnos regios commeatus iam
 fretum, quod ad Andrum insulam est, praetervectos
 excepit; alias mersit, alias cepit naves; quae novissimi 8

agminis erant cursum in Asiam verterunt. Atilius Piraeum, unde profectus erat, cum agmine captivarum navium revectus magnam vim frumenti et Atheniensibus et aliis eiusdem regionis sociis divisit.

XXI. Antiochus sub adventum consulis a Chalceide profectus Tenum primo tenuit, inde Ephesum 2 transmisit. consuli Chalcidem venienti portae patuerunt, cum appropinquante eo Aristoteles praefectus 3 regis urbe excessisset. et ceterae urbes in Euboea sine certamine traditae; post paucosque dies omnibus perpacatis sine ullius noxa urbis exercitus Thermopylas reductus, multo modestia post victoriam quam 4 ipsa victoria laudabilior. inde consul M. Catonem, per quem quae gesta essent senatus populusque Romanus haud dubio auctore sciret, Romam misit. is a Creusa — Thespiensium emporium est, in intimo sinu Corinthiaco retractum — Patras Achaiae petit; a Patris Coreyram usque Aetoliae atque Acarnaniae littora legit, atque ita ad Hydruntum Italiae traicit. 6 quinto die inde pedestri itinere Romam ingenti cursu pervenit. ante lucem ingressus urbem a porta ad praetorem M. Iunium iter intendit. is prima luce in senatum vocavit; quo L. Cornelius Scipio, aliquot diebus ante a consule dimissus, cum adveniens audisset praegressum Catonem in senatu esse, supervenit exponenti, quae gesta essent. duo inde legati iussu senatus in contionem sunt producti, atque ibi eadem, quae in senatu, de rebus in Aetolia gestis exposuerunt. 9 supplicatio in triduum decreta est et ut quadraginta hostiis maioribus praetor, quibus diis ei videretur, sacrificaret. — Per eosdem dies et M. Fulvius Nobilior, qui biennio ante praetor in Hispaniam erat profectus, ovans urbem est ingressus; argenti bigati prae se tulit centum triginta milia et extra numeratum duodecim milia pondo argenti, auri pondo centum viginti septem.

XXII. Acilius consul ab Thermopylis Heracleam

ad Aetolos praemisit, ut tunc saltem, experti regiam vanitatem, respiscerent traditaque Heraclea cogitarent de petenda ab senatu seu furoris sui seu erroris venia. et ceteras Graeciae civitates defecisse eo bello ab optime meritis Romanis; sed quia post fugam regis, cuius fiducia officio decessissent, non addidissent pertinaciam culpae, in fidem receptas esse; Aetolos quoque, quamquam non secuti sint regem, sed accersierint, et duces belli, non socii fuerint, si paenitere possint, posse et incolumis esse. ad ea cum pacati nihil responderetur, appareretque armis rem gerendam et rege superato bellum Aetolicum integrum restare, castra ab Thermopylis ad Heracleam movit, eoque ipso die, ut situm nosceret urbis, ab omni parte equo moenia est circumvectus. sita est Heraclea in radicibus Oetae 5 montis, ipsa in campo, arcem imminentem loco alto et undique praecipiti habet. contemplatus omnia, quae noscenda erant, quattuor simul locis aggredi urbem constituit. a flumine Asopo, qua et gymnasium est, 7 L. Valerium operibus atque oppugnationi praeposuit; partem extra muros, qua frequentius prope quam in urbe habitabatur, Ti. Sempronio Longo oppugnandam dedit; e regione sinus Maliaci, quae aditum haud facilem pars habebat, M. Baebium, ab altero amniculo, quem Melana vocant, adversus Dianae templum Ap. Claudium opposuit. horum magno certamine intra 9 paucos dies turre arietesque et alius omnis apparatus oppugnandarum urbium perficitur. et cum ager Heracleensis paluster omnis frequensque proceris arboribus benigne ad omne genus operum materiam suppeditabat, tum, quia refugerant intra moenia Aetoli, deserta, quae 11 in vestibulo urbis erant, tecta in varios usus non tigna modo et tabulas sed laterem quoque et caementa et saxa variae magnitudinis praebant. XXIII. Et Romani quidem operibus magis quam armis urbem oppugnabant, Aetoli contra armis se tuebantur. nam 2 cum ariete quaterentur muri, non laqueis, ut solet,

exceptos declinabant ictus, sed armati frequentes *erum-*
pebant, quidam ignes etiam, quos aggeribus inicerent,
 3 ferebant. fornices quoque in muro erant apti ad ex-
 currendum, et ipsi, cum pro dirutis reficerent muros,
 crebriores eos, ut pluribus erumperetur in hostem
 4 locis, faciebant. hoc primis diebus, dum integrae vires
 erant, et frequentes et in pigre fecerunt; in dies deinde
 5 pauciores et segnius. etenim cum multis urgerentur
 rebus, nulla eos res aequae ac vigiliae conficiebant,
 Romanis in magna copia militum succedentibus aliis
 in stationem aliorum, Aetolos propter paucitatem eos-
 6 dem dies noctesque adsiduo labore urente. per quat-
 tuor et viginti dies, ita ut nullum tempus vacuum
 dimicatione esset, adversus quattuor e partibus simul
 oppugnantem hostem nocturnus diurno continuatus
 7 labor est. cum fatigatos iam Aetolos sciret consul
 et ex spatio temporis et quod ita transfugae adfirma-
 8 bant, tale consilium inivit. media nocte receptui signum
 dedit et ab oppugnatione simul milites omnes deductos
 usque ad tertiam diei horam quietos in castris tenuit;
 9 inde coepta oppugnatione ad mediam rursus noctem per-
 ducta est, intermissa deinde usque ad tertiam diei
 10 horam. fatigationem rati esse causam Aetoli non
 continuandae oppugnationis, quae et ipsos adfecerat,
 ubi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi
 quoque revocati pro se quisque ex stationibus dece-
 debant, nec ante tertiam diei horam armati in muris
 apparebant. XXIV. Consul cum nocte media inter-
 misisset oppugnationem, quarta vigilia rursus ab tribus
 2 partibus summa vi adgressus, ab una Ti. Sempronium
 tenere intentos milites signumque expectare iussit,
 ad ea in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur,
 3 haud dubie ratus hostis concursuros. Aetoli pars so-
 piti adfecta labore ac vigiliis corpora ex somno mo-
 liebantur, pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnan-
 4 tium in tenebris currunt. hostes partim per ruinas
 iacentis muri transcendere conantur, partim scalis

ascensus temptant, adversus quos undique ad opem
 ferendam concurrunt Aetoli. pars una, in qua aedi- 5
 ficia extra urbem erant, neque defenditur neque op-
 pugnatur; sed qui oppugnarent, intenti signum ex-
 pectabant; defensor nemo aderat. iam dilucescebat, 6
 cum signum consul dedit; et sine ullo certamine par-
 tim per semirutos, partim scalis integros muros tran-
 scendere. simul clamor, index capti oppidi, est exau-
 ditus; undique Aetoli desertis stationibus in arcem
 fugiunt. oppidum victores permissu consulis diripiunt, 7
 non tam ab ira nec ab odio, quam ut miles, coercitus
 in tot receptis ex potestate hostium urbibus, aliquo
 tandem loco fructum victoriae sentiret. revocatos inde 8
 a medio ferme die milites cum in duas divisisset partes,
 unam radicibus montium circumduci ad rupem iussit,
 quae, fastigio altitudinis par, media valle velut abrupta
 ab arce erat; sed adeo prope geminata cacumina eorum 9
 montium sunt, ut ex vertice altero conici tela in arcem
 possint; cum dimidia parte militum consul ab urbe
 escensurus in arcem signum ab iis, qui ab tergo in
 rupem evasuri erant, expectabat. non tulere qui in 10
 arce erant Aetoli primum eorum, qui rupem ceperant,
 clamorem, deinde impetum ab urbe Romanorum et
 fractis iam animis et nulla ibi praeparata re ad ob-
 sidionem diutius tolerandam, utpote congregatis fe- 11
 minis puerisque et imbelli alia turba in arcem, quae
 vix capere, nedum tueri multitudinem tantam posset.
 itaque ad primum impetum abiectis armis dederunt
 sese. traditus inter ceteros princeps Aetolorum Da- 12
 mocritus est, qui principio belli decretum Aetolorum,
 quo accersendum Antiochum censuerant, T. Quinctio
 poscenti responderat, in Italia daturum, cum castra
 ibi Aetoli posuissent. ob eam ferociam maius victo-
 ribus gaudium traditus fuit.

XXV. Eodem tempore, quo Romani Heracleam,
 Philippus Lamiam ex composito oppugnabat, circa
 Thermopylas cum consule redeunte ex Boeotia, ut

victoriam ipsi populoque Romano gratularetur excu-
saretque, quod morbo impeditus bello non interfuisset,
2 congressus. inde diversi ad duas simul oppugnandas
3 urbes profecti. intersunt septem ferme milia passuum;
et quia Lamia cum posita est in tumulo, tum regio-
nem maxime Oetae spectat, oppido quam breve inter-
4 vallum videtur, et omnia in conspectu sunt. cum
enixe, velut proposito certamine, Romani Macedonesque
diem ac noctem aut in operibus aut in proeliis essent,
hoc maior difficultas Macedonibus erat, quod Romani
aggere et vineis et omnibus supra terram operibus,
subter Macedones cuniculis oppugnabant, et in asperis
5 locis silex paene impenetrabilis ferro occurrebat. et
cum parum procederet inceptum, per colloquia prin-
cipum oppidanos temptabat rex, ut urbem dederent,
6 haud dubius, quin, si prius Heraclea capta foret, Ro-
manis se potius quam sibi dedituri essent, suamque
gratiam consul in obsidione liberanda facturus esset.
7 nec eum opinio est frustrata; confestim enim ab He-
raclaea capta nuntius venit, ut oppugnatione absisteret:
aequius esse Romanos milites, qui acie dimicassent
8 cum Aetolis, praemia victoriae habere. ita recessum
ab Lamia est, et propinquae clade urbis ipsi, ne quid
simile paterentur, effugerunt.

XXVI. Paucis priusquam Heraclea caperetur die-
bus Aetoli concilio Hypatam coacto legatos ad An-
tiochum miserunt, inter quos et Thoas idem, qui et
antea, missus est. mandata erant, ut ab rege peterent,
primum ut ipse coactis rursus terrestribus navalibus-
3 que copiis in Graeciam traiceret, deinde, si qua ipsum
teneret res, ut pecuniam et auxilia mitteret; id cum
ad dignitatem eius fidemque pertinere, non prodi socios,
tum etiam ad incolunitatem regni, ne sineret Roma-
4 nos vacuos omni cura, cum Aetolorum gentem sustu-
lissent, omnibus copiis in Asiam traicere. vera erant,
5 quae dicebantur; eo magis regem moverunt. itaque
in praesentia pecuniam, quae ad usus belli necessaria

erat, legatis dedit; auxilia terrestria navaliaque ad-
firmavit missurum. Thoantem unum ex legatis reti- 6
nuit, et ipsum haud invitum morantem, ut exactor
praesens promissorum adesset.

XXVII. Ceterum Heraclea capta fregit tandem
animos Aetolorum, et paucos post dies, quam ad bellum 2
renovandum acciendumque regem in Asiam miserant
legatos, abiectis belli consiliis pacis petendae oratores
ad consulem miserunt. quos dicere exorsos consul 3
interfatus, cum alia sibi praevertenda esse dixisset,
redire Hypatam eos datis diebus decem indutiis et
L. Valerio Flacco cum iis misso iussit eique, quae
secum acturi fuissent, exponere, et si qua vellent alia.
Hypatam ut est ventum, principes Aetolorum apud 4
Flaccum concilium habuerunt consultantes, quoniam
agendum modo apud consulem foret. parantibus iis 5
antiqua iura foederum ordiri meritaque in populum
Romanum absistere iis Flaccus iussit, quae ipsi vio- 6
lassent ac rupissent; confessionem iis culpa magis
profuturam et totam in preces orationem versam; nec
enim in causa ipsorum, sed in populi Romani cle-
mentia spem salutis positam esse; et se suppliciter 7
agentibus iis adfuturum et apud consulem et Romae
in senatu; eo quoque enim mittendos fore legatos.
haec una via omnibus ad salutem visa est, ut in fidem 8
se permitterent Romanorum; ita enim et illis violandi
supplices verecundiam se imposituros, et ipsos nihilo
minus suae potestatis fore, si quid melius fortuna
ostendisset. XXVIII. Postquam ad consulem ventum
est, Phaeneas legationis princeps longam orationem
et varie ad mitigandam iram victoris compositam ita
ad extremum finivit, ut diceret Aetolos se suaque
omnia fidei populi Romani permittere. id consul ubi 2
audivit, 'etiam atque etiam videte' inquit, 'Aetoli, ut
ita permittatis.' tum decretum Phaeneas, in quo id
diserte scriptum erat, ostendit. 'quando ergo' inquit 3
'ita permittitis, postulo, ut mihi Dicaearchum civem

vestrum et Menestam Epirotam' — Naupactum is cum praesidio ingressus ad defectionem compulerat — 'et Amyndrum cum principibus Athamanum, quorum consilio ab nobis defecistis, sine mora dedatis.'
 4 prope dicentem interfatus Romanum 'non in servitutem' inquit, 'sed in fidem tuam nos tradidimus, et certum habeo te imprudentia labi, qui nobis imperes,
 5 quae moris Graecorum non sint.' ad ea consul 'nec hercule' inquit 'magnopere nunc curo, quid Aetoli satis ex more Graecorum factum esse censeant, dum ego more Romano imperium inhibeam in deditos modo
 6 decreto suo, ante armis victos; itaque, ni propere fit, quod impero, vinciri vos iam iubebo.' adferri catenas et circumsternere lictores iussit. tum fracta Phaenae ferocia Aetolisque aliis est, et tandem cuius conditionis essent senserunt, et Phaeneas se quidem et qui
 7 adsint Aetolorum scire faciendam esse, quae imperentur, dixit, sed ad decernenda ea concilio Aetolorum opus esse; ad id petere ut decem dierum indutias daret.
 8 petente Flacco pro Aetolis indutiae datae, et Hypatam reditum est. ubi cum in consilio delectorum, quos apocletos vocant, Phaeneas, et quae imperarentur et
 9 quae ipsis prope accidissent, exposuisset, ingemuerunt quidem principes conditioni suae, parendum tamen victori censebant et ex omnibus oppidis convocandos Aetolos ad concilium. XXIX. Postquam vero coacta
 10 omnis multitudo eadem illa audivit, adeo saevitia imperii atque indignitate animi exasperati sunt, ut, si in pace fuissent, illo impetu irae concitari potuerint
 2 ad bellum. ad iram accedebat et difficultas eorum, quae imperarentur — quoniam modo enim utique regem Amyndrum se tradere posse? — et spes forte
 3 oblata, quod Nicander eo ipso tempore ab rege Antiocho veniens implevit expectatione vana multitudinem, terra marique ingens parari bellum. duodecimo
 4 is die, quam conscenderat navem, in Aetoliam perfecta legatione rediens Phalara in sinu Maliaco tenuit. inde

LIBER XXXVI. CAP. 28. 29. [a. U. c. 563.] 273
 Lamiam pecuniam cum devexisset, ipse cum expeditis prima vespera inter Macedonum Romanaque castra medio agro, dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit Macedonum deductusque ad regem est nondum convivio dimisso. quod ubi nuntiatum
 6 est, velut hospitis, non hostis adventu motus Philippus accumbere eum epularique iussit, atque inde dimissis
 7 aliis, solum retentum, ipsum quidem de se timere quicquam vetuit, Aetolorum prava consilia atque in
 8 ipsorum caput semper recidentia accusavit, qui primum Romanos, deinde Antiochum in Graeciam adduxissent. sed praeteritorum, quae magis reprehendi
 9 quam corrigi possint, oblitum se non facturum, ut insultet adversis rebus eorum; Aetolos quoque finire
 10 tandem adversus se odia debere, et Nicandrum privatum eius diei, quo servatus a se foret, meminisse. ita
 11 datis, qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana supervenit.

XXX. M. Acilius vendita aut concessa militi circa Heracleam praeda, postquam nec Hypatae pacata consilia esse, et Naupactum concurrisse Aetolos, ut inde totum impetum belli sustinerent, audivit, praemisso
 2 Ap. Claudio cum quattuor milibus militum ad occupanda iuga, qua difficiles transitus montium erant, ipse Oetam descendit Herculi que sacrificium fecit in eo
 3 loco, quem Pyram, quod ibi mortale corpus eius dei sit crematum, appellant. inde toto exercitu profectus reliquum iter satis expedito agmine fecit; ut ad
 4 Co- racem ventum est — mons est altissimus inter Callipolim et Naupactum —, ibi et iumenta multa ex agmine praecipitata cum ipsis oneribus sunt et homines vexati; et facile apparebat, quam cum inerti
 5 hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo praesidio, ut clauderet transitum, insedisset. tum
 6 quoque vexato exercitu ad Naupactum descendit, et uno castello adversus arcem posito ceteras partes urbis divisit copiis pro situ moenium circumsevit. nec

minus operis laborisque ea oppugnatione quam Hera-
cleae habuit.

XXXI. Eodem tempore et Messene in Pelopon-
neso ab Achaeis, quod concilii eorum recusaret esse,
2 oppugnari coepta est. duae civitates, Messene et Elis,
extra concilium Achaicum erant; cum Aetolis sentie-
3 bant. Elei tamen post fugatum ex Graecia Antiochum
legatis Achaeorum lenius responderant: dimisso prae-
sidio regio cogitatos se, quid sibi faciendum esset;
4 Messenii sine responso dimissis legatis moverant bel-
5 lum, trepidique rerum suarum, cum iam ager effuso
exercitu passim ureretur castraque prope urbem poni
viderent, legatos Chalcidem ad T. Quinctium, auctorem
libertatis, miserunt, qui nuntiarent Messenios Romanis,
non Achaeis et aperire portas et dedere urbem para-
6 tos esse. auditis legatis extemplo profectus Quinctius
a Megalopoli ad Diophanen praetorem Achaeorum misit,
qui extemplo reducere eum a Messene exercitum et
7 venire ad se iuberet. dicto paruit Diophanes et soluta
obsidione expeditus ipse praegressus agmen circa An-
8 daniam, parvum oppidum inter Megalopolim Messe-
nenque positum, Quinctio occurrit; et cum causas
oppugnationis exponeret, castigatum leniter, quod tan-
tam rem sine auctoritate sua conatus esset, dimittere
exercitum iussit nec pacem omnium bono partam
9 turbare. Messenii imperavit, ut exules reducerent et
Achaeorum concilii essent; si qua haberent, de quibus
aut recusare aut in posterum caveri sibi vellent, Co-
10 rinthum ad se venirent; Diophanen concilium Achaeo-
rum extemplo sibi praebere iussit. ibi de Zacyntho
intercepta per fraudem insula questus postulavit, ut
11 restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Za-
cynthus fuerat; eam mercedem Amyndro dederat,
ut per Athamaniam ducere exercitum in superiorem
partem Aetoliae liceret, qua expeditione fractis animis
12 Aetolos compulsi ad petendam pacem. Amynder
Philippum Megalopolitanum insulae praefecit; postea

per bellum, quo se Antiocho adversus Romanos con-
iunxit, Philippo ad munera belli revocato Hieroclen
Agrigentinum successorem misit. XXXII. Is post
fugam ab Thermopylis Antiochi Amyndrumque a
Philippo Athamania pulsum missis ultro ad Diophanen
praetorem Achaeorum nuntiis pecunia pactus insulam
Achaeis tradidit. id praemium belli suum esse aequum 2
censebant Romani: non enim M. Acilium consulem
legionesque Romanas Diophani et Achaeis ad Ther-
mopylas pugnasse. Diophanes adversus haec purgare 3
interdum sese gentemque, interdum de iure facti dis-
serere. quidam Achaeorum et initio eam se rem asper- 4
natos testabantur et tunc pertinaciam increpitabant
praetoris; auctoribusque iis decretum est, ut T. Quin-
ctio ea res permitteretur. erat Quinctius sicut ad- 5
versantibus asper, ita, si cederes, idem placabilis.
omissa contentione vocis vultusque 'si utilem' inquit,
'possessionem eius insulae censerem Achaeis esse, au-
ctor essem senatui populoque Romano, ut eam vos
habere sinerent; ceterum sicut testudinem, ubi collecta 6
in suum tegumen est, tutam ad omnis ictus video
esse, ubi exserit partis aliquas, quodcumque nudavit,
obnoxium atque infirmum habere, haud dissimiliter
vos, Achaei, clausos undique mari, quae intra Pelo- 7
ponnesi sunt terminos, ea et iungere vobis et iuncta
tueri facile, simul aviditate plura amplectendi hinc 8
excedatis, nuda vobis omnia, quae extra sint, et ex-
posita ad omnes ictus esse.' adsentienti omni concilio 9
nec Diophane ultra tendere auso Zacynthus Romanis
traditur.

XXXIII. Per idem tempus Philippus rex profi-
ciscentem consulem ad Naupactum percunctatus, si se
interim, quae defecissent ab societate Romana, urbes
recipere vellet, permittente eo ad Demetriadem copias 2
admovit haud ignarus, quanta ibi tum turbatio esset.
destituti enim ab omni spe, cum desertos se ab An- 3
tiocho, spem nullam in Aetolis esse cernerent, dies

noctesque aut Philippi hostis adventum aut infestio-
 etiam, quo iustius irati erant, Romanorum expectabant.
 4 turba erat ibi incondita regiorum, qui primo pauci
 in praesidio relictis, postea plures, plerique inermes,
 ex proelio adverso fuga delati, nec virium nec animi
 5 satis ad obsidionem tolerandam habebant; itaque prae-
 missis a Philippo, qui spem impetrabilis veniae osten-
 6 debant, responderunt patere portas regi. ad primum
 eius ingressum principum quidam urbe excesserunt,
 Eurylochus mortem sibi conscivit. Antiochi milites
 — sic enim pacti erant — per Macedoniam Thrae-
 ciamque prosequentibus Macedonibus, ne quis eos vio-
 7 laret, Lysimachiam deducti sunt. erant et paucae naves
 Demetriade, quibus praeerat Isidorus; eae quoque cum
 praefecto suo dimissae sunt. inde Dolopiam et Ape-
 rantiam et Perrhaebiae quasdam civitates recipit.

XXXIV. Dum haec a Philippo geruntur, T. Quin-
 ctius recepta Zacyntho ab Achaico concilio Naupactum
 2 traiecit, quae iam per duos menses — et iam prope
 excidium erat — oppugnabatur, et si capta vi foret,
 omne nomen ibi Aetolorum ad interuersionem vide-
 3 batur venturum. ceterum quamquam merito iratus
 erat Aetolis, quod solos obtrectasse gloriae suae, cum
 liberaret Graeciam, meminerat, et nihil auctoritate sua
 motos esse, cum, quae tum maxime accidebant, casura
 4 praemonens a furioso incepto eos deterreret, tamen
 sui maxime operis esse credens nullam gentem liberatae
 ab se Graeciae funditus everti, obambulare muris, ut
 5 facile nosceretur ab Aetolis, coepit. confestim a primis
 stationibus cognitus est, vulgatumque per omnes or-
 dines, Quinctium esse. itaque concursu facto undique
 in muros manus pro se quisque tendentes consonante
 clamore nominatim Quinctium orare, ut opem ferret
 6 ac servaret. et tum quidem, quamquam moveretur
 his vocibus, manu tamen abnuvit quicquam opis in se
 esse; ceterum postquam ad consulem venit, 'utrum
 7 feellit' inquit 'te, M'. Acili, quid agatur, an, cum satis

pervideas, nihil id magnopere ad summam rem per-
 tinere censes?' erexerat expectatione consulem; et 'quin 8
 expromis' inquit, 'quid rei sit?' tum Quinctius 'aequid
 vides te devicto Antiocho in duabus urbibus oppu-
 gnandis tempus terere, cum iam prope annus circum-
 actus sit imperii tui, Philippum autem, qui non aciem, 9
 non signa hostium vidit, non solum urbes sed tot iam
 gentes, Athamaniam Perrhaebiam Aperantiam Dolo-
 piam, sibi adiunxisse, et victoriae tuae praemium te
 militesque tuos nondum duas urbes, Philippum tot
 gentes Graeciae habere? atqui non tantum interest 10
 nostra Aetolorum opes ac vires minui, quantum non
 supra modum Philippum crescere.' XXXV. Adsentie-
 batur his consul; sed pudor, si irritum incepto absce-
 deret obsidione, occurrebat. tota inde Quinctio res
 permessa est. is rursus ad eam partem muri, qua 2
 paulo ante vociferati Aetoli fuerant, rediit. ibi cum
 impensius orarent, ut misereretur gentis Aetolorum,
 exire aliquos ad se iussit. Phaeneas ipse principesque 3
 alii extemplo egressi sunt. quibus provolutis ad pedes
 'fortuna' inquit 'vestra facit, ut et irae meae et ora-
 tionis temperem. evenerunt quae praedixi eventura, et 4
 ne hoc quidem reliqui vobis est, ut indignis accidis-
 se ea videantur; ego tamen sorte quadam nutriendae
 Graeciae datus ne ingratis quidem benefacere absistam.
 mittite oratores ad consulem, qui indutias tanti tem- 5
 poris petant, ut mittere legatos Romam possitis, per
 quos senatui de vobis permittatis; ego apud consulem
 deprecator defensorque vobis adero.' ita, ut censu 6
 erat Quinctius, fecerunt, nec aspernatus est consul
 legationem; indutiisque in diem certam datis, qua
 legatio renuntiari ab Roma posset, soluta obsidio est
 et exercitus in Phocidem missus.

Consul cum T. Quinctio ad Achaicum concilium 7
 Aegium traiecit. ibi de Eleis et de exulibus Lace-
 daemoniorum restituendis actum est; neutra perfecta
 res, quia suae gratiae reservari *exulum causam* Achaei,

8 Elei per se ipsi quam per Romanos maluerunt Achaico
 9 contribui concilio. Epirotarum legati ad consulem
 venerunt, quos non sincera fide in amicitia fuisse
 satis constabat; militem tamen nullum Antiocho de-
 derant; pecunia iuvisse eum insimulabantur; legatos
 10 ad regem ne ipsi quidem misisse infitiabantur. iis
 petentibus, ut in amicitia pristina esse liceret, respon-
 dit consul se, utrum hostium an pacatorum eos nu-
 11 mero haberet, nondum scire; senatum eius rei iudicem
 fore; integram se causam eorum Romam reicere; in-
 12 dutias ad id dierum nonaginta dare. Epirotae Romam
 missi senatum adierunt. iis magis, quae non fecissent
 hostilia, referentibus quam purgantibus ea, de quibus
 arguebantur, responsum datum est, quo veniam im-
 petrasse, non causam probasse videri possent. et
 Philippi regis legati sub idem tempus in senatum
 13 introducti, gratulantes de victoria. iis petentibus, ut
 sibi sacrificare in Capitolio donumque ex auro liceret
 ponere in aede Iovis optimi maximi, permissum ab
 14 senatu. centum pondo coronam auream posuerunt.
 non responsum solum benigne regis legatis est, sed
 filius quoque Philippi Demetrius, qui obses Romae
 erat, ad patrem reducendus legatis datus est. bellum,
 quod cum Antiocho rege in Graecia gestum est a
 M. Acilio consule, hunc finem habuit.

XXXVI. Alter consul P. Cornelius Scipio, Galliam
 provinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum
 Bois gerendum erat, proficisceretur, postulavit ab se-
 2 natu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos praetor
 in Hispania inter ipsum discrimen pugnae vovisset.
 novum atque iniquum postulare est visus; censuerunt
 ergo, quos ludos inconsulto senatu ex sua unius sen-
 tentia vovisset, eos vel de manubiis, si quam pecuniam
 ad id reservasset, vel sua ipse impensa faceret. eos
 3 ludos per dies decem P. Cornelius fecit. per idem
 fere tempus aedes Matris Magnae [Idaeae] dedicata
 est, quam deam is P. Cornelius advectam ex Asia

P. Cornelio Scipione, cui postea Africano fuit cogno-
 men, P. Licinio consulibus in Palatium a mari detu-
 lerat. locaverant aedem faciendam ex senatus consulto 4
 M. Livius C. Claudius censores M. Cornelio P. Sem-
 pronio consulibus; tredecim annis postquam locata
 erat, dedicavit eam M. Iunius Brutus, Iudique ob de-
 dicationem eius facti, quos primos scenicos fuisse
 Antias Valerius est auctor, Megalesia appellatos. item 5
 Iuventatis aedem in circo maximo C. Licinius Lucullus
 duumvir dedicavit. voverat eam sexdecim annis ante 6
 M. Livius consul, quo die Hasdrubalem exercitumque
 eius cecidit; idem censor eam faciendam locavit M.
 Cornelio P. Sempronio consulibus. huius quoque de- 7
 dicandae causa ludi facti, et eo omnia cum maiore
 religione facta, quod novum cum Antiocho instabat
 bellum.

XXXVII. Principio eius anni, quo haec iam pro-
 fecto ad bellum M. Acilio, manente adhuc Romae P.
 Cornelio consule agebantur, boves duos domitos in 2
 Carinis per scalas pervenisse in tegulas aedificii pro-
 ditum memoriae est. eos vivos comburi cineremque
 eorum dei in Tiberim haruspices iusserunt. Tarra- 3
 cinae et Amiterni nuntiatum est aliquotiens lapidibus
 pluisse, Menturnis aedem Iovis et tabernas circa fo-
 rum de caelo tactas esse, Volturni in ostio fluminis
 duas naves fulmine ictas conflagrasse. eorum prodi- 4
 giorum causa libros Sibyllinos ex senatus consulto
 decemviri cum adissent, renuntiaverunt, ieiunium in-
 stituendum Cereri esse, et id quinto quoque anno ser-
 vandum; et ut novemdiale sacrum fieret et unum diem 5
 supplicatio esset; coronati supplicarent; et consul P.
 Cornelius, quibus diis quibusque hostiis edidissent de-
 cemviri, sacrificaret. placatis diis nunc votis rite sol- 6
 vendis nunc prodigiis expiandis, in provinciam profi-
 ciscitur consul, atque inde Cn. Domitium proconsulem
 dimisso exercitu Romam decedere iussit; ipse in agrum
 Boiorum legiones induxit.

XXXVIII. Sub idem fere tempus Ligures lege
 2 sacrata coacto exercitu nocte improvise castra Q. Mi-
 3 nucii proconsulis adgressi sunt. Minucius usque ad
 lucem intra vallum militem instructum tenuit intentus,
 4 ne qua transcenderet hostis munimenta. prima luce
 duabus simul portis eruptionem fecit. nec primo im-
 5 petu, quod speraverat, Ligures pulsi sunt; duas am-
 6 plius horas dubium certamen sustinere; postremo,
 cum alia atque alia agmina erumperent, et integri
 fessis succederent ad pugnam, tandem Ligures, inter
 cetera etiam vigiliis confecti, terga dederunt. caesa
 supra quattuor milia hostium; ex Romanis sociisque
 5 minus trecenti perierunt. duobus fere post mensibus
 P. Cornelius consul cum Boiorum exercitu signis col-
 6 latis egregie pugnavit. duodetriginta milia hostium
 occisa Antias Valerius scribit, capta tria milia et
 quadringentos, signa militaria centum viginti quattuor,
 equos mille ducentos triginta, carpenta ducenta quadra-
 7 ginta septem; ex victoribus mille quadringentos octo-
 ginta quattuor cecidisse. ubi ut in numero scriptori-
 parum fidei sit, quia in augendo eo non alius intem-
 perantior est, magnam tamen victoriam fuisse apparet,
 quod et castra capta sunt et Boi post eam pugnam
 extemplo dederunt sese, et quod supplicatio eius
 victoriae causa decreta ab senatu victimaeque maiores
 caesae.

XXXIX. Per eosdem dies M. Fulvius Nobilior ex
 2 ulteriore Hispania ovans urbem est ingressus. argenti
 transtulit duodecim milia pondo, bigati argenti centum
 triginta, auri centum viginti septem pondo.
 3 P. Cornelius consul obsidibus a Boiorum gente
 acceptis agri parte fere dimidia eos multavit, quo, si
 4 vellet, populus Romanus colonias mittere posset. inde
 Romam ut ad triumphum haud dubium decedens exer-
 citum dimisit, et adesse Romae ad diem triumphi
 5 iussit; ipse postero die, quam venit, senatu in aedem
 Bellonae vocato cum de rebus ab se gestis disseruisset,

postulavit, ut sibi triumphanti liceret urbem invehi.
 P. Sempronius Blaesus tribunus plebis non negandum 6
 Scipioni, sed differendum honorem triumphi censebat:
 bella Ligurum Gallicis semper iuncta fuisse; eas inter
 se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. si P. 7
 Scipio devictis acie Bois aut ipse cum victore exer-
 citu in agrum Ligurum transisset, aut partem copia-
 rum Q. Minucio misisset, qui iam tertium ibi annum
 dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus po-
 tuisse; nunc ad triumphum frequentandum deductos 8
 esse milites, qui egregiam navare operam rei publicae
 potuissent, possent etiam, si senatus, quod festinatione
 triumphi praetermissum esset, id restituere differendo
 triumpho vellet. inberent consulem cum legionibus 9
 redire in provinciam, dare operam, ut Ligures subi-
 gantur. nisi illi cogantur in ius iudiciumque populi
 Romani, ne Boios quidem quieturos; aut pacem aut
 bellum utrobique habenda. devictis Liguribus, paucos 10
 post menses proconsulem P. Cornelium multorum ex-
 emplo, qui in magistratu non triumphaverunt, trium-
 phaturum esse. XL. Ad ea consul neque se Ligures
 provinciam sortitum esse ait, neque cum Liguribus
 bellum gessisse, neque triumphum de iis postulare;
 Q. Minucium confidere brevi subactis iis meritum 2
 triumphum postulaturum atque impetraturum esse; se 3
 de Gallis Bois postulare triumphum, quos acie vicerit,
 castris exuerit, quorum gentem biduo post pugnam
 totam acceperit in deditionem, a quibus obsides ab-
 duxerit, pacis futurae pignus. verum enimvero illud 4
 multo maius esse, quod tantum numerum Gallorum
 occiderit in acie, quot cum milibus certe Boiorum
 nemo ante se imperator pugnaverit. plus partem di- 5
 midiam ex quinquaginta milibus hominum caesam,
 multa milia capta; senes puerosque Bois superesse.
 itaque id quemquam mirari posse, cur victor exercitus, 6
 cum hostem in provincia neminem reliquisset, Romam
 venerit ad celebrandum consulis triumphum? quorum 7

militum si et in alia provincia opera uti senatus velit,
 utro tandem modo promptiores ad aliud periculum
 novumque laborem ituros credat, si persoluta eis sine
 detractatione prioris periculi laborisque merces sit, an
 si spem pro re ferentis dimittant, iam semel in prima
 8 spe deceptos? nam quod ad se attineat, sibi gloriae
 in omnem vitam illo die satis quaesitum esse, quo se
 9 virum optimum iudicatum ad accipiendam matrem
 Idaeam misisset senatus. hoc titulo, etsi nec consu-
 latus nec triumphus addatur, satis honestam honora-
 10 tamque P. Scipionis Nasicae imaginem fore. universus
 senatus non ipse modo ad decernendum triumphum
 consensus, sed etiam tribunum plebis auctoritate sua
 11 compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius
 consul triumphavit de Bois. in eo triumpho Gallicis
 carpentis arma signaque et spolia omnis generis tra-
 vexit et vasa aenea Gallica et cum captivis nobilibus
 12 equorum quoque captorum gregem traduxit. aureos
 torques transtulit mille quadringentos septuaginta
 unum, ad hoc auri pondo ducenta quadraginta septem,
 argenti infecti factique in Gallicis vasis, non infabre
 suo more factis, duo milia trecenta quadraginta pondo,
 13 bigatorum nummorum ducenta triginta quattuor. mi-
 litibus, qui currum secuti sunt, centenos vicenos qui-
 nos asses divisit, duplex centurioni, triplex equiti.
 14 postero die contione advocata de rebus ab se gestis
 et de iniuria tribuni bello alieno se illigantis, ut suae
 victoriae fructu se fraudaret, cum disseruisset, milites
 exauctoratos dimisit.

XLI. Dum haec in Italia geruntur, Antiochus
 Ephesi securus admodum de bello Romano erat tam-
 quam non transituris in Asiam Romanis; quam secu-
 ritatem ei magna pars amicorum aut per errorem aut
 2 adsentando faciebat. Hannibal unus, cuius eo tem-
 pore vel maxima apud regem auctoritas erat, magis
 mirari se aiebat, quod non iam in Asia essent Romani,
 3 quam venturos dubitare; propius esse ex Graecia in

Asiam quam ex Italia in Graeciam traicere, et multo ma-
 iorem causam Antiochum quam Aetolos esse; neque
 [enim] mari minus quam terra pollere Romana arma.
 iam pridem classem circa Maleam esse; audire sese 4
 nuper novas naves novumque imperatorem rei gerendae
 causa ex Italia venisse; itaque desineret Antiochus 5
 pacem sibi ipse spe vana facere. in Asia et de ipsa
 Asia brevi terra marique dimicandum ei cum Romanis
 esse, et aut imperium adimendum orbem terrarum
 adfectantibus, aut ipsi regnum amittendum. unus vera 6
 et providere et fideliter praedicere visus. itaque ipse
 rex navibus, quae paratae instructaeque erant, Cher-
 sonesum petit, ut ea loca, si forte terra venirent Ro-
 mani, praesidiis firmaret; ceteram classem Polyxenidam 7
 parare et deducere iussit; speculatorias naves ad omnia
 exploranda circa insulas dimisit.

XLII. C. Livius praefectus Romanae classis, cum
 quinquaginta navibus tectis profectus ab Roma Nea-
 polim, quo ab sociis eius orae convenire iusserat
 apertas naves, quae ex foedere debebantur, Siciliam 2
 inde petit fretoque Messanam praetervectus, cum sex
 Punicas naves ad auxilium missas accepisset et ab
 Reginis Locrisque et eiusdem iuris sociis debitas exe-
 gisset naves, lustrata classe ad Lacinium, altum petit.
 Coreyam, quam primam Graeciae civitatum adiit, 3
 cum venisset, percunctatus de statu belli — necdum
 enim omnia in Graecia perpacata erant — et ubi
 classis Romana esset, postquam audivit circa Ther- 4
 mopylarum saltum in statione consulem ac regem
 esse, classem Piraei stare, maturandum ratus omnium
 rerum causa, pergit protinus navigare Peloponnesum.
 Samen Zacynthumque, quia partis Aetolorum malu- 5
 erant esse, protinus depopulatus Maleam petit, et pro-
 spera navigatione usus paucis diebus Piraeum ad
 veterem classem pervenit. ad Scyllaeum Eumenes 6
 rex cum tribus navibus occurrit, cum Aeginae diu
 incertus consilii fuisset, utrum ad tuendum rediret

regnum — audiebat enim Antiochum Ephesi navales
 terrestrisque parare copias —, an nusquam abscederet
 7 ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. a Piraeo
 A. Atilius traditis successori quinque et viginti navi-
 8 bus tectis Romam est profectus. Livius una et octo-
 ginta constrictis navibus, multis praeterea minoribus,
 quae aut apertae rostratae aut sine rostris specula-
 toriae erant, Delum traiecit. XLIII. Eo fere tempore
 consul Acilius Naupactum oppugnabat. Livium Deli
 per aliquot dies — et est ventosissima regio inter
 Cycladas fretis alias maioribus, alias minoribus divisas
 2 — adversi venti tenuerunt. Polyxenidas certior per
 dispositas speculatorias naves factus Deli stare Ro-
 3 manam classem, nuntios ad regem misit. qui omissis,
 quae in Hellesponto agebat, cum rostratis navibus,
 quantum accelerare poterat, Ephesum redit et con-
 silium extemplo habuit, faciendumne periculum navalis
 4 certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum et
 utique prius configendum quam classis Eumenis et
 5 Rhodiae naves coniungerentur Romanis; ita numero
 non ferme impares futuros se, ceteris omnibus su-
 periores, et celeritate navium et varietate auxiliorum.
 6 nam Romanas naves cum ipsas inscite factas immo-
 biles esse, tum etiam, ut quae in terram hostium
 7 veniant, oneratas commeatu venire; suas autem, ut
 pacata omnia circa se relinquente, nihil praeter mi-
 litem atque arma habituras. multum etiam adiuturam
 notitiam maris terrarumque et ventorum, quae omnia
 8 ignaros turbatura hostis essent. movit omnis auctor
 consilii, qui et re consilium exsecuturus erat. biduum
 in apparatu morati tertio die centum navibus, quarum
 septuaginta tectae, ceterae apertae, minoris omnes for-
 9 mae erant, profecti Phocaeam petierunt. inde, cum
 audisset appropinquare iam Romanam classem, rex,
 quia non interfuturus navali certamini erat, Magnesiam,
 quae ad Sipyllum est, concessit ad terrestres copias
 10 comparandas; classis ad Cissuntem portum Erythrae-

orum, tamquam ibi aptius expectatura hostem, con-
 tendit. Romani, ubi primum aquilones — ii namque 11
 per aliquot dies tenuerant — ceciderunt, ab Delo
 Phanas, portum Chiorum in Aegaeum mare versum,
 petunt; inde ad urbem circumegere naves, commeatu-
 que sumpto Phocaeam traiciunt. Eumenes Elaeam 12
 ad suam classem profectus, paucis post inde diebus
 cum quattuor et viginti navibus tectis, apertis pluribus
 paulo Phocaeam ad Romanos parantis instruentisque
 se ad navale certamen rediit. inde centum quinque 13
 tectis navibus, apertis ferme quinquaginta profecti,
 primo aquilonibus transversis cum urgerentur in ter-
 ram, cogebantur tenui agmine prope in ordinem sin-
 gulae naves ire; deinde, ut lenita paulum vis venti
 est, ad Corycum portum, qui super Cissuntem est,
 conati sunt traicere. XLIV. Polyxenidas, ut appro-
 pinquare hostis adlatum est, occasione pugnandi laetus
 sinistrum ipse cornu in altum extendit, dextrum cornu
 praefectos navium ad terram explicare iubet, et aequa
 fronte ad pugnam procedebat. quod ubi vidit Roma- 2
 nus, vela contrahit malosque inclinat et simul arma-
 menta componens opperitur insequentis navis. iam 3
 ferme triginta in fronte erant, quibus ut aequaret
 laevum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit,
 iussis qui sequebantur adversus dextrum cornu prope
 terram proras derigere. Eumenes agmen cogebat; 4
 ceterum, ut demendis armamentis tumultuari primum
 coeptum est, et ipse, quanta maxime celeritate potest,
 concitat naves. iam omnibus in conspectu erant. duae 5
 Punicae naves antecedeabant Romanam classem, quibus
 obviae tres fuerunt regiae naves; et, ut in numero 6
 impari, duae regiae unam circumsistunt, et primum
 ab utroque latere remos detergunt, deinde transcen-
 dunt armati et deiectis caesisque propugnatoribus na-
 vem capiunt; una, quae pari Marte concurrerat, post- 7
 quam captam alteram navem vidit, priusquam ab tribus
 simul circumveniretur, retro ad classem refugit. Livius 8

indignatione accensus praetoria nave in hostes tendit. adversus quam eadem spe duae, quae Punicam unam navem circumvenerant, cum inferrentur, demittere remos in aquam ab utroque latere remiges stabiliendae navis causa iussit, et in advenientis hostium naves
 9 ferreas manus micere et, ubi pugnam pedestri similem fecissent, meminisse Romanae virtutis nec pro viris ducere regia mancipia. haud paulo facilius quam ante duae unam, tunc una duas naves expugnavit cepitque.
 10 et iam classes quoque undique concurrerant, et passim
 11 permixtis navibus pugnabatur. Eumenes, qui [extremus] commisso certamine advenerat, ut animadvertit laevum cornu hostium ab Livio turbatum, dextrum ipse, ubi aequa pugna erat, invadit. XLV. Neque ita multo post primum ab laevo cornu fuga coepit. Polyxenidas enim ut virtute militum haud dubie se superari vidit, sublatis dolonibus effuse fugere intendit; mox idem et qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen fecerunt. Romani et Eumenes, quoad sufficere remiges potuerunt et in spe erant extremi
 3 agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt. postquam celeritate navium, utpote levium, suas commeatu onustas eludi frustra tendentis viderunt, tandem abstiterunt tredecim captis navibus cum milite ac remige,
 4 decem demersis. Romanae classis una Punica navis, in primo certamine ab duabus circumventa, periit. Polyxenidas non prius quam in portu Ephesi fugae finem fecit. Romani eo die, unde egressa regia classis erat, manserunt; postero die hostem persequi intenderunt. medio fere in cursu obviam fuere iis quinque et viginti tectae Rhodiae naves cum Pausistrato praefecto classis. his adiunctis Ephesum hostem persecuti ante ostium portus acie instructa steterunt. postquam confessionem victis satis expresserunt, Rhodii et Eumenes domos dimissi; Romani Chium petentes, Phoenicum primum portum Erythraeae terrae praetervecti, nocte ancoris iactis, postero die in insulam ad

ipsam urbem traiecerunt. ubi paucos dies remige maxime reficiendo morati Phocaeam tramittunt. ibi
 8 relictis ad praesidium urbis quattuor quinquereimis ad Canas classis venit; et, cum iam hiems appeteret, fossa valloque circumdatis naves subductae.

Exitu anni comitia Romae habita, quibus creati
 9 sunt consules L. Cornelius Scipio et C. Laelius — Africanum intuentibus cunctis — ad finiendum cum Antiocho bellum. postero die praetores creati M. Tuccius L. Aurunculeius Cn. Fulvius L. Aemilius P. Iunius C. Atimius Labeo.

TITI LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBER XXXVII.

PERIOCHA LIBRI XXXVII.

L. Cornelius Scipio consul legato Scipione Africano fratre, qui se legatum fratris futurum dixerat, si ei Graecia provincia decerneretur, cum C. Laelio, qui multum in senatu poterat, ea provincia dari videretur, profectus ad bellum adversus Antiochum regem gerendum, primus omnium Romanorum ducum in Asiam traiecit. Regillus adversus regiam classem Antiochi feliciter pugnavit ad Myonnesum Rhodiis iuvantibus. filius Africani captus ab Antiocho patri remissus est. victo deinde Antiocho ab L. Cornelio Scipione adiuvante Eumene, rege Pergami, Attali filio, pax data est ea conditione, ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellaverat, cognomine fratri exaequatus Asiaticus appellatus. Eumenis, quo iuvante Antiochus victus erat, regnum ampliatus. Rhodiis quoque, qui et ipsi iuverant, quaedam civitates concessae. colonia deducta est Bononia. Aemilius Regillus, qui praefectus Antiochi navali proelio devicerat, navalem triumphum duxit. M. Aelius Glabrio de Antiocho, quem Graecia expulerat, et de Aetolis triumphavit.

I. L. Cornelio Scipione C. Laelio consulibus nulla prius secundum religiones acta in senatu res est quam de Aetolis. et legati eorum institerunt, quia brevem indutiarum diem habebant, et ab T. Quinctio, qui tum
2 Romam ex Graecia redierat, adiuti sunt. Aetoli, ut quibus plus in misericordia senatus quam in causa spei esset, suppliciter egerunt, veteribus benefactis nova

pensantes maleficia. ceterum et praesentes interroga- 3
tionibus undique senatorum, confessionem magis noxae
quam responsa exprimentium, fatigati sunt, et exce-
dere curia iussi magnum certamen praebuerunt. plus 4
ira quam misericordia in causa eorum valebat, quia
non ut hostibus modo, sed tamquam indomitae et
insociabili genti suscensebant. per aliquot dies cum 5
certatum esset, postremo neque dari neque negari
pacem placuit; duae condiciones iis latae sunt: vel
senatui liberum arbitrium de se permitterent, vel mille
talentum darent eosdemque amicos atque inimicos
haberent. exprimere cupientibus, quarum rerum in se 6
arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum
est. ita infecta pace dimissi urbe eodem die, Italia
intra quindecim dies excedere iussi.

Tum de consulum provinciis coeptum agi est. 7
ambo Graeciam cupiebant. multum Laelius in senatu
poterat. is, cum senatus aut sortiri aut comparare
inter se provincias consules iussisset, elegantius fac-
turos dixit, si iudicio patrum quam si sorti eam rem
permisissent. Scipio responso ad hoc dato cogitaturum, 8
quid sibi faciendum esset, cum fratre uno locutus
iussusque ab eo permittere audacter senatui, renuntiat
collegae facturum se, quod is censeret. cum res aut 9
nova aut vetustate exemplorum memoriae iam exo-
letae relata expectatione certaminis senatum erexisset,
P. Scipio Africanus dixit, si L. Scipioni fratri suo
provinciam Graeciam decrevissent, se ei legatum itu-
rum. haec vox magno adsensu audita sustulit cer- 10
tamen; experiri libebat, utrum plus regi Antiocho in
Hannibale victo an in victore Africano consuli legio-
nibusque Romanis auxilii foret; ac prope omnes Sci-
pioni Graeciam, Laelio Italiam decreverunt. II. Prae-
tores inde provincias sortiti sunt, L. Aurunculeius
urbanam, Cn. Fulvius peregrinam, L. Aemilius Regillus
classem, P. Iunius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliam
et Bruttios, C. Atinius Siciliam. consuli deinde, cui 2

Graecia provincia decreta erat, ad eum exercitum, quem a M. Acilio — duae autem legiones erant — accepturus esset, in supplementum addita peditum 3 civium Romanorum tria milia, equites centum, et socium Latini nominis quinque milia, equites ducenti; et adiectum, ut, cum in provinciam venisset, si e re publica videretur esse, exercitum in Asiam traiceret. 4 alteri consuli totus novus exercitus decretus, duae legiones Romanae et socium Latini nominis quindecim 5 milia peditum, equites sexcenti. exercitum ex Liguribus Q. Minucius — iam enim confectam provinciam scripserat et Ligurum omne nomen in dedicationem venisse — traducere in Boios et P. Cornelio proconsuli tradere iussus ex agro, quo victos bello multaverat, Boios deducendi. duae urbanae legiones, quae 6 priore anno conscriptae erant, M. Tuccio praetori datae et socium ac Latini nominis peditum quindecim milia et equites sexcenti ad Apuliam Bruttiosque obtinendos. 7 A. Cornelio superioris anni praetori, qui Bruttios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, ut legiones in Aetoliam traiectas M. Acilio traderet, si is manere ibi vellet; si Acilius redire Romam 8 mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Aetolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumque a M. Aemilio accipere placuit et in supplementum scribere ex ipsa provincia, si vellet, peditum 9 duo milia et centum equites. P. Iunius Brutus in Tuscos exercitum novum, legionem unam Romanam et decem milia socium ac Latini nominis scribere et 10 quadringentos equites; L. Aemilius, cui maritima provincia erat, viginti naves longas et socios navalis a M. Iunio praetore superioris anni accipere iussus et scribere ipse mille navalis socios, duo milia peditum; cum iis navibus militibusque in Asiam proficisci et 11 classem a C. Livio accipere. duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium 12 est et idem exercitus decreti. Siciliae Sardiniaeque

binae aequae ac proximo anno decumae frumenti imperatae; Siculum omne frumentum in Aetoliam ad exercitum portari iussum, ex Sardinia pars Romam pars in Aetoliam, eodem quo Siculum.

III. Priusquam consules in provincias proficiscentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romae 2 Iunonis Lucinae templum de caelo tactum erat ita, ut fastigium valvaeque deformarentur; Puteolis pluribus locis murus et porta fulmine icta et duo homines exanimati; Nursiae sereno satis constabat nimbum 3 ortum; ibi quoque duos liberos homines exanimatos; terra apud se pluisse Tusculani nuntiabant, et Reatini mulam in agro suo peperisse. ea procurata, Latinaeque 4 instauratae, quod Laurentibus carnis, quae dari debet, data non fuerat. supplicatio quoque earum religionum 5 causa fuit quibus diis decemviri ex libris ut fieret ediderunt. decem ingenui, decem virgines, patrimi 6 omnes matrumque, ad id sacrificium adhibiti, et decemviri nocte lactentibus rem divinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, priusquam proficisceretur, fornicem in Capitolio adversus viam, qua in Capitolium 7 escenditur, cum signis septem auratis et equis duobus et marmorea duo labra ante fornicem posuit.

Per eosdem dies principes Aetolorum tres et 8 quadraginta, inter quos Damocritus et frater eius erant, ab duabus cohortibus missis a M. Acilio Romam deducti et in Lautumias coniecti sunt. cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius consul iussit. — Legati ab Ptolomaeo et Cleopatra regibus Aegypti 9 gratulantes, quod M. Acilius consul Antiochum regem Graecia expulisset, venerunt adhortantesque, ut in Asiam exercitum traicerent: omnia perculsa metu non in Asia 10 modo sed etiam in Syria esse; reges Aegypti ad ea, quae censuisset senatus, paratos fore. gratiae regibus 11 actae; legatis munera dari iussa in singulos quaternum milium aeris.

IV. L. Cornelius consul peractis, quae Romae

agenda erant, pro contione edixit, ut milites, quos ipse in supplementum scripsisset, quique in Bruttis cum A. Cornelio propraetore essent, ut hi omnes idibus Quinctilibus Brundisium convenirent. item tres legatos nominavit, Sex. Digitium L. Apustum C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima undique navis Brundisium contraherent; et omnibus iam paratis paludatus ab urbe est profectus. ad quinque milia voluntariorum, Romani sociique, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, praesto fuere exeunti consuli et nomina dederunt. per eos dies, quibus est profectus ad bellum consul, ludis Apollinaribus, a. d. quintum idus Quinctiles caelo sereno interdiu obscurata lux est, cum luna sub orbem solis subisset. et L. Aemilius Regillus, cui navalis provincia evenerat, eodem tempore profectus est. L. Aurunculeio negotium ab senatu datum est, ut triginta quinque remes, viginti triremes faceret, quia fama erat Antiochum post proelium navale maiorem classem aliquanto reparare.

Aetoli, postquam legati ab Roma rettulerunt nullam spem pacis esse, quamquam omnis ora maritima eorum, quae in Peloponnesum versa est, depulata ab Achaëis erat, periculi magis quam damni memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem occupaverunt montem; neque enim dubitabant ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio, quia id expectari sciebat, satius visum est inopinatum adgredi rem et Lamiam oppugnare; nam et a Philippo prope ad excidium adductos esse, et tunc eo ipso, quod nihil tale timerent, opprimi incautos posse. profectus ab Elatia primum in hostium terra circa Spercheum amnem posuit castra; inde nocte motis signis prima luce corona moenia est adgressus. V. Magnus pavor ac tumultus, ut in re improvisa, fuit. constantius tamen, quam quis facturos crederet, in tam subito periculo, cum viri pro-

pugnarent, feminae tela omnis generis saxaque in muros gererent, iam multifariam scalis appositis urbem eo die defenderunt. Acilius signo receptui dato suos in castra medio ferme die reduxit; et tunc cibo et quiete refectis corporibus, priusquam praetorium dimitteret, denuntiavit, ut ante lucem armati paratique essent; nisi expugnata urbe se eos in castra non reducturum. eodem tempore, quo pridie, pluribus locis adgressus, cum oppidanos iam vires, iam tela, iam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. ibi partim divendita partim divisa praeda, consilium habitum, quid deinde faceret. nemini ad Naupactum iri placuit occupato ad Coracem ab Aetolis saltu. ne tamen segnia aestiva essent et Aetoli non impetratam pacem ab senatu nihilo minus per suam cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphissam statuit. ab Heraclea per Oetam exercitus eo deductus. cum ad moenia castra posuisset, non corona, sicut Lamiam, sed operibus oppugnare urbem est adortus. pluribus simul locis aries admovebatur, et cum quaterentur muri, nihil adversus tale machinationis genus parare aut comminisci oppidani conabantur; omnis spes in armis et audacia erat; eruptionibus crebris et stationes hostium et eos ipsos, qui circa opera et machinas erant, turbabant. VI. Multis tamen locis decussus murus erat, cum adlatum est successorem Apolloniae exposito exercitu per Epirum ac Thessaliam venire. cum tredecim milibus peditum et quingentis equitibus consul veniebat. iam in sinum Maliacum venerat; et praemissis Hypatam, qui tradere urbem iuberent, postquam nihil responsum est nisi ex communi Aetolorum decreto facturos, ne teneret se oppugnatio Hypatae nondum Amphissa recepta, praemisso fratre Africano Amphissam ducit. sub adventum eorum oppidani relicta urbe — iam enim magna ex parte moenibus nudata erat — in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atque inermes concessere.

4 Consul sex milia fere passuum inde posuit castra.
 eo legati Athenienses primum ad P. Scipionem praegressum agmen, sicut ante dictum est, deinde ad consulem venerunt, deprecantes pro Aetolis. clementius responsum ab Africano tulerunt, qui causam relinquendi honeste Aetolici belli quaerens Asiam et regem Antiochum spectabat, iusseratque Athenienses non Romanis solum, ut pacem bello praeferrerent, sed etiam Aetolis persuadere. celeriter auctoribus Atheniensibus frequens ab Hypata legatio Aetolorum venit, et spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis multas gentes populosque in Hispania prius, deinde in Africa in fidem suam venisse; in omnibus se maiora clementiae benignitatisque quam virtutis bellicae monumenta reliquisse. perfecta videbatur res, cum aditus consul idem illud responsum rettulit, quo fugati ab senatu erant. eo tamquam novo cum icti Aetoli essent — nihil enim nec legatione Atheniensium nec placido Africani responso profectum videbant —, referre ad suos dixerunt velle. VII. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur; nam neque, unde mille talentum daretur, erat, et permissio libero arbitrio ne in corpora sua saeviretur, metuebant. redire itaque eosdem legatos ad consulem et Africanum iusserunt et petere, ut, si dare vere pacem, non tantum ostendere, frustrantes spem miserorum, vellent, aut ex summa pecuniae demerent aut permissionem extra civium corpora fieri iuberent. nihil impetratum ut mutaret consul; et ea quoque irrita legatio dimissa est. secuti et Athenienses sunt; et princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Aetolos et complorantis inutili lamentatione fortunam gentis ad spem revocavit auctor indutias sex mensium petendi, ut legatos mittere Romanam possent: dilationem nihil ad praesentia mala, quippe quae ultima essent, adiecturam; levari per multos casus tempore interposito praesentis clades

posse. auctore Echedemo idem missi; prius P. Scipione convento, per eum indutias temporis eius, quod petebant, ab consule impetraverunt. et soluta obsidione Amphissae M. Acilius tradito consuli exercitu provincia decessit, et consul ab Amphissa Thessaliam repetit, ut per Macedoniam Thraeciamque duceret in Asiam.

Tum Africanus fratri: iter, quod insistis, L. Scipio, ego quoque approbo; sed totum id vertitur in voluntate Philippi, qui si imperio nostro fidus est, et iter et commeatus et omnia, quae in longo itinere exercitus alunt iuvantque, nobis suppeditabit; si is destituit, nihil per Thraeciam satis tutum habebis; itaque prius regis animum explorari placet. optime explorabitur, si nihil ex praeparato agentem opprimet qui mittetur. Ti. Sempronius Gracchus, longe tum acerrimus iuvenum, ad id delectus per dispositos equos prope incredibili celeritate ab Amphissa — inde enim est dimissus — die tertio Pellam pervenit. in convivio rex erat et in multum vini processerat; ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit novare eum quicquam velle. et tum quidem comiter acceptus hospes, postero die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus factos, vias, ubi transitus difficiles erant, munitas vidit. haec referens eadem, qua ierat, celeritate Thaumacis occurrit consuli. inde certiore et maiore spe laetus exercitus ad praeparata omnia in Macedoniam pervenit. venientis regio apparatu et accepit et prosequutus est rex. multa in eo et dexteritas et humanitas visa, quae commendabilia apud Africanum erant, virum sicut ad cetera egregium, ita a comitate, quae sine luxuria esset, non aversum. inde non per Macedoniam modo sed etiam Thraeciam prosequente et praeparante omnia Philippo ad Hellespontum perventum est.

VIII. Antiochus post navalem ad Corycum pugnam cum totam hiemem liberam in apparatus terrestres

maritimosque habuisset, classi maxime reparandae, ne
 2 tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. succur-
 rebat superatum se, cum classis afuisset Rhodiorum;
 quodsi ea quoque — nec commissuros Rhodios, ut
 iterum morarentur — certamini adesset, magno sibi
 navium numero opus fore, ut viribus et magnitudine
 3 classem hostium aequaret. itaque et Hannibalem in
 Syriam miserat ad Phoenicum accersendas naves, et
 Polyxenidam, quo minus prospere res gesta erat, eo
 enixius et eas, quae erant, reficere et alias parare
 4 naves iussit. ipse in Phrygia hibernavit undique
 auxilia accersens. etiam in Gallograeciam miserat;
 bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, non-
 5 dum exoleta stirpe gentis, servantes animos. filium
 Seleucum in Aeolide reliquerat cum exercitu ad ma-
 ritimas continendas urbes, quas illinc a Pergamo Eu-
 menes, hinc a Phocaea Erythrisque Romani sollicita-
 6 bant. classis Romana, sicut ante dictum est, ad Canas
 hibernabat; eo media ferme hieme rex Eumenes cum
 duobus milibus peditum, equitibus quingentis venit.
 7 is cum magnam praedam agi posse dixisset ex agro
 hostium, qui circa Thyatiram esset, hortando perpulit
 Livium, ut quinque milia militum secum mitteret.
 missi ingentem praedam intra paucos dies averterunt.
 IX. Inter haec Phocaeae seditio orta quibusdam ad
 2 Antiochum multitudinis animos avocantibus. gravia
 hiberna navium erant, grave tributum, quod togae
 quingentae imperatae erant cum quingentis tunicis,
 3 gravis etiam inopia frumenti, propter quam naves
 quoque et praesidium Romanum excessit. tum vero
 liberata metu factio erat, quae plebem in contionibus
 4 ad Antiochum trahebat; senatus et optimates in Ro-
 mana societate perstandum censebant; defectionis au-
 5 ctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quo
 magis cessatum priore aestate erat, eo maturius aequi-
 noctio verno eundem Pausistratum classis praefectum
 6 cum sex et triginta navibus miserunt. iam Livius

a Canis cum triginta navibus suis et septem quadri-
 remibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Helles-
 pontum petebat, ut ad transitum exercitus, quem
 terra venturum opinabatur, praepararet, quae opus
 essent. in portum, quem vocant Achaeorum, classem 7
 primum advertit; inde Ilium escendit, sacrificioque
 Minervae facto legationes finitimas ab Elaeunte et
 Dardano et Rhoeteo, tradentis in fidem civitatis suas,
 benigne audivit. inde ad Hellesponti fauces navigat 8
 et decem navibus in statione contra Abydum relictis
 cetera classe in Europam ad Sestum oppugnandam
 traiecit. iam subeuntibus armatis muros fanatici Galli 9
 primum cum sollemni habitu ante portam occurrunt;
 iussu se matris deum famulos deae venire memorant
 ad precandum Romanum, ut parceret moenibus urbi-
 que. nemo eorum violatus est. mox universus senatus 10
 cum magistratibus ad dedendam urbem processit. inde 11
 Abydum traiecit classis. ubi cum temptatis per collo-
 quia animis nihil pacati responderetur, ad oppugnationem
 sese expediebant.

X. Dum haec in Hellesponto geruntur, Polyxenidas
 regius praefectus — erat autem exul Rhodius — cum
 audisset profectam ab domo popularium suorum clas-
 sem, et Pausistratum praefectum superbe quaedam et 2
 contemptim in se contionantem dixisse, praecipuo cer-
 tamine animi adversus eum sumpto nihil aliud dies
 noctesque agitabat animo, quam ut verba magnifica
 eius rebus confutaret. mittit ad eum hominem et illi 3
 notum, qui diceret et se Pausistrato patriaeque suae
 magno usui, si liceat, fore, et a Pausistrato se restitui
 in patriam posse. cum, quonam modo ea fieri possent, 4
 mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti
 dedit agenda communiter rei aut tegendae silentio.
 tum internuntius: regiam classem aut totam aut ma- 5
 iorem eius partem Polyxenidam traditurum ei; pretium
 tanti meriti nullum aliud pacisci quam redditum in
 patriam. magnitudo rei nec ut crederet nec ut asper- 6

naretur dieta effecit. Panhormum Samiae terrae petit, ibique ad explorandam rem, quae oblata erat, substitit. ultro citroque nuntii cursare, nec fides ante Pausistrato facta est, quam coram nuntio eius Polyxenidas sua manu scripsit se ea, quae pollicitus esset, facturum signoque suo impressas tabellas misit. eo vero pignore velut auctoratum sibi proditorem ratus est: neque enim eum, qui sub rege viveret, commissurum fuisse, ut adversus semet ipsum indicia manu sua testata daret. inde ratio simulatae proditionis composita. omnium se rerum apparatus omissurum Polyxenidas dicere; non remigem, non socios navalis ad classem frequentis habiturum; subductarum per simulationem reficiendi quasdam naves, alias in propinquos portus dimissurum; paucas ante portum Ephesi in salo habiturum, quas, si exire res cogeret, obiecturus certamini foret. quam neglegentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audivit, eam ipse extemplo habuit, partem navium ad commeatus accersendos Halicarnassum, partem Samum ad urbem misit, ipse ad Panhormum mansit, ut paratus esset, cum signum adgrediendi a proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem; subducit quasdam naves, alias velut subducturus esset, navalia reficit; remiges ex hibernis non Ephesum accersit, sed Magnesium occulte cogit. XI. Forte quidam Antiochi miles, cum Samum rei privatae causa venisset, pro speculatore deprehensus deducitur Panhormum ad praefectum. is percunctanti, quid Ephesi ageretur, incertum metu an erga suos haud sincera fide, omnia aperit: classem instructam paratamque in portu stare; remigium omne Magnesium [ad Sipylum] missum; perpaucas naves subductas esse et navalia detegi; numquam intentius rem navalem administratam esse. haec ne pro veris audirentur, animus errore et spevana praecoccupatus fecit. Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte remige a Magnesia accersito, de-

ductisque raptim, quae subductae erant, navibus, cum diem non tam apparatu absumpsisset, quam quod conspici proficiscentem classem nolebat, post solis occasum profectus septuaginta navibus tectis vento adverso ante lucem Pygela portum tenuit. ibi cum interdiu ob eandem causam quiesset, nocte in proxima Samiae terrae traiecit. hinc Nicandro quodam archipirata quinque navibus tectis Palinurum iusso petere, atque inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panhormum ad tergum hostium ducere, ipse interim classe divisa, ut ex utraque parte fauces portus teneret, Panhormum petit. Pausistratus primo ut in re necopinata turbatus parumper, deinde vetus miles celeriter collecto animo terra melius arceri quam mari hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promunturia, quae cornibus obiectis ab alto portum faciunt, ducit, inde facile telis ancipitibus hostem summoturus. id inceptum eius Nicander a terra visus cum turbasset, repente mutato consilio naves conscendere omnis iubet. tum vero ingens pariter militum nantarumque trepidatio orta, et velut fuga in naves fieri, cum se mari terraque simul cernerent circumventos. Pausistratus unam viam salutis esse ratus, si vim facere per fauces portus atque erumpere in mare apertum posset, postquam conscendisse suos vidit, sequi ceteris iussis princeps ipse concitata nave remis ad ostium portus tendit. superantem iam fauces navem eius Polyxenidas tribus quinquerenibus circumstetit. navis rostris icta supprimitur; telis obruantur propugnatores, inter quos et Pausistratus impigre pugnans interficitur. navium reliquarum ante portum aliae, aliae in portu deprensae, quaedam a Nicandro, dum moliuntur a terra, captae; quinque tantum Rhodiae naves cum duabus Cois effugerunt terrore flammae micantis via sibi interconfertas naves facta; contis enim binis a prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem prae se portabant. Erythraeae triremes cum haud procul

a Samo Rhodiis navibus, quibus ut essent praesidio veniebant, obviae fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum averterunt. sub idem tempus Seleucus proditam Phocaeam porta una per custodes aperta recepit; et Cyme aliaeque eiusdem orae urbes ad eum metu defecerunt.

XII. Dum haec in Aeolide geruntur, Abydus cum per aliquot dies obsidionem tolerasset praesidio regio tutante moenia, iam omnibus fessis Philota quoque praefecto praesidii permittente magistratus eorum cum Livio de condicionibus tradendae urbis agebant. rem distinebat, quod, utrum armati an inermes emitterentur regii, parum conveniebat. haec agentibus cum intervenisset nuntius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est; metuens enim Livius, ne successu tantae rei inflatus Polyxenidas classem, quae ad Canas erat, opprimeret, Abydi obsidione custodiaque Hellesponti ex templo relicta naves, quae subductae Canis erant, deduxit; et Eumenes Elaeam venit. Livius omni classe, cui adiunxerat duas triremes Mitylenaeas, Phocaeam petit. quam cum teneri valido regio praesidio audisset, nec procul Seleuci castra esse, depopulatus maritimam oram, et praeda maxime hominum raptim in naves imposita tantum moratus, dum Eumenes cum classe adsequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primo audita clades simul pavorem simul luctum ingentem fecit; nam praeter navium militumque iacturam, quod floris, quod roboris in iuventute fuerat, amiserant, multis nobilibus secutis inter cetera auctoritatem Pausistrati, quae inter suos merito maxima erat; deinde, quod fraude capti, quod a cive potissimum suo forent, in iram luctus vertit. decem ex templo naves, et diebus post paucis decem alias praefecto omnium Eudamo miserunt, quem aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani et Eumenes rex in Erythraeam primum clas-

sem applicuerunt. ibi noctem unam morati postero die Corycum [Pelorum] promunturium tenuerunt. inde cum in proxima Samiae vellent traicere, non expectato solis ortu, ex quo statum caeli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. medio in cursu, aquilone in septentrionem verso, exasperato fluctibus mari iactari coeperunt. XIII. Polyxenidas Samum petituros ratus hostis, ut se Rhodiae classi coniungerent, ab Epheso profectus primo ad Myonesum stetit; inde ad Maerin, quam vocant, insulam traiecit, ut praetervehentis classis si quas aberrantis ex agmine naves posset aut postremum agmen opportune adoriretur. postquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primo adgrediendi ratus, paulo post increbrescente vento et maiores iam volvente fluctus, quia pervenire se ad eos videbat non posse, ad Aethaliam insulam traiecit, ut inde postero die Samum ex alto petentis navis adgrederetur. Romani, pars exigua, primis tenebris portum desertum Samiae tenuerunt, classis cetera nocte tota in alto iactata in eundem portum decurrit. ibi ex agrestibus cognito hostium naves ad Aethaliam stare, consilium habitum, utrum extemplo decernerent, an Rhodiam expectarent classem. dilata re — ita enim placuit — Corycum, unde venerant, traiecerunt. Polyxenidas quoque, cum frustra stetisset, Ephesum rediit. tum Romanae naves vacuo ab hostibus mari Samum traiecerunt. eodem et Rhodia classis post dies paucos venit. quam ut expectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum, ut aut decernerent navali certamine, aut, si detractaret hostis pugnam, quod plurimum intererat ad animos civitatum, timoris confessionem exprimerent. contra fauces portus instructa in frontem navium acie steteret. postquam nemo adversus ibat, classe divisa pars in salo ad ostium portus in ancoris stetit, pars in terram milites exposuit. in eos [iam] ingentem praedam late depopulato agro agentis Andronicus

Macedo, qui in praesidio Ephesi erat, iam moenibus appropinquantis eruptionem fecit, exutosque magna
 10 parte praedae ad mare ac naves redegit. postero die insidiis medio ferme viae positus ad eliciendum extra moenia Macedonem Romani ad urbem agmine iere; inde, cum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset,
 11 redierunt ad naves; et terra marique fugientibus certamen hostibus Samum, unde venerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum praefecto Epicrate Rhodio ad fretum Cephallaniae
 12 tuendum praetor misit. infestum id latrocinio Lacedaemonius Hybristas cum iuventute Cephallanum faciebat, clausumque iam mare commeatibus Italicis erat.

XIV. Piraei L. Aemilio Regillo succedenti ad
 2 navale imperium Epicrates occurrit; qui audita clade Rhodiorum, cum ipse duas tantum quinqueremes haberet, Epicratem cum quattuor navibus in Asiam secum
 3 reduxit; prosecutae etiam apertae Atheniensium naves sunt. Aegaeo mari traiecit *Chium*. eodem Timasirates
 4 Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta venit, deductusque ad Aemilium praesidii causa se missum ait, quod eam oram maris infestam
 5 onerariis regiae naves excursionibus crebris ab Helleponto atque Abydo facerent. traicenti Aemilio a Chio Samum duae Rhodiae quadriremes, missae ob-
 6 viam ab Livio, et rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum postquam ventum est,
 7 accepta ab Livio classe et sacrificio, ut adsolet, rite facto Aemilius consilium advocavit. ibi C. Livius —
 8 is enim est primus rogatus sententiam — neminem fidelius posse dare consilium dixit quam eum, qui id
 9 alteri suaderet, quod ipse, si in eodem loco esset, facturum fuerit: se in animo habuisse tota classe Ephe-
 10 sum petere et onerarias ducere multa saburra gravatas, atque eas in faucibus portus suppressere; et eo mi-
 11 noris molimenti ea claustra esse, quod in fluminis modum longum et angustum et vadosum ostium portus

sit. ita adempturum se maris usum hostibus fuisse inutilemque classem facturum. XV. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quaesivit, quid tandem? ubi demersis navibus frenassent claustra maris, utrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis terroremque hostibus praebendum, an nihilo minus tota classe portum obsessuri? sive enim abs-
 2 cedant, cui dubium esse, quin hostes extracturi demersas moles sint et minore molimento aperturi portum, quam obstruatur? sin autem manendum ibi nihilo minus sit, quid attinere claudi portum? quin contra
 3 illos, tutissimo portu, opulentissima urbe fruentis, omnia Asia praebente quieta aestiva acturos; Romanos aperto in mari fluctibus tempestatibusque obiectos, omnium inopes, in adsidua statione futuros, ipsos
 4 magis adligatos impeditosque, ne quid eorum, quae agenda sint, possint agere, quam ut hostis clausos habeant. Eudamus praefectus Rhodiae classis magis
 5 eam sibi displicere sententiam ostendit, quam ipse, quid censeret faciendum, dixit. Epicrates Rhodius
 6 omissa in praesentia Epheso mittendam navium partem in Lyciam censuit, et Patara, caput gentis, in societatem adiungenda. in duas magnas res id usui
 7 fore, et Rhodios pacatis contra insulam suam terris totis viribus incumbere in unius belli, quod adversus Antiochum sit, curam posse, et eam classem, quae in
 8 Cilicia compararetur, intercludi, ne Polyxenidae coniungatur. haec maxime movit sententia; placuit tamen
 9 Regillum classe tota evehi ad portum Ephesi ad inferendum hostibus terrorem.

XVI. C. Livius cum duabus quinqueremibus Romanis et quattuor quadriremibus Rhodiis et duabus apertis Zmyrnaeis in Lyciam est missus, Rhodum prius iussus adire et omnia cum iis communicare consilia. civitates, quas praetervectus est, Miletus Myndus Ha-
 2 licarnassus Cnidus Cous, imperata enixe fecerunt. Rhodum ut ventum est, simul et, ad quam rem missus

esset, iis exposuit et consuluit eos. approbantibus cunctis et ad eam, quam habebat, classem, adsumptis 4 tribus quadriremibus, navigat Patara. primo secundus ventus ad ipsam urbem ferebat eos, sperabantque subito terrore aliquid moturos; postquam circumagente se vento fluctibus dubiis volvi coeptum est mare, per 5 vicerunt quidem remis, ut tenerent terram; sed neque circa urbem tuta statio erat, nec ante ostium portus in salo stare poterant aspero mari et nocte imminente. praetervecti moenia portum Phoenicunta, minus 6 duum milium spatio inde distantem, petiere, navibus a maritima vi tutum; sed altae insuper imminebant 7 rupes, quas celeriter oppidani adsumptis regiis militibus, quos in praesidio habebant, ceperunt. adversus quos Livius, quamquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issaeos auxiliares et Zmyrnaeorum expe- 9 ditos iuvenes misit. hi, dum missilibus primo et adversus paucos levibus excursionibus lacescebatur magis 10 quam conserebatur pugna, sustinuerunt certamen; postquam plures ex urbe adfluebant, et iam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Livium, ne et auxiliares circumvenirentur et navibus etiam ab terra 11 periculum esset. ita non milites solum sed etiam navalis socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis, armatos in proelium eduxit. tum quoque 12 anceps pugna fuit, neque milites solum aliquot, sed L. Apustius tumultuario proelio cecidit; postremo tamen fusi fugatique sunt Lycii atque in urbem compulsi, et Romani cum haud incruenta victoria ad naves 13 redierunt. inde in Telmessicum profecti sinum, qui latere uno Cariam altero Lyciam contingit, omisso consilio Patara amplius temptandi Rhodii domum dimissi sunt, Livius praetervectus Asiam in Graeciam 14 transmisit, ut conventis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiam traiceret.

XVII. Aemilius postquam omissas in Lycia res et Livium profectum in Italiam cognovit, cum ipse

ab Epheso tempestate repulsus irrito incepto Samum revertisset, turpe ratus temptata frustra Patara esse, 2 proficisci eo tota classe et summa vi adgredi urbem statuit. Miletum et ceteram oram sociorum praeter- 3 vecti in Bargylietico sinu escensionem ad Iasum fecerunt. urbem regium tenebat praesidium; agrum circa Romani hostiliter depopulati sunt. missis deinde, 4 qui per colloquia principum et magistratum temptarent animos, postquam nihil in potestate sua responderunt esse, ad urbem oppugnandam ducit. erant Iasensium 5 exules cum Romanis; ii frequentes Rhodios orare institerunt, ne urbem et vicinam sibi et cognatam innoxiam perire sinerent; sibi exilii nullam aliam causam esse quam fidem erga Romanos; eadem vi regionum, 6 qua ipsi pulsati sint, teneri eos, qui in urbe maneant; omnium Iasensium unam mentem esse, ut servitutem regiam effugerent. Rhodii moti precibus Eumene etiam 7 rege adsumpto simul suas necessitudines commemorando, simul obsessae regio praesidio urbis casum miserando pervicerunt, ut oppugnatione abstineretur. profecti inde pacatis ceteris cum oram Asiae legerent, 8 Loryma — portus adversus Rhodum est — pervenerunt. ibi in principiis sermo primo inter tribunos 9 militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Aemilii pervenit, abduci classem ab Epheso, ab suo bello, ut ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorum urbes omnia impune conari posset. movere ea 10 Aemilium; vocatosque Rhodios cum percontatus esset, [utrum]num Pataris universa classis in portu stare posset, cum respondissent non posse, causam nactus omittendae rei Samum naves reduxit.

XVIII. Per idem tempus Seleucus Antiochi filius, cum per omne hibernorum tempus exercitum in Aeolide continuisset partim sociis ferendo opem, partim, 2 quos in societatem perlicere non poterat, depopulandis, transire in fines regni Eumenis, dum is procul ab domo cum Romanis et Rhodiis Lyciae maritima op-

3 pugnaret, statuit. ad Elaeam primo infestis signis
 accessit; deinde omissa oppugnatione urbis agros ho-
 stiliter depopulatus ad caput arcemque regni Perga-
 4 mum ducit oppugnandam. Attalus primo stationibus
 ante urbem positus et excursiombus equitum levisque
 armaturae magis lacessebat quam sustinebat hostem;
 5 postremo cum per levia certamina expertus nulla parte
 virium se parem esse intra moenia se recepisset, ob-
 6 sideri urbs coepta est. eodem ferme tempore et An-
 tiochus ab Apamea profectus Sardibus primum, deinde
 haud procul Seleuci castris ad caput Caici amnis sta-
 tiva habuit cum magno exercitu mixto variis ex gen-
 7 tibus. plurimum terroris in Gallorum mercede con-
 ductis quattuor milibus erat. hos paucis * admixtis
 ad pervastandum passim Pergamenum agrum [milites]
 8 misit. quae postquam Samum nuntiata sunt, primo
 Eumenes avocatus domestico bello cum classe Elaeam
 petit; inde, cum praesto fuissent equites peditumque
 expediti, praesidio eorum tutus, priusquam hostes sen-
 9 tirent aut moverentur, Pergamum contendit. ibi rursus
 levia per excursiones proelia fieri coepta Eumene sum-
 mae rei discrimen haud dubie detractante. paucos
 post dies Romana Rhodiaque classis, ut regi opem
 10 ferrent, Elaeam ab Samo venerunt. quos ubi expo-
 suisse copias Elaeae et tot classes in unum convenisse
 portum Antiocho adlatum est, et sub idem tempus
 audivit consulem cum exercitu iam in Macedonia esse
 pararique, quae ad transitum Hellesponti opus essent,
 11 tempus venisse ratus, priusquam terra marique simul
 urgeretur, agendi de pace [esse], tumultum quendam
 12 adversus Elaeam castris cepit; ibi peditum omnibus
 copiis relictis cum equitatu — erant autem sex milia
 equitum — in campos sub ipsa Elaeae moenia de-
 scendit misso caduceatore ad Aemilium, velle se de
 pace agere. XIX. Aemilius Eumene a Pergamo accito
 adhibitis et Rhodiis consilium habuit. Rhodii haud
 aspernari pacem; Eumenes nec honestum dicere esse

eo tempore de pace agi, nec exitum rei imponi posse:
 'qui enim' inquit 'aut honeste, inclusi moenibus et 2
 obsessi, velut leges pacis accipiemus? aut cui rata
 ista pax erit, quam sine consule, non ex auctoritate
 senatus, non iussu populi Romani pepigerimus? quaero 3
 enim pace per te facta rediturusne extemplo in Ita-
 liam sis, classem exercitumque deducturus, an expecta-
 turus, quid de ea re consuli placeat, quid senatus
 censeat aut populus iubeat? restat ergo, ut maneat 4
 in Asia, et rursus in hiberna copiae reductae omisso
 bello exhauriant commeatibus praebendis socios, deinde,
 si ita visum iis sit, penes quos potestas fuerit, in- 5
 stauremus novum de integro bellum, quod possumus,
 si ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur,
 ante hiemem diis volentibus perfecisse.' haec sententia 6
 vicit, responsumque Antiocho est ante consulis ad-
 ventum de pace agi non posse. Antiochus pace nequi- 7
 quam temptata, evastatis Elaeensium primum, deinde
 Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adra-
 mytteam hostiliter itinere facto petit agrum opulen-
 tum, quem vocant Thebes campum, carmine Homeri
 nobilitatum; neque alio ullo loco Asiae maior regis 8
 militibus parta est praeda. eodem Adramytteam, ut
 urbi praesidio essent, navibus circumvecti Aemilius et
 Eumenes venerunt.

XX. Per eosdem forte dies Elaeam ex Achaia
 mille pedites cum centum equitibus, Diophane omni-
 bus iis copiis praeposito, accesserunt, quos egressos
 navibus obviam missi ab Attalo nocte Pergamum de-
 duxerunt. veterani omnes et periti belli erant, et ipse 2
 dux Philopoemenis, summi tum omnium Graecorum
 imperatoris, discipulus. qui biduum simul ad quietem
 hominum equorumque et ad visendas hostium stationes,
 quibus locis temporibusque accederent reciperentque
 sese, sumpserunt. ad radices fere collis, in quo posita 3
 urbs est, regii succedebant; ita libera ab tergo popu-
 latio erat. nullo ab urbe, ne in stationes quidem qui

4 procul iacularetur, excurrente, postquam semel, com-
 pulsi metu, se moenibus incluserunt, contemptus eorum
 et inde negligentia apud regios oritur. non stratos,
 5 non infrenatos magna pars habebant equos; paucis
 ad arma et ordines relictis dilapsi ceteri sparserant
 se toto passim campo, pars in iuvenales lusus lasciviamque
 versi, pars vescentes sub umbra, quidam
 6 somno etiam strati. haec Diophanes ex alta urbe
 Pergamo contemplatus arma suos capere et ad portam
 praesto esse iubet; ipse Attalum adit et in animo sibi
 7 esse dixit hostium stationem temptare. aegre id per-
 mittente Attalo, quippe qui centum equitibus adversus
 sescentos, mille peditibus cum quattuor milibus pu-
 gnaturum cerneret, porta egressus haud procul statione
 8 hostium, occasionem opperiens, consedit. et qui Per-
 gami erant amentiam magis quam audaciam credere
 esse, et hostes paulisper in eos versi, ut nihil moveri
 viderunt, nec ipsi quicquam ex solita negligentia, in-
 9 super etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes
 quietos aliquamdiu suos, velut ad spectaculum
 10 modo eductos, continuit; postquam dilapsos ab ordi-
 nibus hostes vidit, peditibus, quantum accelerare pos-
 sent, sequi iussis ipse princeps inter equites cum turma
 sua, quam potuit effusissimis habenis, clamore ab omni
 simul pedite atque equite sublato stationem hostium
 11 improvise invadit. non homines solum sed equi etiam
 terri, cum vincula abruptissent, trepidationem et tu-
 12 multum inter suos fecerunt. pauci stabant impavidi
 equi; eos ipsos non sternere, non infrenare aut escen-
 dere facile poterant multo maiorem quam pro numero
 13 equitum terrorem Achaeis inferentibus. pedites vero
 ordinati et praeparati sparsos per negligentiam et
 14 semisomnos prope adorti sunt. caedes passim fugaque
 per campos facta est. Diophanes secutus effusos,
 quoad tutum fuit, magno decore genti Achaeorum
 parto — spectaverant enim e moenibus Pergami non
 viri modo sed feminae etiam — in praesidium urbis

redit. XXI. Postero die regiae magis compositae et
 ordinatae stationes quingentis passibus longius ab
 urbe posuerunt castra, et Achaei eodem ferme tem-
 pore atque in eundem locum processerunt. per multas 2
 horas intenti utrimque velut iam futurum impetum
 expectavere; postquam haud procul occasu solis rede-
 undi in castra tempus erat, regii signis collatis abire
 agmine ad iter magis quam ad pugnam composito
 coepere. quievit Diophanes, dum in conspectu erant; 3
 deinde eodem, quo pridie, impetu in postremum agmen
 incurrit, tantumque rursus pavoris ac tumultus in-
 cussit, ut, cum terga caederentur, nemo pugnandi
 causa restiterit; trepidantesque et vix ordinem agminis
 servantes in castra compulsi sunt. haec Achaeorum 4
 audacia Seleucum ex agro Pergameno movere castra
 coegit.

Antiochus postquam Romanos ad tuendum Adra-
 mytteum venisse audivit, ea quidem urbe abstinuit;
 depopulatus agros Peraeam inde, coloniam Mitylenae-
 5 orum, expugnavit. Cotton et Corylenus et Aphro-
 disias et Prinne primo impetu captae sunt. inde per
 Thyatiram Sardis rediit. Seleucus in ora maritima 6
 permanens aliis terrori erat, aliis praesidio. classis
 Romana cum Eumene Rhodiisque Mitylenen primo,
 inde retro, unde profecta erat, Elaeam redit. inde 7
 Phocaeam petentes ad insulam, quam Bacchium vocant
 — imminet urbi Phocaeensium —, appulerunt et,
 quibus ante abstinerant templis signisque — egregie
 autem exornata insula erat —, cum hostiliter diri-
 8 puissent, ad ipsam urbem transmiserunt. eam divisis
 inter se partibus cum oppugnarent et videretur sine
 operibus, armis scalisque capi posse, missum ab An-
 tiocho praesidium trium milium armatorum cum in-
 9 trasset urbem, extemplo oppugnatione ommissa classis
 ad insulam se recepit nihil aliud quam depopulato
 circa urbem hostium agro. XXII. Inde placuit Eu-
 menen domum dimitti et praeparare consuli atque

exercitui, quae ad transitum Hellesponti opus essent, Romanam Rhodiamque classem redire Samum atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moveret. rex Elaeam, Romani ac Rhodii Samum redierunt. ibi M. Aemilius frater praetoris decessit.

Rhodii celebratis exsequiis adversus classem, quam fama erat ex Syria venire, tredecim suis navibus et una Coa quinquere mi, altera Cnidia Rhodum, ut ibi in statione essent, profecti sunt. biduo ante, quam Eudamus cum classe ab Samo veniret, tredecim ab Rhodo naves cum Pamphilita praefecto adversus eandem Syriacam classem missae adsumptis quattuor navibus, quae Cariae praesidio erant, oppugnantibus regiis Daedala et quaedam alia Peraeae castella obsidione exemerunt. Eudamum confestim exire placuit. additae huic quoque sunt ad eam classem, quam habebat, sex apertae naves. profectus cum, quantum accelerare poterat, maturasset, ad portum, quem Megisten vocant, praegressos consequitur. inde uno agmine Phaselidem cum venissent, optimum visum est ibi hostem opperiri. XXIII. In confinio Lyciae et Pamphyliae Phaselis est; prominet penitus in altum conspiciturque prima terrarum Rhodum a Cilicia pentibus et procul navium praebet prospectum. eo maxime, ut in obvio classi hostium essent, electus locus est; ceterum, quod non providerunt, et loco gravi et tempore anni — medium enim aestatis erat —, ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgo, maxime in remiges, coeperunt. cuius pestilentiae metu profecti cum praeterveherentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem annem appulsa classe audiunt ab Aspendiis ad Sidam hostis esse. tardius navigaverant regii adverso tempore etesiarum, quod velut statum favoniis ventis est. Rhodiorum duae et triginta quadriremes et quattuor triremes fuere; regia classis septem et triginta maioris formae navium erat; in quibus tres hepteres, quattuor hexeres habebat. praeter has decem

triremes erant. et hi adesse hostis ex specula quadam cognoverunt. utraque classis postero die luce prima, tamquam eo die pugnatura, e portu movit; et postquam superavere Rhodii promunturium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo et conspecti ab hostibus sunt et ipsi eos viderunt. ab regiis sinistro cornu, quod ab alto obiectum erat, Hannibal, dextro Apollonius, purpuratorum unus, praeerat; et iam in frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant; prima praetoria navis Eudami erat; cogebat agmen Charichitus; Pamphilidas mediae classi praeerat. Eudamus postquam hostium aciem instructam et paratam ad concurrendum vidit, et ipse in altum evehitur, et deinceps quae sequebantur servantes ordinem in frontem derigere iubet. ea res primo tumultum praebuit; nam nec sic in altum evectus erat, ut ordo omnium navium ad terram explicari posset, et festinans ipse praeproperè cum quinque solis navibus Hannibali occurrit; ceteri quia in frontem derigere iussi erant, non sequebantur. extremo agmini loci nihil ad terram relictum erat; trepidantibusque iis inter se iam in dextro cornu adversus Hannibalem pugnabatur. XXIV. Sed momento temporis et navium virtus et usus maritimae rei terrorem omnem Rhodiis dempsit. nam et in altum celeriter evectae naves locum post se quaeque venienti ad terram dedere, et si qua concurreret rostro cum hostium nave, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines discursu praetervecta in puppim impetum dabat. maxime exterruit hepteteris regia a multo minore Rhodia nave uno ictu demersa; itaque iam haud dubie dextrum cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamum in alto multitudinem navium maxime Hannibal, ceteris omnibus longe praestantem, urgebat, et circumvenisset, ni signo sublato ex praetoria nave, quo dispersam classem in unum colligi mos erat, omnes quae in dextro cornu vicerant naves ad opem ferendam suis concurrissent.

5 tum et Hannibal quaeque circa eum naves erant capessunt fugam; nec insequi Rhodii ex magna parte aegris et ob id celerius fessis remigibus potuerunt. 6 cum in alto, ubi substiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hostis claudas mutilatasque naves apertis navibus remulco trahentis, viginti paulo amplius integras abscedentis, e turri praetoriae navis silentio facto 'exsurgite' inquit 'et egregium spectaculum capessite oculis.' consurrexere omnes, contemplatique trepidationem fugamque hostium [ac] prope 8 una voce omnes, ut sequerentur, exclamaverunt. ipsius Eudami multis ictibus vulnerata navis erat; Pamphilidam et Chariclitum insequi, quoad putarent tutum, 9 iussit. aliquamdiu secuti sunt; postquam terrae appropinquabat Hannibal, veriti, ne includerentur vento in hostium ora, ad Eudamum revecti heptem captam, quae primo concursu icta erat, aegre Phaselidem 10 pertraxerunt. inde Rhodum non tam victoria laeti, quam alius alium accusantes, quod, cum potuisset, non omnis submersa aut capta classis hostium foret, redierunt. Hannibal, ictus uno proelio adverso, ne tum quidem praetervehi Lyciam audebat, cum coniungi 12 veteri regiae classi quam primum cuperet; et ne id ei facere liberum esset, Rhodii Chariclitum cum viginti navibus rostratis ad Patara et Megisten portum 13 miserunt. Eudamum cum septem navibus maximis ex ea classe, cui praefuerat, Samum redire ad Romanos iusserunt, ut, quantum consilio, quantum auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara expugnanda.

XXV. Magnam Romanis laetitiam prius victoriae 2 nuntius, deinde adventus attulit Rhodiorum; et apparebat, si Rhodiis ea cura dempta fuisset, vacuos eos tuta eius regionis maria praestatueros. sed profectio Antiochi ab Sardibus *metusque inde*, ne opprimerentur maritimae urbes, abscedere custodia Ioniae atque Aegolidis prohibuerunt; Pamphilidam cum quattuor navibus

tectis ad eam classem, quae circa Patara erat, miserunt. Antiochus non civitatum modo, quae circa se 4 erant, contrahebat praesidia, sed ad Prusiam Bithyniae regem legatos miserat litterasque, quibus transitum in Asiam Romanorum increpabat: venire eos ad omnia 5 regna tollenda, ut nullum usquam [orbis] terrarum nisi Romanum imperium esset; Philippum, Nabim 6 expugnatos; se tertium peti; ut quisque proximus ab oppresso sit, per omnis velut continens incendium pervasurum; ab se gradum in Bithyniam fore, quando 7 Eumenes in voluntariam servitatem concessisset. his 8 motum Prusiam litterae Scipionis consulis, sed magis fratris eius Africani, ab suspicione tali averterunt, qui praeter consuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum sociorum maiestatem, domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiam suam compulit: regulos se acceptos in fidem 9 in Hispania reges reliquisse; Masinissam non in patrio modo locasse regno, sed in Syphaeis, a quo ante expulsus fuisset, regnum imposuisse; et esse eum non 10 Africae modo regum longe opulentissimum, sed toto in orbe terrarum cuivis regum vel maiestate vel viribus parem. Philippum et Nabim, hostis et bello 11 superatos ab T. Quinctio, tamen in regno relictos. Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum et filium obsidem redditum; et quasdam civitates extra Macedoniam patientibus Romanis imperatoribus recepisse eum. in eadem dignitate et Nabim futurum fuisse, nisi eum suus primum furor, deinde 13 fraus Aetolorum absumpsisset. maxime confirmatus est animus regis, postquam ad eum C. Livius, qui praetor ante classi praefuerat, legatus ab Roma venit et edocuit, quanto et spes victoriae certior Romanis 14 quam Antiocho et amicitia sanctior firmiorque apud Romanos futura esset.

XXVI. Antiochus postquam a spe societatis Prusiae decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad

classem, quae per aliquot menses instructa ac parata
 2 fuerat, visendam, magis quia terrestribus copiis exer-
 citum Romanum et duos Scipiones imperatores videbat
 sustineri non posse, quam quod res navalis ipsa per
 se aut temptata sibi umquam feliciter aut tunc magnae
 3 et certae fiduciae esset. erat tamen momentum in
 praesentia spei, quod et magnam partem Rhodiae
 classis circa Patara esse et Eumenen regem cum om-
 nibus navibus suis consuli obviam in Hellespontum
 4 profectum audierat; aliquid etiam inflabat animos
 classis Rhodia ad Samum per occasionem fraude prae-
 paratam absumpta. his fretus, Polyxenida cum classe
 ad temptandam omni modo certaminis fortunam misso,
 ipse copias ad Notium ducit. id oppidum Colopho-
 nium, mari imminens, abest a vetere Colophone duo
 6 ferme milia passuum. et ipsam urbem suae potestatis
 esse volebat, adeo propinquam Epheso, ut nihil terra
 marive ageret, quod non subiectum oculis Colopho-
 niorum ac per eos notum extemplo Romanis esset,
 7 et hos audita obsidione non dubitabat ad opem sociae
 urbi ferendam classem ab Samo moturos; eam occa-
 sionem Polyxenidae ad rem gerendam fore. igitur
 operibus oppugnare urbem adgressus, ad mare parti-
 bus duabus pariter munitionibus deductis, utrimque
 vineas et aggerem muro iniunxit et testudinibus arietes
 9 admovit. quibus territi malis Colophonii oratores Sa-
 mum ad L. Aemilium, fidem praetoris populique Ro-
 mani implorantes, miserunt. Aemilium et Sami segnis
 10 diu mora offendebat, nihil minus opinantem quam
 Polyxenidam, bis nequiquam ab se provocatum, po-
 testatem pugnae facturum esse, et turpe existimabat
 Eumenis classem adiuvare consulem ad traiciendas in
 Asiam legiones, se Colophonis obsessae auxilio, in-
 12 certam finem habituro, alligari. Eudamus Rhodius,
 qui et tenuerat eum Sami cupientem proficisci in
 13 Hellespontum, cunctique instare et [dicere]: quanto
 satius esse vel socios obsidione eximere vel victam iam

semel classem iterum vincere et totam maris posses-
 sionem *hosti* eripere, quam desertis sociis, tradita
 Antiocho Asia terra marique in Hellespontum, ubi
 satis esset Eumenis classis, ab sua parte belli disce-
 dere. XXVII. Profecti ab Samo ad petendos com-
 meatus consumptis iam omnibus Chium parabant tra-
 icere; id erat horreum Romanis, eoque omnes ex Italia
 missae onerariae derigebant cursum. circumvecti ab 2
 urbe ad aversa insulae — obiecta aquiloni ad Chium
 et Erythras sunt — cum pararent traicere, litteris
 certior fit praetor frumenti vim magnam Chium ex
 Italia venisse, vinum portantes naves tempestatibus
 retentas esse; simul adlatum est Teios regiae classi 3
 commeatus benigne praebuisse, quinque milia vasorum
 vini esse pollicitos. Teum ex medio cursu classem
 repente avertit, aut volentibus iis usurus commeatu
 parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus.
 cum derexissent ad terram proras, quindecim ferme 4
 eis naves circa Myonnesum apparuerunt, quas primo
 ex classe regia praetor esse ratus institit sequi; ap-
 paruit deinde piraticos celoces et lembos esse. Chio- 5
 rum maritimam oram depopulati cum omnis generis
 praeda revertentes postquam videre ex alto classem,
 in fugam verterunt. et celeritate superabant levioribus
 et ad id fabrefactis navigiis, et propiores terrae erant;
 itaque priusquam appropinquaret classis, Myonnesum 6
 perfugerunt, unde se e portu ratus abstracturum naves,
 ignarus loci sequebatur praetor. Myonnesus promun- 7
 turium inter Teum Samumque est. ipse collis est
 in modum metae in acutum cacumen a fundo satis
 lato fastigatus; a continenti artae semitae aditum
 habet, a mari exesae fluctibus rupes claudunt, ita ut
 quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum,
 quam quae in statione sunt naves, promineant. circa 8
 ea appropinquare non ausae naves, ne sub ictu super-
 stantium rupibus piratarum essent, diem trivere. tan- 9
 dem sub noctem vano incepto cum abstitissent, Teum

postero die accessere, et in portu, qui ab tergo urbis est — Geraesticum ipsi appellant —, navibus constitutis praetor ad depopulandum circa urbem agrum emisit milites. XXVIII. Teii, cum in oculis populatio esset, oratores cum infulis et velamentis ad Romanum miserunt. quibus purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis adversus Romanos, et iuisse eos commeatu classem hostium arguit, et quantum vini Polyxenidae promississent; quae si eadem Romanae classi darent, revocaturum se a populatione militem; si minus, pro hostibus eos habiturum. hoc tam triste responsum cum rettulissent legati, vocatur in contionem a magistratibus populus, ut, quid agerent, consultarent. eo forte die Polyxenidas cum regia classe a Colophone profectus postquam movisse a Samo Romanos audivit et ad Myonnesum piratas persecutos Teiorum agrum depopulari, naves in Geraestico portu stare, ipse adversus Myonnesum in insula — Maerin nautici vocant — ancoras portu occulto iecit. inde ex propinquo explorans, quid hostes agerent, primo in magna spe fuit, quem ad modum Rhodiam classem ad Samum circumsessis ad exitum faucibus portus expugnasset, sic et Romanam expugnaturum. nec est dissimilis natura loci: promunturiis coeuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duae simul inde naves possint exire. [inde] nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, et denis navibus ad promunturia stantibus, quae ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent, ex cetera classe, sicut ad Panhorum fecerat, armatis in littora expositis terra marique simul hostis opprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, nisi, cum Teii facturos se imperata promississent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis in eum portum, qui ante urbem est, classem transire. dicitur et Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, cum forte duae naves in arto ostio implicitos remos fregissent; et inter alia id quoque movit

praetorem, ut traduceret classem, quod ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho stativa habente. XXIX. Traducta classe ad urbem ignaris omnibus egressi milites nautaeque sunt ad commeatus et vinum maxime dividendum in naves, cum medio forte diei agrestis quidam ad praetorem adductus nuntiat alteram iam diem classem stare ad insulam Maerin, et paulo ante visas quasdam moveri tamquam ad profectionem naves. re subita percussus praetor tubicines canere iubet, ut, si qui per agros palati essent, redirent; tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasque in naves. haud secus quam in repentino incendio aut capta urbe trepidatur, aliis in urbem currentibus ad suos revocandos, aliis ex urbe naves cursu repetentibus, incertisque clamoribus, quibus ipsis tubae obstreperent, turbatis imperiis tandem concursum ad naves est. vix suas quisque noscere aut adire praetamulta poterat; trepidatumque cum periculo et in mari et in terra foret, nisi partibus divisus Aemilius cum praetoria nave primus e portu in altum evectus, excipiens insequentis, suo quamque ordine in frontem instruxisset, Eudamus Rhodiaque classis substitissent ad terram, ut et sine trepidatione conscenderent et, ut quaeque parata esset, exiret navis. ita et explicuere ordinem primae in conspectu praetoris, et coactum agmen ab Rhodiis est, instructaque acies, velut cernerent regios, in altum processit. inter Myonnesum et Corycum promunturium erant, cum hostem conspexere. et regia classis, binis in ordinem navibus longo agmine veniens, et ipsa aciem adversam explicuit laevo tantum evecta cornu, ut amplecti et circumire dextrum cornu Romanorum posset. quod ubi Eudamus, qui cogeat agmen, vidit, non posse aequare ordinem Romanos et tantum non iam circumiri ab dextro cornu, concitat naves — et erant Rhodiae longe omnium celerrimae tota classe —, aequatoque cornu praetoriae navi, in qua Polyxenidas erat, suam obiecit.

XXX. Iam totis classibus simul ab omni parte pugna conserta erat. ab Romanis octoginta naves pugnabant, 2 ex quibus Rhodiae duae et viginti erant; hostium classis undenonaginta navium fuit; maximae formae naves tres hexeres habebat, duas hepteres. robore navium et virtute militum Romani longe praestabant, Rhodiae naves agilitate et arte gubernatorum et scientia remigum; maximo tamen terrori hostibus fuere, 3 quae ignes prae se portabant, et quod unum iis ad Panhormum circumventis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit. nam metu ignis adversi regiae naves, ne prorae concurrerent, cum declinassent, neque ipsae ferire rostro hostem poterant, 5 et obliquas se ipsae ad ictus praebabant, et si qua concurrerat, obruebatur infuso igni, magisque ad incendium quam ad proelium trepidabant. plurimum tamen, quae solet, militum virtus in bello valuit. mediam namque aciem hostium Romani cum rupissent, circumvecti ab tergo pugnantibus adversus Rhodios regiis sese obiecere; momentoque temporis et media acies Antiochi et laevo cornu circumventae naves mergebantur. dextera pars integra sociorum magis clade quam suo periculo terrebantur; ceterum, postquam alias circumventas, praetoriam navem Polyxenidae relictis sociis vela dantem videre, sublatis raptim dolonibus — et erat secundus petentibus Ephesum ventus — capessunt fugam quadraginta duabus navibus in ea pugna amissis, quarum decem tres captae in potestatem hostium venerunt, ceterae incensae aut demersae. Romanorum duae naves fractae sunt, vulneratae aliquot; Rhodia una capta memorabili casu. nam cum rostro percussisset Sidoniam navem, ancora, ictu ipso excussa e nave sua, unco dente, velut ferrea manu iniecta, adligavit alterius proram; inde tumultu iniecto cum divellere se ab hoste cupientes inhiherent Rhodii, tractum ancorale et implicitum remis latus alterum detersit; debilitatam ea ipsa, quae icta cohae-

serat, navis cepit. hoc maxime modo ad Myonnesum navali proelio pugnatum est.

XXXI. Quo territus Antiochus, quia possessione maris pulsus longinqua tueri diffidebat se posse, praesidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci pravo, ut res ipsa postea docuit, consilio iussit. non enim tueri solum Lysimachiam a primo 2 impetu Romanorum facile erat, sed obsidionem etiam tota hieme tolerare et obsidentis quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus et interim spem pacis per occasionem temptare. nec Lysimachiam 3 tantum hostibus tradidit post adversam navalem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione abscessit et Sardis recepit se; atque inde in Cappadociam ad Ariarathen, qui auxilia accerseret, et quocumque alio poterat, ad copias contrahendas, in unum iam consilium, ut acie dimicaret, intentus misit.

Regillus Aemilius post victoriam navalem profectus Ephesum, directis ante portum navibus, cum confessionem ultimam concessi maris hosti expressisset, Chium, quo ante navale proelium cursum ab Samo intenderat, navigat. ibi naves in proelio quassatas 6 cum refecisset, L. Aemilium Scaurum cum triginta navibus Hellespontum ad exercitum traiciendum misit, Rhodios parte praedae et spoliis navalibus decoratos domum redire iubet. Rhodii impigre praevertere ad 7 traiciendas copias consulis [iere]; atque eo quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. classis Romana ab Chio Phocaeam traiecit. in sinu maris 8 intimo posita haec urbs est, oblonga forma; duum milium et quingentorum passuum spatium murus amplectitur, coit deinde ex utraque parte in artio rem velut cuneum; Lamptera ipsi appellant. mille et ducentos passus ibi latitudo patet; inde lingua in altum mille passuum excurrens medium fere sinum velut nota distinguit; ubi cohaeret faucibus angustis, duos in utramque regionem versos portus tutissimos habet.

10 qui in meridiem vergit, Naustathmon ab re appellant, quia ingentem vim navium capit; alter prope ipsum Lamptera est. XXXII. Hos portus tutissimos cum occupasset Romana classis, priusquam aut scalis aut operibus moenia adgrederetur, mittendos censuit praetor, qui principum magistratuumque animos temptarent. postquam obstinatos vidit, duobus simul locis 2 oppugnare est adortus. altera pars infrequens aedificiis erat; templa deum aliquantum tenebant loci; ea prius ariete admoto quaterne muros turresque coepit; 3 dein cum eo multitudo occurreret ad defendendum, 4 altera quoque parte admotus aries; et iam utrimque sternebantur muri. ad quorum casum cum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, 5 alii scalis etiam ascensum in muros temptarent, adeo obstinate restitere oppidani, ut facile appareret plus in armis et virtute quam in moenibus auxilii esse. 6 coactus ergo periculo militum praetor receptui cani iussit, ne obiceret incautos furentibus desperatione 7 ac rabie. dirempto proelio, ne tum quidem ad quietem versi, sed undique omnes ad munienda et obmolienda, 8 quae ruinis strata erant, concurrerunt. huic operi intentis supervenit Q. Antonius a praetore missus, qui castigata pertinacia eorum maiorem curam Romanis quam illis ostenderet esse, ne in perniciem 9 urbis pugnaretur; si absistere furore vellent, potestatem iis dari eadem condicione, qua prius C. Livii in fidem venissent, se tradendi. haec cum audissent, 10 quinque dierum spatio ad deliberandum sumpto, temptata interim spe auxilii ab Antiocho, postquam legati missi ad regem nihil in eo praesidii esse retulerant, tum portas aperuerunt, pacti, ne quid hostile paterentur. cum signa in urbem inferrentur et pronuntiasset praetor parci se deditis velle, clamor undique est sublatu, indignum facinus esse, Phocaeensis, numquam 11 fidos socios, semper infestos hostis, impune eludere. 12 ab hac voce velut signo a praetore dato ad diripien-

dam urbem passim discurrunt. Aemilius primo resistere et revocare dicendo captas, non deditas diripi urbes, et in iis tamen imperatoris, non militum arbitrium esse. postquam ira et avaritia imperio potentiora erant, praeconibus per urbem missis liberos omnes in forum ad se convenire iubet, ne violarentur; et in omnibus, quae ipsius potestatis fuerunt, fides constitit praetoris: urbem agrosque et suas leges iis restituit; et, quia hiems iam appetebat, Phocaeae portus ad hibernandum classi delegit.

XXXIII. Per idem fere tempus consuli, transgresso Aeniorum Maronitarumque finis, nuntiatur victam regiam classem ad Myomesum relictamque a praesidio Lysimachiam esse. id multo quam de navali victoria laetius fuit, utique postquam eo venerunt, refertaque urbs omnium rerum commeatibus velut in adventum exercitus praeparatis eos excepit, ubi inopiam ultimam laboremque in obsidenda urbe proposuerant sibi. paucos dies stativa habuere, impedimenta aegrique ut consequerentur, qui passim per omnia Thraciae castella, fessi morbis ac longitudine viae, relictis erant. receptis omnibus ingressi rursus iter per Chersonesum Hellespontum perveniunt. ubi omnibus cura regis Eumenis ad traiciendum praeparatis velut in pacata littora nullo prohibente, aliis alio delatis navibus, sine tumultu traiecere. ea vero res Romanis auxit animos, concessum sibi transitum certentibus in Asiam, quam rem magni certaminis futuram crediderant. stativa deinde ad Hellespontum aliquamdiu habuerunt, quia dies forte, quibus ancilia moventur, religiosi ad iter inciderant. idem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia salius erat, diiunxerant ab exercitu; causaque et is ipse morae erat, dum consequeretur.

XXXIV. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra venerat Byzantius Heraclides, de pace adferens mandata; quam impetrabilem fore magnam ei

spem attulit mora et cunctatio Romanorum, quos, simul Asiam attigissent, effuso agmine ad castra regia
 3 ituros crediderat. statuit tamen non prius consulem
 adire quam P. Scipionem, et ita mandatum ab rege
 erat. in eo maximam spem habebat, praeterquam
 4 bilem eum maxime faciebat, notumque erat gentibus,
 qui victor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset,
 etiam quod filius eius captus in potestate regis erat.
 5 is ubi et quando et quo casu captus sit, sicut pleraque
 alia, parum inter auctores constat. alii principio belli,
 a Chalcide Oreum petentem, circumventum ab regis
 6 navibus tradunt; alii, postquam transitum in Asiam
 est, cum turma Fregellana missum exploratum ad
 regia castra, effuso obviam equitatu eum reciperet
 sese, in eo tumultu delapsum ex equo cum duobus
 7 equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. illud
 satis constat, si pax cum populo Romano maneret
 hospitiumque privatim regi cum Scipionibus esset,
 neque liberalius neque benignius haberi colique ado-
 8 lescentem, quam cultus est, potuisse. ob haec cum
 adventum P. Scipionis legatus expectasset, ubi is
 venit, consulem adit petitque, ut mandata audiret.
 XXXV. Advocato frequenti consilio legati verba sunt
 2 audita. is, multis ante legationibus ultro citroque
 nequiquam de pace missis, eam ipsam fiduciam im-
 petrandi sibi esse dixit, quod priores legati nihil im-
 petrassent: Zmyrnam enim et Lampsacum et Alexan-
 3 drium Troadem et Lysimachiam in Europa iactatas
 in illis disceptationibus esse; quarum Lysimachia iam
 cessisse regem, ne quid habere eum in Europa dice-
 rent; eas quae in Asia sint civitates tradere paratum
 esse, et si quas alias Romani, quod suarum partium
 4 fuerint, vindicare ab imperio regio velint; impensae
 quoque in bellum factae partem dimidiam regem prae-
 5 staturum populo Romano. hae condiciones erant pacis;
 reliqua oratio fuit, ut memores rerum humanarum et

suae fortunae moderarentur et alienam ne urgerent.
 finirent Europa imperium, id quoque immensum esse;
 et parari singula acquirendo facilius potuisse quam 6
 universa teneri posse; quod si Asiae quoque partem 7
 aliquam abstrahere velint, dummodo non dubiis regio-
 nibus finiant, vinci suam temperantiam Romana cupi-
 ditate pacis et concordiae causa regem passurum. ea,
 quae legato magna ad pacem impetrandam videbantur,
 parva Romanis visa: nam et impensam, quae in bellum 8
 facta esset, omnem praestare regem aequum cense-
 bant, cuius culpa bellum excitatum esset, et non Ionia 9
 modo atque Aeolide deduci debere regia praesidia, sed 10
 sicut Graecia omnis liberata esset, ita, quae in Asia
 sint, omnes liberari urbes; id aliter fieri non posse,
 quam ut eis Taurum montem possessione Asiae An-
 tiochus cedat.

XXXVI. Legatus postquam nihil aequi in consilio
 impetrare se censebat, privatim — sic enim impera-
 tum erat — P. Scipionis temptare animum est conatus.
 omnium primum filium ei sine pretio redditurum regem 2
 dixit; deinde ignarus et animi Scipionis et moris Ro-
 mani, auri pondus ingens *est* pollicitus, et nomine
 tantum regio excepto societatem omnis regni, si per
 eum pacem impetrasset. ad ea Scipio: quod Roma 3
 nos omnis, quod me, ad quem missus es, ignoras,
 minus miror, cum te fortunam eius, a quo venis, igno-
 rare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne Chersone 4
 sum intraremus, aut ad Hellespontum obsistendum,
 ne in Asiam traiceremus, si pacem tamquam ab solli-
 citis de belli eventu petitori eratis; concesso vero in 5
 Asiam transitu et non solum frenis, sed etiam iugo
 accepto quae disceptatio ex aequo, cum imperium pa-
 tiendum sit, relicta est? ego ex munificentia regia 6
 maximum donum filium habebō; aliis, deos precor,
 ne umquam fortuna egeat mea; animus certe non
 egebit. pro tanto in me munere gratum me in se 7
 esse sentiet, si privatam gratiam pro privato beneficio

desiderabit; publice nec habebō quicquam ab illo nec
 8 dabo. quod in praesentia dare possim, fidele consilium
 est. abi, nuntia meis verbis, bello absistat, pacis
 9 condicionem nullam recuset.' nihil ea moverunt regem,
 tutam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo
 iam sibi leges dicerentur. omissa igitur in praesentia
 mentione pacis totam curam in belli apparatus intēdit.

XXXVII. Consul omnibus praeparatis ad propo-
 sita exsequenda cum ex stativis movisset, Dardanum
 primum, deinde Rhoeteum utraque civitate obviam
 2 effusa venit. inde Ilium processit, castrisque in campo,
 qui est subiectus moenibus, positus in urbem arcemque
 3 cum ascendisset, sacrificavit Minervae praesidi arcis
 et Iliensibus in omni rerum verborumque honore ab
 se oriundos Romanos praeferebantibus et Romanis laetis
 origine sua. inde profecti sextis castris ad caput
 4 Caici amnis pervenerunt. eo et Eumenes rex, primo
 conatus ab Hellesponto reducere classem in hiberna
 Elaeam, adversis deinde ventis cum aliquot diebus
 superare Lecton promunturium non potuisset, in ter-
 ram egressus, ne deesset principiis rerum, qua prox-
 5 mum fuit, in castra Romana cum parva manu con-
 tendit. ex castris Pergamum remissus ad commeatus
 expediendos, tradito frumento quibus iusserat consul,
 in eadem stativa rediit. inde plurium dierum prae-
 paratis cibariis consilium erat ire ad hostem, prius-
 quam hiems opprimeret.

6 Regia castra circa Thyatiram erant. ubi cum
 audisset Antiochus P. Scipionem aegrum Elaeam de-
 latum, legatos, qui filium ad eum reducerent, misit.
 7 non animo solum patrio gratum munus, sed corpori
 8 quoque salubre gaudium fuit; satiatusque tandem
 complexu filii 'renuntiate' inquit 'gratias regi me
 agere, referre aliam gratiam nunc non posse, quam
 ut suadeam, ne ante in aciem descendat, quam in
 9 castra me redisse audierit.' quamquam sexaginta milia

peditum, plus duodecim milia equitum animos inter-
 dum ad spem certaminis faciebant, motus tamen An-
 tiochus tanti auctoritate viri, in quo ad incertos belli
 eventus omnis fortunae posuerat subsidia, recepit se
 et transgressus Phrygium amnem circa Magnesiam,
 quae ad Sipylum est, posuit castra; et ne, si extra- 10
 here tempus vellet, munimenta Romani temptarent,
 fossam sex cubita altam, duodecim latam cum duxisset,
 extra duplex vallum fossae circumdedit, interiore labro 11
 murum cum turribus crebris obiecit, unde facile arceri
 transitu fossae hostis posset.

XXXVIII. Consul circa Thyatiram esse regem
 ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum
 campum descendit. inde cum profectum audisset, se- 2
 cutus vestigia citra Phrygium amnem, quattuor milia
 ab hoste posuit castra. eo mille ferme equites — 3
 maxima pars Gallograeci erant, et Dahae quidam alia-
 rumque gentium sagittarii equites intermixti — tu-
 multuose amni trajecto in stationes impetum fecerunt.
 primo turbaverunt incompositos; dein, cum longius 4
 certamen fieret et Romanorum ex propinquis castris
 facili subsidio cresceret numerus, regii fessi iam et
 pluris non sustinentes recipere se conati circa ripam
 amnis, priusquam flumen ingrederentur, ab instantibus
 tergo aliquot interfecti sunt. biduum deinde silentium 5
 fuit neutris transgredientibus amnem; tertio post die
 Romani simul omnes transgressi sunt et duo milia
 fere et quingentos passus ab hoste posuerunt castra.
 metantibus et muniendo occupatis tria milia delecta 6
 equitum peditumque regionum magno terrore ac tu-
 multa advenere; aliquanto pauciores in statione erant; 7
 hi tamen per se, nullo a munimento castrorum milite
 avvocato, et primo aequum proelium sustinuerunt, et
 crescente certamine pepulerunt hostis centum ex iis
 occisis, centum ferme captis. per quadriduum inse- 8
 quens instructae utrimque acies pro vallo steterunt;
 quinto die Romani processere in medium campi; An- 9

tiachus nihil promovit signa, ita ut extremi minus mille pedes a vallo abessent.

XXXIX. Consul postquam detractari certamen vidit, postero die in consilium advocavit, quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi copiam non faceret? instare hiemem; aut sub pellibus habendos milites fore, aut, si concedere in hiberna vellet, differendum esse in aestatem bellum. nullum umquam hostem Romani aequae contempserunt. conclamatum undique est, duceret extemplo et uteretur ardore militum, qui, tamquam non pugnandum cum tot milibus hostium, sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra invadere parati erant, si in proelium hostis non exiret. Cn. Domitius ad explorandum iter, et qua parte adiri hostium vallum posset, missus, postquam omnia certa rettulit, postero die propius admoveri castra placuit; tertio signa in medium campi prolata et instrui acies coepta est. nec Antiochus ultra tergiversandum ratus, ne et suorum animos minueret detractando certamen et hostium spem auferet, et ipse copias eduxit, tantum progressus a castris, ut dimicaturum appareret.

Romana acies unius prope fornae fuit et hominum et armorum genere. duae legiones Romanae, duae socium ac Latini nominis erant; quina milia et quadringenos singulae habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt; hastatorum prima signa, dein principum erant, triarii postremos claudebant. extra hanc velut iustam aciem a parte dextra consul Achaeorum caetratis immixtos auxiliares Eumenis, tria milia ferme peditum, aequata fronte instruxit; ultra eos equitum minus tria milia opposuit, ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis Romanus equitatus erat; extremos Trallis et Cretensis — quingentorum utriusque numerum explebant — statuit. laevum cornu non egere videbatur obiectis talibus auxiliis, quia flumen ab ea parte ripaeque deruptae

claudebant; quattuor tamen inde turmae equitum oppositae. haec summa copiarum erat Romanis, et duo milia mixtorum Macedonum Thracumque, qui voluntate secuti erant; hi praesidio castris relictis sunt. XVI elephantos post triarios in subsidio locaverunt; nam praeterquam quod multitudinem regionum elephantorum — erant autem quattuor et quinquaginta — sustinere non videbantur posse, ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt, sive quia magnitudine — longe enim illi praestant — sive robore animorum vincuntur.

XL. Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudine armorum auxiliorumque erat. decem et sex milia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitae appellabantur. haec media acies fuit, in fronte in decem partes divisa; partes eas interpositis binis elephantis distinguebat; a fronte introrsus in duos et triginta ordines armatorum acies patebat. hoc et roboris in regis copiis erat, et perinde cum alia specie tum eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorem praebat. ingentes ipsi erant; addebant speciem frontalia et cristae et tergo impositae turres turribusque superstantes praeter rectorem quaterni armati. ad latus dextrum phalangitarum mille et quingentos Gallograecorum pedites opposuit. his tria milia equitum loricatorum — cataphractos ipsi appellant — adiunxit. addita his ala mille ferme equitum; agema eam vocabant; Medici erant, lecti viri, et eiusdem regionis mixti multarum gentium equites. continens his grex sedecim elephantorum est oppositus in subsidiis. ab eadem parte, paulum producto cornu, regia cohors erat; argyraspides a genere armorum appellabantur; Dahae deinde, equites sagittarii, mille et ducenti; tum levis armatura, trium milium, pari ferme numero, pars Cretenses, pars Tralles; duo milia et quingenti Mysi sagittarii his adiuncti erant. extremum cornu claudebant quattuor

milia, mixti Cyrtii funditores et Elymaei sagittarii.
 10 ab laevo cornu phalangitis adiuncti erant Gallograeci
 pedites mille et quingenti et similiter his armati duo
 milia Cappadocum — ab Ariarathe missi erant regi —;
 11 inde auxiliares mixti omnium generum, duo milia se-
 ptingenti, et tria milia cataphractorum equitum et
 mille alii equites, regia ala levioribus tegumentis suis
 equorumque, alio haud dissimili habitu; Syri plerique
 12 erant Phrygibus et Lydis immixti. ante hunc equi-
 tatum falcatae quadrigae et cameli, quos appellat
 dromadas. his insidebant Arabes sagittarii, gladios
 tenuis habentes longos quaterna cubita, ut ex tanta
 13 altitudine contingere hostem possent. inde alia multi-
 tudo, par ei, quae in dextro cornu erat: primi Taren-
 tini, deinde Gallograecorum equitum duo milia et
 quingenti, inde Neocretes mille et eodem armatu Cares
 et Cilices mille et quingenti et totidem Tralles et
 14 quattuor milia caetratorum: Pisidae erant et Pamphylii
 et Lycii; tum Cyrtiorum et Elymaeorum paria in dextro
 cornu locatis auxilia, et sedecim elephantum modico
 intervallo distantes. XLI. Rex ipse in dextro cornu
 erat; Seleucum filium et Antipatrum fratris filium in
 laevo praeposuit; media acies tribus permissa, Min-
 nioni et Zeuxidi et Philippo, magistro elephantorum.
 2 Nebula matutina, crescente die levata in nubes,
 caliginem dedit; umor inde ab austro velut * perfudit
 3 omnia; quae nihil admodum Romanis, eadem perin-
 comoda regiis erant; nam et obscuritas lucis in acie
 modica Romanis non adimebat in omnis partes con-
 spectum, et umor toto fere gravi armatu nihil gladios
 4 aut pila hebetabat; regii tam lata acie ne ex medio
 quidem cornua sua conspiciere poterant, nedum extremi
 inter se conspicerentur, et umor arcus fundasque et
 5 iaculorum amenta emollierat. falcatae quoque qua-
 drigae, quibus se perturbaturum hostium aciem An-
 tiochus crediderat, in suos terrorem verterunt. armatae
 6 autem in hunc maxime modum erant: cuspides circa

temonem ab iugo decem cubita exstantis velut cornua
 habebant, quibus, quidquid obivum daretur, trans- 7
 figerent, et in extremis iugis binae circa eminebant
 falces, altera aequata iugo, altera inferior in terram
 devexa, illa ut, quidquid ab latere obiceretur, absci-
 deret, haec ut prolapsos subeuntisque contingeret;
 item ab axibus rotarum utrimque binae eodem modo
 diversae deligabantur falces. sic armatas quadrigas, 8
 quia, si in extremo aut in medio locatae forent, per
 suos agendaerant, in prima acie, ut ante dictum est,
 locaverat rex. quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus, 9
 quam anceps esset pugnae et auxilii genus, si quis
 pavorem magis equis iniceret, quam iusta adoriretur
 pugna, Cretenses sagittarios funditoresque et iacula-
 tores *cum aliquot turmis* equitum non confertos, sed
 quam maxime possent dispersos excurrere iubet et ex
 omnibus simul partibus tela ingerere. haec velut pro- 10
 cella partim vulneribus missilium undique coniectorum
 partim clamoribus dissonis ita consternavit equos, ut
 repente velut effrenati passim incerto cursu ferrentur;
 quorum impetus et levis armatura et expediti fundi- 11
 tores et velox Cretensis momento declinabant; et eques
 insequendo tumultum ac pavorem equis camelisque,
 et ipsis simul consternatis, augebat clamore et ab
 alia circumstantium turba multiplici adiecto. ita medio 12
 inter duas acies campo exiguntur quadrigae; amotoque
 inani ludibrio, tum demum ad iustum proelium signo
 utrimque dato concursus est. XLII. Ceterum vana
 illa res verae mox cladis causa fuit. auxilia enim
 subsidiaria, quae proxima locata erant, pavore et con-
 sternatione quadrigarum territa et ipsa in fugam versa
 nudarunt omnia usque ad cataphractos equites. ad 2
 quos cum dissipatis subsidiis pervenisset equitatus
 Romanus, ne primum quidem impetum sustinuerunt;
 pars eorum fusi sunt, alii propter gravitatem tegu-
 mentorum armorumque oppressi [sunt]. totum deinde 3
 laevum cornu inclinavit, et turbatis auxiliariis, qui

inter equitem et quos appellant phalangitas erant,
 4 usque ad mediam aciem terror pervenit. ibi simul
 perturbati ordines et impeditus intercurso suorum usus
 praelongarum hastarum — sarisas Macedones vocant —,
 intulere signa Romanae legiones et pila in perturbatos
 5 comiecere. ne interpositi quidem elephantum militem
 Romanum deterrebant, adsuetum iam ab Africais bellis
 et vitare impetum beluae et ex transverso aut pilis
 incessere aut, si propius subire posset, gladio nervos
 6 incidere. iam media acies fere omnis a fronte pro-
 strata erat, et subsidia circumita ab tergo caedebantur,
 cum in parte alia fugam suorum et prope iam ad
 7 ipsa castra clamorem paventium acceperunt. namque
 Antiochus a dextro cornu, cum ibi fiducia fluminis
 nulla subsidia cerneret praeter quattuor turmas equi-
 tum, et eas, dum applicant se suis, ripam nudantis,
 impetum in eam partem cum auxiliis et cataphracto
 8 equitatu fecit; nec a fronte tantum instabat, sed cir-
 cumito a flumine cornu iam ab laterē urgebat, donec
 fugati equites primum, dein proximi peditum effuso
 cursu ad castra compulsi sunt. XLIII. Praeerat cas-
 tris M. Aemilius tribunus militum, M. Lepidi filius,
 qui post paucos annos pontifex maximus factus est.
 2 is qua fugam cernebat suorum, cum praesidio omni
 occurrit et stare primo, deinde redire in pugnam iube-
 3 bat pavorem et turpem fugam increpans; minae exinde
 erant, in perniciem suam caecos ruere, nisi dicto pare-
 rent; postremo dat suis signum, ut primos fugientium
 caedant, turbam insequentium ferro et vulneribus in
 4 hostem redigant. hic maior timor minorem vicit; an-
 cipiti coacti metu primo constiterunt; deinde et ipsi
 redire in pugnam, et Aemilius cum suo praesidio —
 erant autem duo milia virorum fortium — effuse se-
 5 quenti regi acriter obstitit, et Attalus, Eumenis frater,
 ab dextro cornu, quo laevum hostium primo impetu
 fugatum fuerat, ut ab sinistro fugam suorum et tu-
 multum circa castra vidit, in tempore cum ducentis

equitibus advenit. Antiochus postquam et eos, quorum 6
 terga modo viderat, repetentis pugnam et aliam et a
 castris et ex acie adfluentem turbam conspexit, in
 fugam vertit equum. ita utroque cornu victores Ro- 7
 mani per acervos corporum, quos in media maxime
 acie cumulaverant, ubi et robur fortissimorum virorum
 et arma gravitate fugam impedierant, pergunt ad ca-
 8 stra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde
 et alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem
 et postremos, ut quosque adepti sunt, caedant. cete- 9
 rum fugientibus maior pestis, intermixtis quadrigis
 elephantisque et camelis, erat sua ipsorum turba, cum
 solutis ordinibus velut caeci super alios alii ruerent
 et incursu beluarum obtererentur. in castris quoque 10
 ingens et maior prope quam in acie caedes est edita;
 nam et primorum fuga in castra maxime inclinavit,
 et huius fiducia multitudinis, qui in praesidio erant,
 pertinacius pro vallo pugnarunt. retenti in portis 11
 valloque, quae se impetu ipso capturos crediderant,
 Romani, postquam tandem perruerunt, ab ira gra-
 viorem ediderunt caedem. XLIV. Ad quinquaginta
 milia peditum caesa eo die dicuntur, equitum tria
 milia; mille et quadringenti capti et quindecim cum
 rectoribus elephantum. Romanorum aliquot vulnerati 2
 sunt; ceciderunt non plus trecenti pedites, quattuor
 et viginti equites et de Eumenis exercitu quinque
 et viginti.

Et illo quidem die victores direptis hostium castris 3
 cum magna praeda in sua reverterunt; postero die
 spoliabant caesorum corpora et captivos contrahebant.
 legati ab Thyatira et Magnesia ab Sipylo ad dedendas 4
 urbes venerunt. Antiochus cum paucis fugiens, in 5
 ipso itinere pluribus congregantibus se, modica manu
 armatorum media ferme nocte Sardis concessit. inde, 6
 cum audisset Seleucum filium et quosdam amicorum
 Apameam progressos, et ipse quarta vigilia cum con-
 iuge ac filia petit Apameam. Xenoni tradita custodia 7

urbis, Timone Lydiae praeposito; quibus spretis consensu oppidanorum et militum, qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt. XLV. Sub idem fere tempus et ab Tralibus et a Magnesia, quae super Maeandrum est, et ab Epheso ad dedendas urbes venerunt. reliquerat Ephesum Polyxenidas audita pugna, et classi usque ad Patara Lyciae pervectus, metu stationis Rhodiarum navium, quae ad Megisten erant, in terram egressus cum paucis itinere pedestri Syriam petit. Asiae civitates in fidem consulis dicionemque populi Romani sese tradebant. Sardibus iam consul erat; eo et P. Scipio ab Elaea, cum primum pati laborem viae potuit, venit.

Sub idem fere tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem a consule petit impetravitque, ut oratores mittere liceret regi. paucos post dies Zeuxis, qui praefectus Lydiae fuerat, et Antipater, fratris filius, venerunt. prius Eumene convento, quem propter vetera certamina aversum maxime a pace credebant esse, et placatiore eo et sua et regis spe invento, tum P. Scipionem et per eum consulem adierunt; praebitoque iis petentibus frequenti consilio ad mandata edenda, 'non tam, quid ipsi dicamus, habentes venimus' inquit Zeuxis, 'quam ut a vobis quaeramus, Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare a victoribus possimus. maximo semper animo victis regibus populisque ignovistis; quanto id maiore et placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quae vos dominos orbis terrarum fecit? positus iam adversus omnes mortales certaminibus haud secus quam deos consulere et parcere vos generi humano oportet.' iam antequam legati venirent, decretum erat, quid responderetur. respondere Africanum placuit. is in hunc modum locutus fertur: 'Romani ex iis, quae in deum immortalium potestate erant, ea habemus, quae dii dederunt; animos, qui nostrae mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus gerimusque, neque eos se-

cundae res extulerunt nec adversae minuerunt. eius rei, ut alios omittam, Hannibalem vestrum vobis testem darem, nisi vos ipsos dare possem. postquam traiecimus Hellespontum, priusquam castra regia, priusquam aciem videremus, cum communis Mars et incertus belli eventus esset, de pace vobis agentibus quas pares paribus ferebamus condiciones, easdem nunc victores victis ferimus: Europa abstinete; Asia omni, quae cis Taurum montem est, decedite. pro impensis deinde in bellum factis quindecim milia talentum Euboicorum dabitis, quingenta praesentia, duo milia et quingenta, cum senatus populusque Romanus pacem comprobaverint; milia deinde talentum per duodecim annos. Eumeni quoque reddi quadringenta talenta et quod frumenti reliquum ex eo, quod patri debitum est, placet. haec cum pepigerimus, facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides viginti nostro arbitrato dabitis; sed numquam satis liquebit nobis ibi pacem esse populo Romano, ubi Hannibal erit; eum ante omnia deposcimus. Tholantem quoque Aetolum, concitorem Aetolici belli, qui et illorum fiducia vos et vestra illos in nos armavit, dedetis et cum eo Mnasilochum Aearnana et Chalcidensis Philonem et Ebulidam. in deteriore sua fortuna pacem faciet rex, quia serius facit, quam facere potuit. si nunc moratus fuerit, sciat regum maiestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi quam a mediis ad ima praecipitari.' cum iis mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent; itaque Romam mitti legatos placuit. consul in hiberna exercitum Magnesian ad Maeandrum et Trallis Ephesumque divisit. Ephesum ad consulem paucos post dies obsides ab rege adducti sunt, et legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. secutae eos sunt legationes omnium Asiae populorum.

XLVI. Dum haec in Asia geruntur, duo fere sub idem tempus cum triumphî spe proconsules de provinciis Romam redierunt, Q. Minucius ex Liguribus, 2 M. Acilius ex Aetolia. auditis utriusque rebus gestis Minucio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus; isque triumphans de rege Antiocho et Aetolis 3 urbem est invectus. praelata in eo triumpho sunt signa militaria ducenta triginta, et argenti infecti tria milia pondo, signati tetrachmum Atticum centum decem tria milia, cistophori ducenta undequingenta, vasa 4 argentea caelata multa magnique ponderis; tulit et suppellectilem regiam argenteam ac vestem magnificam, coronas aureas, dona sociarum civitatum, quadraginta quinque, spolia omnîs generis. captivos nobiles, Aetolos et regios duces, sex et triginta duxit. 5 Damocritus, Aetolorum dux, paucos ante dies, cum e carcere noctu effugisset, in ripa Tiberis consecutis custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se 6 transfixit. milites tantum, qui sequerentur currum, defuerunt; alioqui magnificus et spectaculo et fama rerum triumphus fuit.

7 Huius triumphî minuit laetitiam nuntius ex Hispania tristis, adversa pugna in Bastetanis ductu L. Aemilii proconsulis apud oppidum Lyconem cum Lusitanis sex milia de Romano exercitu cecidisse, ceteros paventis intra vallum compulsos aegre castra defendisse et in modum fugientium magnis itineribus in 9 agrum pacatum reductos. haec ex Hispania nuntiata. ex Gallia legatos Placentinorum et Cremonensium L. 10 Aurunculeius praetor in senatum introduxit. iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli casibus, aliis morbo absumptis, quosdam taedio accolarum Gallorum reliquisse colonias, decrevit senatus, uti C. Laelius consul, si ei videretur, sex milia familiarum conscriberet, quae in eas colonias dividerentur, et ut L. Aurunculeius praetor triumviros crearet ad eos colonos deducendos. 11 creati M. Atilius Serranus L. Valerius P. F. Flaccus

L. Valerius C. F. Tappo. XLVII. Haud ita multo post, cum iam consularium comitiorum appeteret tempus, C. Laelius consul ex Gallia Romam rediit. is non 2 solum ex facto absente se senatus consulto in supplementum Cremonae et Placentiae colonos scripsit, sed, ut novae coloniae duae in agrum, qui Boiorum fuisset, deducerentur, et rettulit et auctore eo patres censuerunt.

Eodem tempore litterae L. Aemilii praetoris ad 3 latae de navali pugna ad Myonnesum facta, et L. Scipionem consulem in Asiam exercitum traiecisse. victoriae navalis ergo in diem unum supplicatio de 4 creta est, in alterum diem, quod exercitus Romanus tam primum in Asia posuisset castra, ut ea res prospera et laeta eveniret. vicenis maioribus hostiis in 5 singulas supplicationes sacrificare consul est iussus.

Inde consularia comitia magna contentione habita. 6 M. Aemilius Lepidus petebat adversa omnium fama, quod provinciam Siciliam petendi causa non consulto senatu, ut sibi id facere liceret, reliquisset. petebant 7 cum eo M. Fulvius Nobilior Cn. Manlius Vulso M. Valerius Messalla. Fulvius consul unus creatur, cum ceteri centurias non explessent, isque postero die Cn. Manlium Lepido deiecto — nam Messalla iacuit — collegam dixit. praetores exinde facti duo Q. Fabii, 8 Labeo et Pictor — Pictor flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat —, M. Sempronius Tuditanus Sp. Postumius Albinus L. Plautius Hypsaecus L. Baebius Dives.

XLVIII. M. Fulvio Nobiliore et Cn. Manlio Vulsonae consulibus Valerius Antias auctor est rumorem celebrem Romae fuisse et paene pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa consulem L. 2 Scipionem et cum eo P. Africanum in colloquium evocatos regis et ipsos comprehensos esse, et ducibus 3 captis confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata et deletas omnis copias Romanorum

4 esse. ob haec Aetolos sustulisse animos et abnuisse
imperata facere, principesque eorum in Macedoniam
et in Dardanos et in Thraeciam ad conducenda mer-
5 cede auxilia profectos. haec qui nuntiarent Romam,
A. Terentium Varronem et M. Claudium Lepidum ab
6 A. Cornelio propraetore ex Aetolia missos esse. sub-
textit deinde fabulae huic legatos Aetolos in senatu
inter cetera hoc quoque interrogatos esse, unde au-
dissent imperatores Romanos in Asia captos ab An-
7 tiocho rege et exercitum deletum esse; Aetolos re-
spondisse ab suis legatis se, qui cum consule fuerint,
certiores factos. rumoris huius quia neminem alium
auctorem habeo, neque adfirmata res mea opinione
sit nec pro vana praetermissa.

XLIX. Aetoli legati in senatum introducti, cum
et causa eos sua et fortuna hortaretur, ut confitendo
2 seu culpa seu errori veniam supplices peterent, orsi
a beneficiis in populum Romanum et prope expro-
brantes virtutem suam in Philippo bello et offenderunt
3 aures insolentia sermonis et eo, vetera et obliterata
repetendo, rem adduxerunt, ut haud paulo plurium
maleficiorum gentis quam beneficiorum memoria sub-
iret animos patrum, et quibus misericordia opus erat,
4 iram et odium irritarent. interrogati ab uno senatore,
permitterentne arbitrium de se populo Romano, deinde
ab altero, habiturine eosdem quos populus Romanus
socios et hostis essent, nihil ad ea respondentes egredi
5 templo iussi sunt. conclamatum deinde prope ab uni-
verso senatu est totos adhuc Antiochi Aetolos esse et
ex unica ea spe pendere animos eorum; itaque bellum
cum haud dubiis hostibus gerendum perdomandosque
6 feroces animos esse. illa etiam res accendit, quod eo
ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Do-
7 lopiae atque Athamaniae bellum inferebant. senatus
consultum in M. Acilii sententiam, qui Antiochum
Aetolosque devicerat, factum est, ut Aetoli eo die
iuberentur proficisci ab urbe et intra quintum decimum

diem Italia excedere. A. Terentius Varro ad custo- 8
diendum iter eorum missus, denuntiatumque, si qua
deinde legatio ex Aetolis, nisi permissu imperatoris,
qui eam provinciam obtineret, et cum legato Romano
venisset Romam, pro hostibus omnis futuros. ita
dimissi Aetoli.

L. De provinciis deinde consules rettulerunt; sor-
tiri eos Aetoliam et Asiam placuit; qui Asiam sor- 2
titus esset, exercitus ei, quem L. Scipio haberet, est 3
decretus et in eum supplementum quattuor milia pe-
ditum Romanorum, ducenti equites, et sociorum ac
Latini nominis octo milia peditum, quadringenti equi-
tes; his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. alteri 4
consuli exercitus, qui erat in Aetolia, est decretus, et
ut in supplementum scriberet permissum civium so-
ciorumque eundem numerum, quem collega. naves 5
quoque idem consul, quae priore anno paratae erant,
ornare iussus ac ducere secum; nec cum Aetolis so-
lum bellum gerere, sed etiam in Cephallaniam insulam
traicere. mandatum eidem, ut, si per commodum rei 6
publicae facere posset, ut ad comitia Romam veniret;
nam, praeterquam quod magistratus annui subrogandi 7
essent, censores quoque placere creari. si qua res
eum teneret, senatum certiores faceret se ad comi-
tiorum tempus occurrere non posse. Aetolia M. Fulvio, 8
Asia Cn. Manlio sorte evenit. praetores deinde sortiti
sunt, Sp. Postumius Albinus urbanam et inter pere-
grinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius
Pictor, flamen Quirinalis, Sardiniam, Q. Fabius Labeo
classem, L. Plautius Hypsaesus Hispaniam citeriorem,
L. Baebius Dives Hispaniam ulteriorem. Siciliae legio 9
una et classis, quae in ea provincia erat, decreta, et
ut duas decumas frumenti novus praetor imperaret
Siculis; earum alteram in Asiam, alteram in Aetoliam
mitteret. idem ab Sardis exigi atque ad eosdem exer- 10
citus id frumentum, ad quos Siculum, deportari iussum.
L. Baebio supplementum in Hispaniam datum mille 11

Romani pedites, equites quinquaginta, et sex milia
 12 peditum Latini nominis, ducenti equites; Plautio Hyp-
 saeo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt
 pedites, duo milia socium Latini nominis et ducenti
 equites; cum his supplementis ut singulas legiones
 13 duae Hispaniae haberent. prioris anni magistratibus,
 C. Laelio cum suo exercitu prorogatum in annum
 imperium est; prorogatum et P. Iunio propraetori in
 Etruria cum eo exercitu, qui in provincia esset, et
 M. Tuccio propraetori in Bruttiiis et Apulia.

LI. Priusquam in provincias praetores irent, cer-
 tamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit et
 Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale pa-
 2 trum memoria inter L. Metellum et Postumium Albi-
 num fuerat. consulem illum cum C. Lutatio collega
 in Siciliam ad classem proficiscentem ad sacra reti-
 3 nuerat Metellus, pontifex maximus; praetorem hunc,
 ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. et
 in senatu et ad populum magnis contentionibus cer-
 4 tatum, et imperia inhibita ultro citroque, et pignera
 capta, et multae dictae, et tribuni appellati, et provo-
 5 catum ad populum est. religio ad postremum vicit;
 ut dicto audiens esset flamen pontifici iussus; et multa
 6 iussu populi ei remissa. ira provinciae ereptae prae-
 torem magistratu abdicare se conantem patres aucto-
 ritate sua deterruerunt et, ut ius inter peregrinos di-
 7 ceret, decreverunt. dilectibus deinde intra paucos dies
 — neque enim multi milites legendi erant — per-
 fectis consules praetoresque in provincias proficis-
 cuntur.

8 Fama dein de rebus in Asia gestis temere vul-
 gata sine auctore, et post dies paucos nuntii certi
 9 litteraeque imperatoris Romam adlatae, quae non tan-
 tum gaudium ab recenti metu attulerunt — desierant
 enim victum in Aetolia *regem* metuere — quam a
 vetere fama, quod ineuntibus id bellum gravis hostis
 et suis viribus, et quod Hannibalem rectorem militiae

haberet, visus fuerat. nihil tamen aut de consule mit- 10
 tendo in Asiam mutandum aut minuendas eius copias
 censuerunt metu, ne cum Gallis foret bellandum.

LII. Haud multo post M. Aurelius Cotta legatus
 L. Scipionis cum Antiochi regis legatis et Eumenes
 rex Rhodiique Romam venerunt. Cotta in senatu 2
 primum, deinde in contione iussu patrum, quae acta
 in Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum
 decreta est, et quadraginta maiores hostiae immolari
 iussae. tum omnium primum Eumeni senatus 3
 est. is cum breviter et egisset gratias patribus, quod
 obsidione se ac fratrem exemissent regnumque ab
 iniuriis Antiochi vindicassent, et gratulatus esset,
 quod terra marique res prospere gessissent, quodque 4
 regem Antiochum fuscum fugatumque et exutum castris
 prius Europa, post et Asia, quae eis Taurum montem
 est, expulissent, sua deinde merita malle eos ex im- 5
 peratoribus suis legatisque quam se commemorante
 cognoscere dixit. haec approbantibus cunctis iuben- 6
 tibusque dicere ipsum, omissa in id verecundia, quid
 sibi ab senatu populoque Romano tribui aequum cen-
 seret; propensius cumulatusque, si quo possit, prout
 eius merita sint, senatum facturum, ad ea rex, si ab 7
 aliis sibi praemiorum optio deferretur, libenter, data
 modo facultate consulendi senatum Romanum, consilio
 amplissimi ordinis usurum fuisse, ne quid aut immo-
 derate cupisse aut petisse parum modeste videri pos-
 set; verum enimvero cum ipsi daturi sint, multo magis 8
 munificentiam eorum in se fratresque suos ipsorum
 arbitrii debere esse. nihil hac oratione eius patres 9
 conscripti deterriti sunt, quo minus dicere ipsum iu-
 berent, et, cum aliquamdiu hinc indulgentia hinc mo-
 destia inter permittentis in vicem non magis mutua
 quam inexplicabili facilitate certatum esset, Eumenes
 ex templo excessit. senatus in eadem perstare sen- 10
 tentia, ut absurdum esse diceret ignorare regem, quid
 sperans aut petens venerit; quae accommodata regno

suo sint, ipsum optime scire; Asiam longe melius quam senatum nosse; revocandum igitur et cogendum, quae vellet quaeque sentiret, expromere. LIII. Reductus a praetore in templum rex et dicere iussus 'perseverassem' inquit 'tacere, patres conscripti, nisi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos scirem, et illis auditis mihi necessitatem fore dicendi. quae quidem eo difficilior oratio erit, quod ea postulata eorum futura sunt, ut non solum nihil, quod contra me sit, sed ne quod ad ipsos quidem proprie pertineat, petere videantur. agent enim causam civitatum Graecarum, et liberari eas dicent debere. quo impetrato, cui dubium est, quin et a nobis aversuri sint non eas modo civitates, quae liberabuntur, sed etiam veteres stipendiarias nostras, ipsi autem tanto obligatos beneficio verbo socios, re vera subiectos imperio et obnoxios habituri sint? et, si dis placet, cum has tantas opes affectabunt, dissimulabunt ulla parte id ad se pertinere; vos modo id decere et conveniens esse ante factis dicent. haec vos ne decipiat oratio, providendum vobis erit, neve non solum inaequaliter alios nimium deprimatis ex sociis vestris, alios praeter modum extollatis, sed etiam ne, qui adversus vos arma tulerint, in meliore statu sint, quam socii et amici vestri. quod ad me attinet, in aliis rebus cessasse intra finem iuris mei cuilibet videri malim, quam nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse; in certamine autem amicitiae vestrae, benevolentiae erga vos, honoris, qui ab vobis habebitur, minime aequo animo vinci possum. hanc ego maximam hereditatem a patre accepi, qui primus omnium Asiam Graeciamque incolentium in amicitiam venit vestram eamque perpetua et constanti fide ad extremum vitae finem perduxit; nec animum dumtaxat vobis fidelem ac bonum praestitit, sed omnibus interfuit bellis, quae in Graecia gessistis, terrestribus navalibus, omni genere commeatumum, ita ut nemo sociorum vestrorum ulla parte aequari posset, vos adjuvit;

postremo, cum Boeotos ad societatem vestram hortaretur, in ipsa contione intermortuus haud multo post exspiravit. huius ego vestigia ingressus voluntati quidem et studio in colendis vobis adicere — etenim inexcusable haec erant — nihil potui; rebus ipsis meritisque et impensis officiorum ut superare possem, fortuna tempora Antiochus et bellum in Asia gestum praebuerunt materiam. rex Asiae et partis Europae Antiochus filiam suam in matrimonium mihi dabat; restituebat extemplo civitates, quae defecerant a nobis; spem magnam in posterum amplificandi regni faciebat, si secum bellum adversus vos gessissem. non gloria hor eo, quod nihil in vos deliquerim; illa potius, quae vetustissima domus nostrae vobiscum amicitia digna sunt, referam. pedestribus navalibusque copiis, ut nemo sociorum vestrorum me aequiperare posset, imperatores vestros adiuvi; commeatus terra marique suppeditavi; navalibus proeliis, quae multis locis facta sunt, omnibus adfui; nec labori meo nec periculo usquam peperci. quod miserrimum est in bello, obsidionem passus sum, Pergami inclusus cum discrimine ultimo simul vitae regnique. liberatus deinde obsidione, cum alia parte Antiochus alia Seleucus circa arcem regni mei castra haberent, relictis meis rebus tota classe ad Hellespontum L. Scipioni consuli vestro occurri, ut eum in traiciendo exercitu adjuverem. posteaquam in Asiam exercitus vester est transgressus, numquam a consule abcessi; nemo miles Romanus magis adsiduus in castris fuit vestris quam ego fratresque mei; nulla expeditio, nullum equestre proelium sine me factum est; in acie ibi steti, eam partem sum tutatus, in qua me consul esse voluit. non sum hoc dicturus, patres conscripti: quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari potest? ego nulli omnium neque populorum neque regum, quos in magno honore habetis, non ausim me comparare. Masimissa hostis vobis ante quam socius fuit, nec

incolumi regno cum auxiliis suis, sed extorris, expul-
 sus, amissis omnibus copiis, cum turma equitum in
 22 castra confugit vestra; tamen eum, quia in Africa
 adversus Syphacem et Carthaginiensis fideliter atque
 impigre vobiscum stetit, non in patrium solum reg-
 num restitulistis, sed adiecta opulentissima parte Sy-
 phacis regni praepotentem inter Africae reges fecistis.
 23 quo tandem igitur nos praemio atque honore digni
 apud vos sumus, qui numquam hostes, semper socii
 24 fuimus? pater, ego, fratres mei non in Asia tantum,
 sed etiam procul ab domo in Peloponneso in Boeotia
 in Aetolia, ~~Philippi Antiochi Aetolico bello~~, terra
 25 marique pro vobis arma tulimus. quid ergo postulas?
 dicat aliquis. ego, patres conscripti, quoniam dicere
 utique volentibus vobis parendum est, si vos ea mente
 ultra Tauri iuga emostis Antiochum, ut ipsi teneretis
 eas terras, nullos accolas nec finitimos habere quam
 26 vos malo, nec ulla re alia tutius stabiliusque regnum
 27 meum futurum spero; sed si vobis decedere inde atque
 deducere exercitus in animo est, neminem digniorem
 esse ex sociis vestris, qui bello a vobis parta possi-
 28 deat quam me dicere ausim. at enim magnificum
 est liberare civitates servas. ita opinor, si nihil hos-
 tile adversus vos fecerunt; sin autem Antiochi partis
 fuerunt, quanto est vestra prudentia et aequitate di-
 gnus sociis bene meritis quam hostibus vos con-
 sulere?"

LIV. Grata oratio regis patribus fuit, et facile
 apparebat munifice omnia et propenso animo facturos.
 2 interposita Smyrnaeorum brevis legatio est, quia non
 aderat quidam Rhodiorum. collaudatis egregie Smyr-
 naeis, quod omnia ultima pati quam se regi tradere
 3 maluissent, introducti Rhodii sunt. quorum princeps
 legationis expositis initiis amicitiae cum populo Ro-
 mano meritisque Rhodiorum Philippi prius, deinde
 4 Antiochi bello 'nihil' inquit 'nobis tota nostra actione,
 patres conscripti, neque difficiliter neque molestius est,

quam quod cum Eumene nobis disceptatio est, cum 5
 quo uno maxime regum et privatim singulis et, quod
 magis nos movet, publicum civitati nostrae hospitium
 est. ceterum non animi nostri, patres conscripti, nos, 6
 sed rerum natura, quae potentissima est, disiungit, ut
 nos liberi etiam aliorum libertatis causam agamus,
 reges serva omnia et subiecta imperio suo esse velint.
 utcumque tamen res sese habet, magis verecundia 7
 nostra adversus regem nobis obstat, quam ipsa dis-
 ceptatio aut nobis impedita est aut vobis perplexam
 deliberationem praebitura videtur. nam si aliter socio 8
 atque amico regi et bene merito hoc ipso in bello,
 de cuius praemiis agitur, honos haberi nullus posset,
 nisi liberas civitates in servitutem traderetis ei, esset
 deliberatio anceps, ne aut regem amicum inhonoratum 9
 dimitteretis, aut decederetis instituto vestro gloriamque
 Philippi bello partam nunc servitute tot civitatum
 deformaretis; sed ab hac necessitate aut gratiae in 10
 amicum minuendae aut gloriae vestrae egregie vos
 fortuna vindicat. est enim deum benignitate non
 gloriosa magis quam dives victoria vestra, quae vos
 facile isto velut aere alieno exsolvat. nam et Ly- 11
 caonia et Phrygia utraque et Pisidia omnis et Cher-
 sonesus, quaeque circumiacent Europae, in vestra sunt
 potestate, quarum una quaelibet regi adiecta multi- 12
 plicare regnum Eumenis potest, omnes vero datae
 maximis eum regibus aequare. licet ergo vobis et 13
 praemiis belli ditare socios et non decedere instituto
 vestro et meminisse, quem titulum praetenderitis prius
 adversus Philippum, nunc adversus Antiochum belli;
 quid feceritis Philippo victo, quid nunc a vobis, non 14
 magis quia fecistis, quam quia id vos facere decet,
 desideretur atque expectetur. alia enim aliis et ho-
 nesta et probabilis est causa armorum; illi agrum, hi 15
 vicos, hi oppida, hi portus oramque aliquam maris
 ut possideant; vos nec cupistis haec antequam habe-
 retis, nec nunc, cum orbis terrarum in dicione vestra

16 sit, cupere potestis. pro dignitate et gloria apud omne
 humanum genus, quod vestrum nomen imperiumque
 inxta ac deos immortales iam pridem intuetur, pugna-
 stis. quae parare et quaerere arduum fuit, nescio an
 17 tueri difficilius sit. gentis vetustissimae nobilissimae-
 que vel fama rerum gestarum vel omni commendatione
 humanitatis doctrinarumque tuendam ab servitio regio
 libertatem suscepistis; hoc patrocinium receptae in
 fidem et clientelam vestram universae gentis pepe-
 18 tuum vos praestare decet. non, quae in solo [modo]
 antiquo sunt, Graeciae magis urbes sunt quam coloniae
 earum, illinc quondam profectae in Asiam; nec terra
 19 mutata mutavit genus aut mores. certare pro certa-
 mine cuiuslibet bonae artis ac virtutis ausi sumus
 cum parentibus quaeque civitas et conditoribus suis.
 20 adistis Graeciae, adistis Asiae urbes plerique; nisi
 quod longius a vobis absumus, nulla vincimur alia re.
 21 Massiliensis, quos, si natura insita velut ingenio terrae
 vinci posset, iam pridem efferassent tot indomitae cir-
 cumfusae gentes, in eo honore, in ea merito dignitate
 audimus apud vos esse, ac si medium umbilicum
 22 Graeciae incolerent. non enim sonum modo linguae
 vestitumque et habitum, sed ante omnia mores et
 leges et ingenium sincerum integrumque a contagione
 23 accolarum servarunt. terminus est nunc imperii vestri
 mons Taurus; quidquid intra eum cardinem est, nihil
 longinquum vobis debet videri; quo arma vestra per-
 24 venerunt, eodem ius hinc profectum perveniat. bar-
 bari, quibus pro legibus semper dominorum imperia
 fuerunt, quo gaudent, reges habeant; Graeci suam
 25 fortunam, vestros animos gerunt. domesticis quon-
 dam viribus etiam imperium amplectebantur; nunc
 imperium, ubi est, ibi ut sit perpetuum, optant; liber-
 tatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis
 26 non possunt. at enim quaedam civitates cum An-
 tiocho senserunt. et aliae prius cum Philippo, et
 cum Pyrrho Tarentini; ne alios populos enumerem,

Carthago libera cum suis legibus est. huic vestro 27
 exemplo quantum debeatis, videte, patres conscripti;
 inducetis in animum negare Eumenis cupiditati, quod
 iustissimae irae vestrae negastis. Rhodii *et in hoc* et 28
 in omnibus bellis, quae in illa ora gessistis, quam
 forti fidelique vos opera adiuverimus, vestro iudicio
 relinquimus. nunc in pace consilium id adferimus,
 quod si comprobaritis, magnificentius vos victoria
 usos esse quam vicisse omnes existimaturi sint. apta
 magnitudini Romanae oratio visa est.

LV. Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt.
 ii vulgato petentiam veniam more errorem fassi regis
 obtestati sunt patres conscriptos, ut suae potius cle- 2
 mentiae quam regis culpa, qui satis superque poe-
 narum dedisset, memores consulerent; postremo pacem
 datam a L. Scipione imperatore, quibus legibus de-
 disset, confirmarent auctoritate sua. et senatus eam 3
 pacem servandam censuit, et paucos post dies popu-
 lus iussit. foedus in Capitolio cum Antipatro prin-
 cipe legationis et eodem fratris filio regis Antiochi
 est ictum.

Auditae deinde et aliae legationes ex Asia sunt. 4
 quibus omnibus datum responsum decem legatos more
 maiorum senatum missurum ad res Asiae disceptan-
 das componendasque; summam tamen hanc fore, ut 5
 cis Taurum montem, quae intra regni Antiochi fines
 fuissent, Eumeni attribuerentur praeter Lyciam Car-
 riamque usque ad Maeandrum amnem; ea ut civitatis
 Rhodiorum essent; ceterae civitates Asiae, quae Attali 6
 stipendiariae fuissent, eadem vectigal Eumeni pen-
 derent; quae vectigales Antiochi fuissent, eae liberae
 atque immunes essent. decem legatos hos decreverunt: 7
 Q. Minucium Rufum L. Furium Purpurionem Q. Mi-
 nucium Thermum Ap. Claudium Neronem Cn. Cor-
 nelium Merulam M. Iunium Brutum L. Aurunculeium
 L. Aemilium Paulum P. Cornelium Lentulum P. Aelium
 Tuberonem. LVI. His, quae praesentis disceptationis

essent, libera mandata; de summa rerum senatus constituit. Lycaoniam omnem et Phrygiam utramque et Mysiam, quam Prusia rex ademerat, restituit regi et Milyas et Lydiam Ioniamque extra ea oppida, quae libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, et nominatim Magnesiam ad Sipylum, et Cariam, quae Hydrela appellatur, agrumque Hydrelitanum ad Phrygiam vergentem, et castella vicosque ad Maeandrum amnem et oppida, nisi quae libera ante bellum fuissent, Telmessum item nominatim et castra Telmessium, praeter agrum, qui Ptolemaei Telmessii fuisset. haec omnia, quae supra sunt scripta, regi Eumeni iussa dari. Rhodiis Lycia data extra eundem Telmessum et castra Telmessium et agrum, qui Ptolemaei Telmessii fuisset; hic et ab Eumene et Rhodiis exceptus. ea quoque iis pars Cariae data, quae propior Rhodum insulam trans Maeandrum amnem est, oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt, nisi quae eorum oppida in libertate fuissent pridie, quam cum Antiocho rege in Asia pugnatum est.

Pro his cum gratias egissent Rhodii, de Solis urbe, quae in Cilicia est, egerunt: Argis et illos, sicut sese, oriundos esse; ab ea germanitate fraternam sibi cum iis caritatem esse; petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex servitute regia eximerent. vocati sunt legati regis Antiochi, actumque cum iis est nec quicquam impetratum testante foedera Antipatro, adversus quae ab Rhodiis non Solos, sed Cili-
ciam peti et iuga Tauri transcendendi. revocatis in senatum Rhodiis, cum quanto opere tenderet legatus regius, exposuissent, adiecerunt, si utique eam rem ad civitatis suae dignitatem pertinere censerent Rhodii, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum. tum vero impensius quam ante Rhodii gratias egerunt, cessurosque sese potius arrogantiae Antipatri, quam causam turbandae pacis praebituros dixerunt. ita nihil de Solis mutatum est.

LVII. Per eos dies, quibus haec gesta sunt, legati Massiliensium nuntiarunt L. Baebium praetorem in provinciam Hispaniam proficiscentem ab Liguribus circumventum, magna parte comitum caesa vulneratum ipsum cum paucis sine lictoribus Massiliam per-
fugisse et intra triduum exspirasse. senatus ea re audita decrevit, uti P. Iunius Brutus, qui propraetor in Etruria esset, provincia exercituque traditis uni, cui videretur, ex legatis, ipse in ulteriorem Hispaniam proficisceretur, eaque ei provincia esset. hoc senatus
consultum litteraeque a Sp. Postumio praetore in Etruriam missae sunt, profectusque in Hispaniam est P. Iunius propraetor. in qua provincia prius aliquanto, quam successor veniret, L. Aemilius Paulus, qui postea regem Persea magna gloria vicit, cum priore anno haud prospere rem gessisset, tumultuario exercitu collecto signis collatis cum Lusitanis pugnavit. fusi
fugatique hostes; caesa decem octo milia armatorum; duo milia trecenti capti et castra expugnata. huius victoriae fama tranquilliores in Hispania res fecit.

Eodem anno ante diem tertium Kal. Ianuarias Bononiam Latinam coloniam ex senatus consulto L. Valerius Flaccus M. Atilius Serranus L. Valerius Tappo triumviri deduxerunt. tria milia hominum sunt deducta; equitibus septuagena iugera, ceteris colonis quinquagena sunt data. ager captus de Gallis Bois fuerat; Galli Tuscos expulerant.

Eodem anno censuram multi et clari viri petierunt. quae res, tamquam in se parum magni certaminis causam haberet, aliam contentionem multo maiorem excitavit. petebant T. Quinctius Flaminius P. Cornelius Cn. F. Scipio L. Valerius Flaccus M. Porcius Cato M. Claudius Marcellus M. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Aetolosque devicerat. in hunc maxime, quod multa congiaria distribuerat, quibus magnam partem hominum obligarat, favor populi se inclinabat. id cum aegre paterentur tot

nobiles, novum sibi hominem tantum praeferri, P. Sempronius Gracchus et C. Sempronius Rutilus, *tribuni plebis*, ei diem dixerunt, quod pecuniae regiae prae-
 13 varia testimonia legatorum tribunorumque militam erant. M. Cato ante alios testis conspiciebatur; cuius auctoritatem perpetuo tenore vitae partam toga can-
 14 dida elevabat. is testis, quae vasa aurea atque argentea castris captis inter aliam praedam regiam vi-
 15 dissest, ea se in triumpho negabat vidisse. postremo in huius maxime invidiam desistere se petitione Glabrio dixit, quando, quod taciti indignarentur nobiles homines, id aequae novus competitor intestabili periurio incesseret. LVIII. Centum milium multa irrogata erat; bis de ea certatum est; tertio, cum de petitione destitisset reus, nec populus de multa suffragium ferre voluit, et tribuni eo negotio destiterunt.
 2 censores T. Quinctius Flaminius M. Claudius Marcellus creati.
 3 Per eos dies L. Aemilio Regillo, qui classe praefectum Antiochi regis devicerat, extra urbem in aede Apollinis cum senatus datus esset, auditis rebus gestis eius, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naves demersisset aut cepisset, magno consensu
 4 patrum triumphus navalis est decretus. triumphavit Kal. Februarii. in eo triumpho undequingenta coronae aureae translatae sunt, pecunia nequaquam [tanta] pro specie regii triumpho, tetrachma Attica triginta quattuor milia ducenta, cistophori centum
 5 triginta duo milia trecenti. supplicationes deinde fuerunt ex senatus consulto, quod L. Aemilius in Hispania prospere rem publicam gessisset.
 6 Haud ita multo post L. Scipio ad urbem venit; qui ne cognomine fratris cederet, Asiaticum se appel-
 7 lari voluit. et in senatu et in contione de rebus ab se gestis disseruit. erant qui fama id maius bellum

quam difficultate rei fuisse interpretarentur: uno memorabili proelio debellatum, gloriamque eius victoriae praefloratam ad Thermopylas esse. ceterum vere ae-
 8 stimanti Aetolicum magis ad Thermopylas bellum quam regium fuit; quota enim parte virium suarum ibi dimicavit Antiochus? in Asia totius Asiae steterunt vires ab ultimis Orientis finibus omnium gentium contractis auxiliis. LIX. Merito ergo et diis immortalibus, quantum maximus poterat, habitus est honos, quod ingentem victoriam facilem etiam fecissent, et imperatori triumphus est decretus. triumphavit mense interea-
 2 lario pridie Kal. Martias. qui triumphus spectaculo oculorum maior quam Africani fratris eius fuit, recordatione rerum et aestimatione periculi certaminisque non magis comparandus, quam si imperatorem imperatori aut Antiochum ducem Hannibali conferres-
 3 tulit in triumpho signa militaria ducenta viginti quat-
 4 tuor, oppidorum simulacra centum triginta quattuor, eburneos dentes mille ducentos triginta unum, aureas coronas ducentas triginta quattuor, argenti pondo cen-
 5 tum triginta septem milia quadringenta viginti, tetrachmum Atticorum ducenta viginti quattuor milia, cistophori trecenta viginti unum milia septuaginta, nummos aureos Philippeos centum quadraginta milia, vasorum argenteorum — omnia caelata erant — mille
 6 pondo et quadringenta viginti tria, aureorum mille pondo viginti tria. et duces regii, praefecti, purpurati duo et triginta ante currum ducti. militibus quini
 7 viceni denarii dati, duplex centurioni, triplex equiti. et stipendium militare et frumentum duplex post triumphum datum; iam proelio in Asia facto duplex dederat. triumphavit anno fere post, quam consulatu abiit.

LX. Eodem fere tempore et Cn. Manlius consul in Asiam et Q. Fabius Labeo praetor ad classem venit. ceterum consuli non deerat cum Gallis belli materia. 2 mare paeatum erat devicto Antiocho, cogitantique

Fabio, cui rei potissimum insisteret, ne otiosam provinciam habuisse videri posset, optimum visum est in
 3 Cretam insulam traicere. Cydoniatae bellum adversus Gortynios Gnosiosque gerebant, et captivorum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in servitute esse per totam insulam dicebatur. classe ab
 4 Epheso profectus cum primum Cretae litus attigit, nuntios circa civitates misit, ut armis absisterent captivosque in suis quaeque urbibus agrisque conquiritos reducerent, et legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretensis pariter Romanosque pertinentibus ageret. nihil magnopere ea Cretenses moverunt; captivos praeter Gortynios nulli reddiderunt. Valerius
 5 Antias quattuor milia captivorum, quia belli minas timuerint, ex tota insula reddita scripsit; eamque causam Fabio, cum rem nullam aliam gessisset, triumphum
 7 phi navalis impetrandi ab senatu fuisse. a Creta Ephesum Fabius redit; inde tribus navibus in Thraciae oram missis ab Aeno et Maronia praesidia Antiochi deduci iussit, ut in libertate eae civitates essent.

TITI LIVI
 AB VRBE CONDITA
 LIBER XXXVIII.

PERIOCHA LIBRI XXXVIII.

M. Fulvius consul in Epiro Ambracienses obsessos in deditiōnem accepit, Cephallaniam subegit, Aetolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius consul, collega eius, Gallograecos Tolostobogios et Tectosagos et Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, cum soli citra Taurum montem non parent, vicit, eorum origo, et quo modo ea loca, quae tenent, occupaverint, referuntur. exemplum quoque virtutis et pudicitiae in femina traditur. quae cum regis Gallograecorum uxor fuisset, capta centurionem, qui ei vim intulerat, occidit. lustrum a censoribus conditum est: censa sunt civium capita CCLVIII CCCX. cum Ariarathe Cappadociae rege amicitia iuncta est. Cn. Manlius contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio foedus cum Antiocho conscripserat, de Gallograecis acta pro se causa in senatu triumphavit. Scipio Africanus die ei dicta, ut quidam tradunt, a Q. Petillio tribuno plebis, ut quidam, a Naevio, quod praeda ex Antiocho capta aerarium fraudasset, posteaquam is dies venit, evocatus in rostra 'haec die' inquit, 'Quirites, Carthaginem vici,' et prosequente populo Capitolium ascendit. inde, ne amplius tribuniciis iniuriis vexaretur, in voluntarium exilium *Liternum* concessit. incertum, ibi an Romae defunctus sit; nam monumentum eius utrobique fuit. L. Scipio Asiaticus, frater Africani, eodem crimine peculatus accusatus damnatusque cum in vincula et carcerem duceretur, Tib. Sempronius Gracchus tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus erat, intercessit et ob id beneficium Africani filiam duxit. cum quaestores in bona eius publice possidenda missi essent, non modo in his ullum vestigium pecuniae regiae apparuit, sed nequaquam

tantum redactum, quantae summae erat damnatus. conlatam a cognatis et amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit; quae necessaria ei erant ad cultum redempta.

I. Dum in Asia bellum geritur, ne in Aetolia quidem res quietae fuerant, principio a gente Athamania orto. Athamania ea tempestate pulso Amynandro sub praefectis Philippi regio tenebatur praesidio, qui superbo atque immodico imperio desiderium Amynandri fecerant. exulanti tum Amynandro in Aetolia litteris suorum, indicantium statum Athamaniae, spes recuperandi regni facta est. remissique ab eo nuntiant principibus Argitheam — id enim caput Athamaniae erat —, si popularium animos satis perspectos haberet, impetrato ab Aetolis auxilio in Athamaniam se venturum. non diffidere sibi facile conventurum cum delectis, quod consilium est gentis, et Nicandro praetore. quos ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores suos inde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. quattuor primo fuerunt coniurati adversus Macedonum praesidium. hi senos sibi adiutores ad rem gerendam adsumpserunt; dein paucitate parum freti, quae celandae rei quam agenda aptior erat, parem priori numerum adiecerunt. ita duo et quinquaginta facti quadrifariam se dividerunt; pars una Heracleam, altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiae pecuniae esse solita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. ita inter omnis convenit, ut primo quieti, velut ad privatam rem agenda venissent, in foro obversarentur; die certa multitudinem omnem convocarent ad praesidia Macedonum arcibus expellenda. ubi ea dies advenit, et Amynander cum mille Aetolis in finibus erat, ex composito quattuor simul locis praesidia Macedonum expulsa, litteraeque in alias urbes passim dimissae, ut vindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi et restituerent in patrium ac legitimum regnum. undique

Macedones expelluntur. Theium oppidum litteris a Xenone praefecto praesidii interceptis et arce ab regiis occupata paucos dies obsidentibus restitit; deinde id quoque traditum Amynandro est, et omnis Athamania in potestate erat praeter Athenaeum castellum, finibus Macedoniae subiectum.

II. Philippus audita defectione Athamaniae cum sex milibus armatorum profectus ingenti celeritate Gomphos pervenit. ibi relicta maiore parte exercitus — neque enim ad tanta itinera sufficerent — cum duobus milibus Athenaeum, quod unum a praesidio suo retentum fuerat, pervenit. inde proximis temptatis cum facile animadvertisset cetera hostilia esse, Gomphos regressus omnibus copiis simul in Athamaniam redit. Xenonem inde cum mille peditibus praemisum Aethopiam occupare iubet, opportune Argitheae imminet; quem ubi teneri ab suis locum vidit, ipse circa templum Iovis Aeraei posuit castra. ibi unum diem foeda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. euntibus extemplo apparuere Athamanes in tumulos imminet viae discurrentes. ad quorum conspectum constitere prima signa, totoque agmine pavor et trepidatio erat, et pro se quisque, quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subiectas rupibus agmen foret demissum. haec tumultuatio regem cupientem, si se sequerentur, raptim evadere angustias, revocare primos et eadem, qua venerat, via referre coegit signa. Athamanes primo ex intervallo quieti sequebantur; postquam Aetoli se coniunxerunt, hos, ut ab tergo agmini instarent, reliquerunt, ipsi ab lateribus se circumfuderunt, quidam per notas calles breviora via praegressi transitus insedere; tantumque tumultus Macedonibus est iniectum, ut fugae magis effusae quam itineris ordinati modo multis armis virisque relictis flumen traiecerint. hic finis sequendi fuit. inde tuto Macedones Gomphos et a Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Aetolique Ae-

thopiam ad Xenonem ac mille Macedonas opprimen-
 13 dos undique concurrerunt. Macedones parum loco freti
 ab Aethopia in altiorem deruptioremque undique
 tumulum concessere; quo pluribus ex locis aditu in-
 14 vento expulere eos Athamanes, dispersosque et per
 inuia atque ignotas rupes iter fugae non expedientis
 partim ceperunt partim interfecerunt. multi pavore
 in derupta praecipitati; perpauca cum Xenone ad regem
 evaserunt. postea per indutias sepeliendi caesos po-
 testas facta est. III. Amynder recuperato regno
 legatos et Romam ad senatum et ad Scipiones in
 Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho proelium
 2 morantes, misit. pacem petebat excusabatque sese,
 quod per Aetolos recuperasset paternum regnum; Phi-
 lippum incusabat.

3 Aetoli ex Athamania in Amphilochos profecti
 sunt et maioris partis voluntate in ius dicionemque
 4 totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta —
 nam fuerat quondam Aetolorum — eadem spe in
 Aperantiam transcenderunt; ea quoque magna ex parte
 sine certamine in deditioem venit. Dolopes numquam
 5 Aetolorum fuerant, Philippi erant. hi primo ad arma
 concurrerunt; ceterum postquam Amphilochos cum
 Aetolis esse fugamque ex Athamania Philippi et cae-
 dem praesidii eius acceperunt, et ipsi a Philippo ad
 6 Aetolos deficiunt. quibus circumiectis gentibus iam
 undique se a Macedonibus tutos credentibus esse Ae-
 tolis fama adfertur Antiochum in Asia victum ab Ro-
 manis; nec ita multo post legati ab Roma redire
 sine spe pacis Fulviumque consulem nuntiantes cum
 7 exercitu iam traiecisse. his territi, prius ab Rhodo
 et Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem
 earum civitatum suae preces nuper repudiatas faci-
 liorem aditum ad senatum haberent, principes gentis
 8 ad temptandam spem ultimam Romam miserunt, nihil,
 ne bellum haberent, priusquam paene in conspectu
 hostis erat, praemeditati.

Iam M. Fulvius Apolloniam exercitu traiecit cum 9
 Epirotarum principibus consultabat, unde bellum in-
 ciperet. Epirotis Ambraciam placebat adgredi, quae
 tum contribuerat se Aetolis: sive ad tuendam eam 10
 venirent Aetoli, apertos circa campos ad dimicandum
 esse; sive detractarent certamen, oppugnationem fore
 haud difficilem; nam et copiam in propinquo materiae 11
 ad aggeres excitandos et cetera opera esse, et Are-
 thontem, navigabilem amnem, opportunum ad compor-
 tanda, quae usui sint, praeter ipsa moenia fluere, et
 aestatem aptam rei gerendae adesse. his persuaserunt,
 ut per Epirum duceret. IV. Consuli ad Ambraciam
 advenienti magni operis oppugnationis visa est. Am-
 bracia tumulo aspero subiecta est; Perranthen incolae 2
 vocant. urbs, qua murus vergit in campos et flumen,
 occidentem, arx, quae imposita tumulo est, orientem
 spectat. amnis Aretho ex Athamania fluens cadit in 3
 sinum maris ab nomine propinuae urbis Ambracium
 appellatum. praeterquam quod hinc amnis munit, hinc 4
 tumuli, muro quoque firmo saepta erat, patente in
 circuitu paulo amplius quattuor milia passuum. Fulvius 5
 bina a campo castra, modico inter se distantia inter-
 vallo, unum castellum loco edito contra arcem obiecit;
 ea omnia vallo atque fossa ita iungere parat, ne exitus 6
 inclusis ab urbe neve aditus foris ad auxilia intro-
 mittenda esset. ad famam oppugnationis Ambraciae
 Stratum iam edicto Nicandri praetoris convenerant
 Aetoli. inde primo copiis omnibus ad prohibendam 7
 obsidionem venire in animo fuerat; dein, postquam
 urbem iam magna ex parte operibus saeptam vide-
 runt, Epirotarum trans flumen loco plano castra po-
 sita esse, dividere copias placuit. cum mille expeditis 8
 Eupolemus Ambraciam profectus per nondum com-
 missa inter se munimenta urbem intravit. Nicandro 9
 cum cetera manu primo Epirotarum castra nocte ad-
 gredi consilium fuerat haud facili ab Romanis auxilio,
 quia flumen intererat; dein, periculosum inceptum ratus, 10

ne qua sentirent Romani et regressus inde in tuto non esset, deterritus ab hoc consilio ad depopulandam Acarnaniam iter convertit. V. Consul iam munimentis, quibus saepienda urbs erat, iam operibus, quae ad movere muris parabat, perfectis quinque simul locis 2 moenia est adgressus. tria paribus intervallis, faciliore aditu a campo, adversus Pyrrheum, quod vocant, ad movit, unum e regione Aesculapii, unum adversus 3 arcem. arietibus muros quatiebat; asseribus falcatis detergebat pinnas. oppidanos primo et ad speciem et ad ictus moenium cum terribili sonitu editos pavor 4 ac trepidatio cepit; deinde, ut praeter spem stare muros viderunt, collectis rursus animis in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum stipitesve robustos inieciunt; falces ancoris ferreis iniectis in interiorum partem muri trahentes asserem praefringebant; ad hoc eruptionibus et nocturnis in custodias operum et diurnis in stationes ultro terrorem inferebant.

6 In hoc statu res ad Ambraciam cum essent, iam Aetoli a populatione Acarnaniae Stratum redierant. inde Nicander praetor spem nactus solvendae incepto forti obsidionis, Nicodamum quendam cum Aetolis 7 quingentis Ambraciam intromittit. noctem certam tempusque etiam noctis constituit, quo et illi ab urbe opera hostium, quae adversus Pyrrheum erant, adgrederentur, et ipse ad castra Romana terrorem faceret, posse ratus ancipiti tumultu et nocte augente pavorem 8 memorabilem rem geri. et Nicodamus intempesta nocte, cum alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti perrupisset, superato brachio in urbem penetrat, animique aliquantum ad omnia audenda et spei obsessis adiecit et, simul constituta nox venit, 9 ex composito repente opera est adgressus. id inceptum conatu quam effectu gravius fuit, quia nulla ab exteriori parte vis admota est, seu metu deterrito praetore Aetolorum, seu quia potius visum est Amphilochois nuper receptis ferre opem, quos Perseus, Philippi

filius, missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos, summa vi oppugnabat. VI. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrheum opera Romana erant, quae omnia simul, sed nec apparatu nec vi simili, Aetoli adgressi sunt: alii cum ardentibus facibus, alii stupam picemque et malleolos ferentes, tota collucente flammis acie, advenerunt. multos primo impetu custodes 3 oppresserunt; dein, postquam clamor tumultusque in castra est perlatus datumque a consule signum, arma capiunt et omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. [uno in loco] ferro ignique gesta res; ab 4 duobus irrito incepto, cum temptassent magis quam inissent certamen, Aetoli abcesserunt; atrox pugna in unum inclinaverat locum. ibi diversis partibus duo 5 duces Eupolemus et Nicodamus pugnantis hortabantur et prope certa fovebant spe iam Nicandrum ex composito adfore et terga hostium invasurum. haec res 6 aliquamdiu animos pugnantium sustinuit; ceterum, postquam nullum ex composito signum a suis accipiebant et crescere numerum hostium cernebant, destituti segnius instare; postremo re omissa iam vix tuto 7 receptu fugientes in urbem compelluntur, parte operum incensa et pluribus aliquanto, quam ab ipsis ceciderant, interfectis. quodsi ex composito acta res fuisset, haud dubium erat expugnari una utique parte opera cum magna caede hostium potuisse. Ambracienses quique 8 intus erant Aetoli non ab eius solum noctis incepto recessere, sed in reliquum quoque tempus velut proditi ab suis segniore ad pericula erant. iam nemo eruptionibus, ut ante, in stationes hostium, sed dispositi per muros et turres ex tuto pugnabant.

VII. Perseus ubi adesse Aetolos audivit, omissa obsidione urbis, quam oppugnabat, depopulatus tantum agros Amphilochia excessit atque in Macedoniam redit. et Aetolos inde avocavit populatio maritimae 2 orae. Pleuratus, Illyriorum rex, cum sexaginta lembis Corinthium sinum invectus adiunctis Achaeorum quae

3 Patris erant navibus maritima Aetoliae vastabat. ad-
 versus quos mille Aetoli missi, quacumque se classis
 circumegerat per litorum amfractus, brevioribus se-
 4 mitis occurrebant. et Romani ad Ambraciam pluribus
 locis quatiendo arietibus muros aliquantum urbis nu-
 daverant, nec tamen penetrare in urbem poterant;
 5 nam et pari celeritate novus pro diruto murus obi-
 ciebatur, et armati ruinis superstantes instar muni-
 6 menti erant. itaque cum aperta vi parum procederet
 consuli res, cuniculum occultum vineis ante contecto
 loco agere instituit; et aliquamdiu, cum dies noctesque
 in opere essent, non solum sub terra fodientes sed
 7 egerentes etiam humum fefellere hostem. cumulus
 repente terrae eminentis index operis oppidanis fuit,
 pavidique, ne iam subrutis muris facta in urbem via
 esset, fossam intra murum e regione eius operis, quod
 8 vineis contectum erat, ducere instituunt. cuius ubi
 ad tantam altitudinem, quantae esse solum infimum
 cuniculi poterat, pervenerunt, silentio facto pluribus
 9 locis aure admota sonitum fodientium captabant. quem
 ubi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculum viam
 nec fuit magni operis; momento enim ad inane su-
 10 spenso fulturis ab hostibus muro pervenerunt. ibi
 commissis operibus, cum e fossa in cuniculum pateret
 iter, primo ipsis ferramentis, quibus in opere usi erant,
 deinde celeriter armati etiam subeuntes occultam sub
 terra ediderunt pugnam; segnior deinde ea facta est
 intersaepientibus cuniculum, ubi vellent, nunc cilicis
 11 praetentis nunc foribus raptim obiectis. nova etiam
 haud magni operis adversus eos, qui in cuniculo erant,
 excogitata res. dolium a fundo pertusum, qua fistula
 modica inseri posset, et ferream fistulam operculumque
 dolii ferreum, et ipsum pluribus locis perforatum, fe-
 cerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in
 12 cuniculum verso posuerunt. per operculi foramina
 praelongae hastae, quas sarisas vocant, ad summo-
 vendos hostes eminebant. scintillam levem ignis inditam

plumae folle fabrili ad caput fistulae imposito flando ac-
 cenderunt. inde non solum magna vis fumi sed acrior 13
 etiam foedo quodam odore ex adusta pluma cum totum cu-
 niculum complexisset, vix durare quisquam intus poterat.

VIII. Cum in hoc statu ad Ambraciam res esset,
 legati ab Aetolis Phaeneas et Damoteles cum liberis
 mandatis decreto gentis ad consulem venerunt. nam
 praetor eorum, cum alia parte Ambraciam oppugnari
 cerneret, alia infestam oram navibus hostium esse, 2
 alia Amphilochos Dolopiamque a Macedonibus vastari,
 nec Aetolos ad tria simul diversa bella occurrentis
 sufficere, convocato concilio Aetoliae principes, quid
 agendum esset, consuluit. omnium eo sententiae de- 3
 currerunt, ut pax, si posset, aequis, si minus, tole-
 randis condicionibus peteretur; Antiochi fiducia bellum
 susceptum; Antiocho terra marique superato et prope 4
 extra orbem terrae ultra iuga Tauri exacto quam spem
 esse sustinendi belli? Phaeneas et Damoteles quod e 5
 re Aetolorum, ut in tali casu, fideque sua esse cen-
 serent, agerent; quod enim sibi consilium aut cuius
 rei electionem a fortuna relictam? cum his mandatis 6
 legati missi orare consulem, ut parceret urbi, mise-
 reretur gentis quondam sociae, nolle dicere iniuriis,
 miseriis certe coactae insanire; non plus mali meritos 7
 Aetolos Antiochi bello, quam boni ante, cum adversus
 Philippum bellatum sit, fecisse; nec tum large gratiam
 relatam sibi, nec nunc immodice poenam miungi de-
 bere. ad ea consul respondit magis saepe quam vere
 umquam Aetolos pacem petere. imitarentur Antiochum
 in petenda pace, quem in bellum traxissent; non pau- 8
 cis urbibus eum, de quarum libertate certatum sit,
 sed omni Asia cis Taurum montem, opimo regno,
 excessisse. Aetolos nisi inermes de pace agentes non 9
 auditurum se; arma illis prius equosque omnis tra- 10
 dandos esse, deinde mille talentum argenti populo
 Romano dandum, cuius summae dimidium praesens
 numeretur, si pacem habere vellent. ad ea adiecturum

etiam in foedus esse, ut eosdem quos populus Romanus amicos atque hostis habeant. IX. Adversus quae legati, et quia gravia erant, et quia suorum animos indomitos ac mutabiles noverant, nullo reddito responso domum regressi sunt, ut etiam atque etiam, quid agendum esset, re integra praetorem et principes consularent. clamore et iurgio excepti, quam diu rem traherent, qualemcumque pacem referre iussi, cum redirent Ambraciam, Acarnanum insidiis prope viam positis, cum quibus bellum erat, circumventi Thyrraeum custodiendi deducuntur. haec mora iniecta est paci, cum iam Atheniensium Rhodiorumque legati, qui ad deprecandum pro iis venerant, apud consulem essent. Amynder quoque Athamanum rex fide accepta venerat in castra Romana, magis pro Ambracia urbe, ubi maiorem partem temporis exulaverat, quam pro Aetolis sollicitus. per hos certior factus consul de casu legatorum adduci eos a Thyrraeo iussit; quorum post adventum agi coeptum est de pace. Amynder, quod sui maxime operis erat, impigre agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem. ad id cum per colloquia principum succedens murum parum proficeret, postremo consulis permissu ingressus urbem partim consilio partim precibus evicit, ut permetterent se Romanis. et Aetolos C. Valerius, Laevini filius, qui cum ea gente primum amicitiam pepigerat, consulis frater matre eadem genitus, egregie adiuvit. Ambracienses prius pacti, ut Aetolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt portas. dein *Aetolis condiciones pacis dictae*: quingenta Euboica ut darent talenta, ex quibus ducenta praesentia, trecenta per annos sex pensionibus aequis; captivos perfugasque redderent Romanis; urbem ne quam formulae sui iuris facerent, quae post id tempus, quo T. Quinctius traiecisset in Graeciam, aut vi capta ab Romanis esset aut voluntate in amicitiam venisset; Cephallania insula ut extra ius foederis esset. haec quamquam spe ipsorum ali-

quanto leviora erant, petentibus Aetolis, ut ad concilium referrent, permissum est. parva disceptatio de urbibus tenuit, quae cum sui iuris aliquando fuissent, avelli velut a corpore suo aegre patiebantur; ad unum omnes tamen accipi pacem iusserunt. Ambracienses coronam auream consuli centum et quinquaginta pondo dederunt. signa aenea marmoreaque et tabulae pietae, quibus ornatior Ambracia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat, quam ceterae regionis eius urbes erant, sublata omnia avectaque; nihil praeterea tactum violatumve.

X. Profectus ab Ambracia consul in mediterranea Aetoliae ad Argos Amphiloichium — viginti duo milia ab Ambracia abest — castra posuit. eo tandem legati Aetoli mirante consule, quod morarentur, venerunt. inde, postquam approbasse pacem concilium Aetolorum accepit, iussis proficisci Romam ad senatum permissoque, ut et Rhodii et Athenienses deprecatores irent, dato, qui simul cum iis proficisceretur, C. Valerio fratre ipse in Cephallaniam traiecit. occupatas auris animosque principum Romae criminibus Philippi invenerunt, qui per legatos, per litteras Dolopas Amphilochosque et Athamaniam erepta sibi querens, praesidiaque sua, postremo filium etiam Persea ex Amphiloichis pulsum, averterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen et Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon Hicesiae filius eloquentia etiam dicitur movisse; qui vulgata similitudine, mari tranquillo, quod ventis concitaretur, aequiperando multitudinem Aetolorum, usus, cum in fide Romanae societatis mansissent, insita gentis tranquillitate quiesse eos aiebat; postquam flare ab Asia Thoas et Dicaearchus, ab Europa Menestas et Damocritus coepissent, tum illam tempestatem coortam, quae ad Antiochum eos sicuti in scopulum intulisset. XI. Diu iactati Aetoli tandem, ut condiciones pacis convenirent, effecerunt. fuerunt autem hae: imperium maiestatemque populi Romani gens

Aetolorum conservato sine dolo malo; ne quem exercitum, qui adversus socios amicosque eorum ducetur, per fines suos transire sinito, neve ulla ope iuvato; hostis eosdem habeto quos populus Romanus, armaque in eos ferto, bellumque pariter gerito; perfugas fugitivos captivos reddito Romanis sociisque, praeterquam si qui capti, cum domos redissent, iterum capti sunt, aut si qui eo tempore ex iis capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, cum intra praesidia Romana Aetoli essent; aliorum qui comparebunt intra dies centum Coreyraeorum magistratibus sine dolo malo tradantur; qui non comparebunt, quando quisque eorum primum inventus erit, reddatur; obsides quadraginta arbitrato consulis Romanis dato ne minores duodecim annorum neu maiores quadraginta, obses ne esto praetor, praefectus equitum, scriba publicus, neu quis, qui ante obses fuit apud Romanos; Cephallania extra pacis leges esto. de pecuniae summa, quam penderent, pensionibusque eius nihil ex eo, quod cum consule convenerat, mutatum; pro argento si aurum dare mallent, darent, convenit, dum pro argenteis decem aureus unus valeret. quae urbes, qui agri, qui homines Aetolorum iuris aliquando fuerunt, qui eorum T. Quinctio Cn. Domitio consulibus postve eos consules aut armis subacti aut voluntate in dicionem populi Romani venerunt, ne quem eorum Aetoli recepisse velint; Oeniadae cum urbe agrisque Acarnanum sunt. his legibus foedus iectum cum Aetolis est.

XII. Eadem non aestate solum, sed etiam iisdem prope diebus, quibus haec a M. Fulvio consule in Aetolia gesta sunt, consul alter Cn. Manlius in Gallograecia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. vere primo Ephesum consul venit, acceptisque copiis ab L. Scipione et exercitu lustrato contionem apud milites habuit, qua collaudata virtute eorum, quod cum Antiocho uno proelio debellasset, adhortatus eos ad novum cum Gallis suscipiendum bellum, qui et auxiliis

iuvissent Antiochum, et adeo indomita haberent ingenia, ut nequam Antiochus emotus ultra iuga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum, de se quoque pauca, nec falsa nec immodica, adiecit. laeti milites cum frequenti adsensu consulem audiverunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes; rege superato nullum momentum in solis per se Gallorum copiis fore. Eumenen haud in tempore abesse — Romae tum erat — credere consul, gnarum locorum hominumque, et cuius interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem eius accersit a Pergamo, hortatusque ad capessendum secum bellum pollicentem suam suorumque operam domum ad comparandum dimittit. paucos post dies profecto ab Epheso consuli ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus equitibusque quingentis, Athenaeo fratre iusso cum ceteris copiis subsequi, commendata iis custodia Pergami, quos fratri regnoque fidos credebatur. consul collaudato iuvene cum omnibus copiis ad Maeandrum progressus castra posuit, quia vado superari annis non poterat et contrahendae naves erant ad exercitum traiciendum. transgressi Maeandrum ad Hieran Comen pervenerunt. XIII. Fanum ibi augustum Apollinis et oraculum; sortes versibus haud inconditis dare vates dicuntur. hinc alteris castris ad Harpasum flumen ventum est, quo legati ab Alabandis venerunt, ut castellum, quod ab ipsis nuper descisset, aut auctoritate aut armis cogeret iura antiqua pati. eodem et Athenaeus, Eumemis et Attali frater, cum Cretense Leuso et Corrago Macedone venit; mille pedites mixtarum gentium et trecentos equites secum adduxerunt. consul tribuno militum misso cum modica manu castellum vi cepit, captum Alabandensibus reddit. ipse nihil via degressus ad Antiochiam super Maeandrum amnem posuit castra. huius amnis fontes Celaenis oriuntur. Celaenae urbs caput quondam Phrygiae fuit; migratum inde haud procul veteribus Celaenis, novae-

que urbi Apameae nomen inditum ab Apama sorore
 6 Seleuci regis. et Marsyas amnis, haud procul a Mae-
 andri fontibus oriens, in Maeandrum cadit, famaue
 ita tenet, Celaenis Marsyan cum Apolline tibi arum
 7 cantu certasse. Maeander ex arce summa Celaenarum
 ortus, media urbe decurrens, per Caras primum, deinde
 Ionas in sinum maris editur, qui inter Prienen et
 8 Miletum est. ad Antiochiam in castra consulis Se-
 lencus, Antiochi filius, ex foedere icto cum Scipione
 9 ad frumentum exercitui dandum venit. parva discep-
 tatio de Attali auxiliariis orta est, quod Romano
 tantum militi pactum Antiochum ut daretur frumen-
 10 tum Seleucus dicebat. discussa ea quoque est constantia
 consulis, qui misso tribuno edixit, ne Romani milites
 11 acciperent, priusquam Attali auxilia accepissent. inde
 ad Gordiutichos quod vocant processum est. ex eo
 loco ad Tabas tertiis castris perventum. in finibus
 Pisidarum posita urbs est, in ea parte, quae vergit
 ad Pamphylium mare. integris viribus regionis eius
 12 feroces ad bellandum habebat viros. tum quoque
 equites in agmen Romanum eruptione facta haud
 modice primo impetu turbavere; deinde ut apparuit
 nec numero se nec virtute pares esse, in urbem com-
 pulsus veniam erroris petebant, dedere urbem parati.
 13 quinque et viginti talenta argenti et decem milia me-
 dimnum tritici imperata; ita in deditionem accepti.

XIV. Tertio inde die ad Casum amnem pven-
 tum; inde profecti Erizam urbem primo impetu ce-
 2 perunt. ad Thabusion castellum imminens flumini
 Indo ventum est, cui fecerat nomen Indus ab elephanto
 3 deiectus. haud procul a Cibyra aberant, nec legatio
 ulla a Moagete, tyranno civitatis eius, homine ad om-
 4 nia infido atque importuno, veniebat. ad temptandum
 eius animum C. Helvium cum quattuor milibus pedi-
 tum et quingentis equitibus consul praemittit. huic
 agmini iam finis ingredienti legati occurrerunt nun-
 5 tiantes paratum esse tyrannum imperata facere; ora-

bant, ut pacatus finis iniret cohiberetque a populatione
 agri militem, et in corona aurea quindecim talenta
 adferebant. Helvius integros a populatione agros ser- 6
 vaturum pollicitus ire ad consulem legatos iussit.
 quibus eadem referentibus consul 'neque Romani' in- 7
 quit 'bonae voluntatis ullum signum erga nos tyranni
 habemus, et ipsum talem esse inter omnes constat,
 ut de poena eius magis quam de amicitia nobis cogi-
 tandum sit.' perturbati hac voce legati nihil aliud 8
 petere, quam ut coronam acciperet veniendique ad
 eum tyranno potestatem et copiam loquendi ac pur-
 gandi se faceret. permissu consulis postero die in 9
 castra tyrannus venit, vestitus comitatusque vix ad
 privati modice locupletis habitum, et oratio fuit sum-
 missa et infracta, extenuantis opes suas urbiumque
 suae dicionis egestatem querentis. erant autem sub 10
 eo praeter Cibyram Sylleum et ad Limnen quae ap-
 pellatur. ex his, ut se suosque spoliaret, quinque et
 viginti talenta se confecturum, prope ut diffidens, pol-
 licebatur. 'enimvero' inquit consul 'ferri iam ludi- 11
 ficatio ista non potest. parum est non erubuisse
 absentem, cum per legatos frustrareris nos; praesens
 quoque in eadem perstas impudentia. quinque et vi- 12
 ginti talenta tyrannidem tuam exhaurient? quingenta
 ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in
 agris, obsidionem in urbe expecta.' hac denuntiatione 13
 conterritus perstare tamen in pertinaci simulatione
 inopiae. et paulatim illiberali adiectione nunc per 14
 cavillationem, nunc precibus et simulatis lacrimis ad
 centum talenta est perductus. adiecta decem milia
 medimnum frumenti. haec omnia intra sex dies exacta.

XV. A Cibyra per agros Sindensium exercitus
 ductus, transgressusque Caularem amnem posuit castra.
 postero die [et] praeter Caralitin paludem agmen du- 2
 ctum; ad Madamprum manserunt. inde progredienti-
 bus ab Lago, proxima urbe, metu incolae fugerunt;
 vacuum hominibus et refertum rerum omnium copia 3

oppidum diripuerunt. inde ad Lysis fluminis fontes,
 4 postero die ad Cobulatum amnem progressi. Termes-
 senses eo tempore Isiondensium arcem urbe capta
 oppugnabant. inclusi, cum alia spes auxilii nulla esset,
 5 legatos ad consulem orantes opem miserunt: cum
 coniugibus ac liberis in arce inclusos se mortem in
 dies, aut ferro aut fame patiendam, expectare. volenti
 consuli causa in Pamphylia devertendi oblata est.
 6 adveniens obsidione Isiondensis exemit; Termesso pa-
 cem dedit quinquaginta talentis argenti acceptis; item
 7 Aspendiis ceterisque Pamphyliae populis. ex Pam-
 phylia rediens ad fluvium Taurum primo die, postero
 ad Xylinen quam vocant Comen posuit castra. pro-
 8 fectus inde continentibus itineribus ad Cormasa urbem
 pervenit. Darsa proxima urbs erat; eam metu inco-
 larum desertam, plenam omnium rerum copia invenit.
 progredienti praeter paludes legati ab Lysinoe dedentes
 9 civitatem venerunt. inde in agrum Sagalassenum, ube-
 rem fertilemque omni genere frugum, ventum est.
 colunt Pisidae, longe optimi bello regionis eius. cum
 ea res animos fecit, tum agri fecunditas et multitudo
 10 hominum et situs inter paucas munitae urbis. consul,
 quia nulla legatio ad finem praesto fuerat, praedatum
 in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, ut
 11 ferri agique res suas viderunt; legatis missis pacti
 quinquaginta talentis et viginti milibus medimnum
 12 tritici, viginti hordei, pacem impetraverunt. progressus
 inde ad Rhotrinos fontes ad vicum, quem Acoridos
 Comen vocant, posuit castra. eo Seleucus ab Apamea
 13 postero die venit. aegros inde et inutilia impedimenta
 cum Apameam dimisisset, ducibus iterum ab Se-
 leuco acceptis profectus eo die in Metropolitanum
 14 campum, postero die Dynias Phrygiae processit. inde
 Synnada venit, metu omnibus circa oppidis desertis.
 quorum praeda iam grave agmen trahens vix quinque
 15 millium die toto itinere perfecto ad Beudos, quod vetus
 appellat, pervenit. ad Anabura inde, et altero die

ad Alandri fontes, tertio ad Abbassium posuit castra.
 ibi plures dies stativa habuit, quia perventum erat ad
 Tolostobogiorum fines.

XVI. Galli, magna hominum vis, seu inopia agri
 seu praedae spe, nullam gentem, per quas ituri essent,
 parem armis rati, Brenno duce in Dardanos pervene-
 runt. ibi seditio orta est; ad viginti milia hominum 2
 cum Lonorio ac Lutario regulis secessione facta a
 Brenno in Thraeciam iter avertunt. ubi cum resisten- 3
 tibus pugnando, pacem petentibus stipendium impo-
 nendo Byzantium cum pervenissent, aliquamdiu oram
 Propontidis, vectigalis habendo regionis eius urbes,
 obtinuerunt. cupido inde eos in Asiam transeundi, 4
 audientis ex propinquo, quanta ubertas eius terrae
 esset, cepit; et Lysimachia fraude capta Chersonesoque
 omni armis possessa ad Hellespontum descenderunt.
 ibi vero exiguo divisam freto cernentibus Asiam multo 5
 magis animi ad transeundum accensi; nuntiosque ad
 Antipatrum praefectum eius orae de transitu mitte-
 bant. quae res cum lentius spe ipsorum traheretur,
 alia rursus nova inter regulos seditio orta est. Lo- 6
 norius retro, unde venerat, cum maiore parte hominum
 repetit Byzantium; Lutarius Macedonibus per speciem
 legationis ab Antipatro ad speculandum missis duas
 tectas naves et tris lembos adimit. iis alios atque
 alios dies noctesque trahendo intra paucos dies
 omnis copias traiecit. haud ita multo post Lonorius 7
 adiuvante Nicomede Bithyniae rege a Byzantio trans-
 misit. coeunt deinde in unum rursus Galli et auxilia 8
 Nicomedi dant adversus Ziboetam, tenentem partem
 Bithyniae, gerenti bellum. atque eorum maxime opera 9
 devictus Ziboeta est, Bithyniaque omnis in dicionem
 Nicomedis concessit. profecti ex Bithynia in Asiam
 processerunt. non plus ex viginti milibus hominum
 quam decem armata erant. tamen tantum terroris 10
 omnibus quae cis Taurum incolunt gentibus iniecerunt,
 ut quas adissent quasque non adissent, pariter ultimae

11 propinquis, imperio parerent. postremo cum tres essent
gentes, Tolostobogii Troemi Tectosages, in tris partis,
qua cuique populorum suorum vectigalis Asia esset,
12 dividerunt. Trocmis Hellesponti ora data; Tolostobogii
Aeolida atque Ioniam, Tectosages mediterranea Asiae
sortiti sunt. et stipendium tota cis Taurum
13 Asia exigebant, sedem autem ipsi sibi circa Halyn
flumen cepere. tantusque terror eorum nominis erat,
multitudine etiam magna subole aucta, ut Syriae quoque
ad postremum reges stipendium dare non abnue-
14 rent. primus Asiam incolentium abnuvit Attalus, pater
regis Eumenis; audacique incepto praeter opinionem
omnium adfuit fortuna, et signis collatis superior fuit.
non tamen ita infregit animos eorum, ut absisterent
15 imperio; eadem opes usque ad bellum Antiochi cum
Romanis manserunt. tum quoque, pulso Antiocho,
magnam spem habuerunt, quia procul mari incolerent,
Romanum exercitum ad se non perventurum.

XVII. Cum hoc hoste, tam terribili omnibus regionis
eius, quia bellum gerendum erat, pro contione milites
in hunc maxime modum adlocutus est consul:
2 non me praeterit, milites, omnium quae Asiam colunt
3 gentium Gallos fama belli praestare. inter mitissimum
genus hominum ferox natio pervagata bello prope
orbem terrarum sedem cepit. procera corpora, promissae
et rutilatae comae, vasta scuta, praelongi gladii;
4 ad hoc cantus ineuntium proelium et ululatus et tri-
5 pudia, et quatientium scuta in patrium quendam
modum horrendus armorum crepitus, omnia de industria
composita ad terrorem. sed haec, quibus insolita atque
insueta sunt, Graeci et Phryges et Cares timeant; Ro-
manis Gallici tumultus adsueti, etiam vanitates notae
6 sunt. semel primo congressu ad Aliam eos olim fu-
gerunt maiores nostri; ex eo tempore per ducentos
iam annos pecorum in modum consternatos caedunt
fugantque, et plures prope de Gallis triumphum quam
de toto orbe terrarum acti sunt. iam usu hoc co-

gnitum est: si primum impetum, quem fervido ingenio 7
et caeca ira effundunt, sustinueris, fluunt sudore et
lassitudine membra, labant arma; mollia corpora,
molles, ubi ira consedit, animos sol pulvis sitis, ut
ferrum non admoveas, prosternunt. non legionibus 8
legiones eorum solum experti sumus, sed vir unus
cum viro congregiando T. Manlius, M. Valerius, quan-
tum Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docue-
runt. iam M. Manlius unus agmine scandentis in 9
Capitolium detrusit Gallos. et illis maioribus nostris
cum haud dubiis Gallis, in sua terra genitis, res erat;
hi iam degeneres sunt, mixti, et Gallograeci vere,
quod appellantur; sicut in frugibus pecudibusque non 10
tantum semina ad servandam indolem valent, quantum
terrae proprietates caelique, sub quo aluntur, mutat.
Macedones, qui Alexandriam in Aegypto, qui Seleu- 11
ciam ac Babyloniam, quique alias sparsas per orbem
terrarum colonias habent, in Syros Parthos Aegyptios
degenerarunt; Massilia, inter Gallos sita, traxit ali- 12
quantum ab accolis animorum; Tarentinis quid ex
Spartana dura illa et horrida disciplina mansit? est 13
generosius, in sua quidquid sede gignitur; insitum
alienae terrae in id, quo alitur, natura vertente se,
degenerat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis,
sicut in acie Antiochi cecidistis, victos victores, cae-
detis. magis vereor, ne parum inde gloriae, quam ne 14
nimium belli sit. Attalus eos rex saepe fudit fuga- 15
vitque. nolite existimare beluas tantum recens captas
feritatem illam silvestrem primo servare, dein, cum
diu manibus humanis aluntur, mitescere, in hominum
feritate mulcenda non eandem naturam esse. eos 16
demne hos creditis esse, qui patres eorum avique fue-
runt? extorres inopia agrorum profecti domo per
asperrimam Illyrici oram, Paeoniam inde et Thraeciam
pugnando cum ferocissimis gentibus emensi, has terras
ceperunt. duratos eos tot malis exasperatosque accepit 17
terra, quae copia omnium rerum saginaret. uberrimo

agro, mitissimo caelo, elementibus accolarum ingenis
 omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas.
 18 vobis mehercule, Martiis viris, cavenda ac fugienda
 quam primum amoenitas est Asiae: tantum hae pere-
 grinae voluptates ad extinguendum vigorem animorum
 possunt; tantum contagio disciplinae morisque acco-
 19 larum valet. hoc tamen feliciter evenit, quod sicut
 vim adversus vos nequaquam, ita famam apud Graecos
 20 parem illi antiquae obtinent, cum qua venerunt, belli-
 que gloriam victores eandem inter socios habebitis,
 quam si servantis anticum specimen animorum Gallos
 vicissetis.

XVIII. Contione dimissa missisque ad Eposognat-
 tum legatis, qui unus ex regulis et in Eumenis man-
 serat amicitia et negaverat Antiocho adversus Roma-
 nos auxilia, castra movit. primo die ad Alandrum
 flumen, postero ad vicum quem vocant Tyscon ventum.
 2 eo legati Oroandensium cum venissent amicitiam pe-
 tentes, ducenta talenta his sunt imperata, precantibus-
 3 que, ut domum renuntiarent, potestas facta. ducere
 inde exercitum consul ad Pliten intendit; deinde ad
 Alyattos castra posita. eo missi ad Eposognatum
 redierunt, et legati reguli orantes, ne Tectosagis bel-
 lum inferret; ipsum in eam gentem iturum Eposo-
 4 gnatum persuasurumque, ut imperata faciant. data
 venia regulo, duci inde exercitus per Axylon quam
 vocant terram coeptus. ab re nomen habet: non ligni
 modo quicquam, sed ne spinas quidem aut ullum aliud
 alimentum fert ignis; fimo bubulo pro lignis utantur.
 5 ad Cuballum, Gallograeciae castellum, castra habent-
 ibus Romanis apparuere cum magno tumultu hostium
 equites, nec turbarunt tantum Romanas stationes re-
 6 pente invecti, sed quosdam etiam occiderunt. qui
 tumultus cum in castra perlatus esset, effusus repente
 omnibus portis equitatus Romanus fudit fugavitque
 7 Gallos et aliquot fugientis occidit. inde consul, ut
 qui iam ad hostis perventum cerneret, explorato deinde

et cum cura coacto agmine procedebat. et continen-
 tibus itineribus cum ad Sangarium flumen venisset,
 pontem, quia vado nusquam transitus erat, facere in-
 stituit. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam 8
 fluens miscetur ad Bithyniam Tymbri fluvio; inde
 maior iam geminatis aquis per Bithyniam fertur et
 in Propontidem sese effundit, non tamen tam magni-
 tudine memorabilis, quam quod piscium accolis in-
 gentem vim praebet. transgressis ponte perfecto flumen 9
 praeter ripam euntibus Galli Matris Magnae a Pessi-
 nunte occurrere cum insignibus suis, vaticinantes fa-
 natico carmine deam Romanis viam belli et victoriam
 dare imperiumque eius regionis. accipere se omen 10
 cum dixisset consul, castra eo ipso loco posuit. po-
 stero die ad Gordium pervenit. id haud magnum 11
 quidem oppidum est, sed plus quam mediterraneum
 celebre et frequens emporium. tria maria pari ferme 12
 distantia intervallo habet, ad Hellespontum, ad Sino-
 pen, et alterius orae litora, qua Cilices maritimi col-
 unt; multarum magnarumque praeterea gentium finis
 contingit, quarum commercium in eum maxime locum
 mutui usus contraxere. id tum desertum fuga inco- 13
 larum oppidum, refertum idem copia rerum omnium
 invenerunt. ibi stativa habentibus legati ab Eposo- 14
 gnato venerunt nuntiantes profectum eum ad regulos
 Gallorum nihil aequi impetrasse; ex campestribus vicis 15
 agrisque frequentes demigrare et cum coniugibus ac
 liberis, quae ferre atque agere possint, prae se agentis
 portantisque Olympum montem petere, ut inde armis
 locorumque situ sese tueantur. XIX. Certiora postea
 Oroandensium legati attulerunt, Tolostobogiorum civi-
 tatem Olympum montem cepisse; diversos Tectosagos
 alium montem, Magaba qui dicatur, petisse; Trocmos 2
 coniugibus ac liberis apud Tectosagos depositis arma-
 torum agmine Tolostobogiis statuisse auxilium ferre.
 erant autem tunc trium populorum reguli Ortiago et
 Combolomarus et Gaulotus. iis haec maxime ratio 3

belli sumendi fuerat, quod cum montes editissimos regionis eius tenerent, convectis omnibus, quae ad usum quamvis longi temporis sufficerent, taedio se
 4 fatigaturos hostem censebant: nam neque ausuros per tam ardua atque iniqua loca subire eos, et, si conarentur, vel parva manu prohiberi aut deturbari posse, nec quietos in radicibus montium gelidorum sedentes
 5 frigus aut inopiam laturos. et cum ipsa altitudo locorum eos tutaretur, fossam quoque et alia munimenta
 6 verticibus iis, quos insederant, circumiecere. minima apparatus missilium telorum cura fuit, quod saxa adfatim praebituram asperitatem ipsam locorum credebant.

XX. Consul quia non comminus pugnam sed procul locis oppugnandis futuram praeceperat animo, ingentem vim pilorum, velitarium hastarum, sagittarum glandisque et modicorum, qui funda mitti possent,
 2 lapidum paraverat, instructusque missilium apparatu ad Olympum montem ducit et a quinque ferme milibus
 3 castra locat. postero die cum quadringentis equitibus et Attalo progressum eum ad naturam montis situmque Gallicorum castrorum visendum equites hostium, duplex numerus, effusi e castris, in fugam averterunt;
 4 occisi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit, tuto circumvectus montem, animadvertit meridiana regione terrenos et placide acclives ad quendam finem colles
 5 esse, a septentrione arduas et rectas prope rupes, atque omnibus ferme aliis inviis itinera tria esse, unum medio monte, qua terrena erant, duo difficilia ab hiberno solis ortu et ab aestivo occasu. haec contemplatus eo die sub ipsis radicibus posuit castra; postero, sacrificio facto, cum primis hostiis litasset, trifariam
 7 exercitum divisum ducere ad hostem perguit. ipse cum maxima parte copiarum, qua aequissimum aditum praebat mons, ascendit; L. Manlium fratrem ab hiberno

ortu, quoad loca patiantur et tuto possit, subire iubet; si qua periculosa et praerupta occurrant, non pugnare
 8 cum iniquitate locorum neque inexasuperabilibus vim adferre, sed obliquo monte ad se declinare et suo agmini coniungi; C. Helvium cum tertia parte cir-
 9 cuire sensim per infima montis, deinde ab occasu aestivo erigere agmen. et Attali auxilia trifariam aequo numero divisit, secum esse ipsum iuvenem iussit. equitatum cum elephantis in proxima tumulis
 10 planitie reliquit; edictum praefectis, ut intenti, quid ubique geratur, animadvertant opemque ferre, quo postulet res, possint. XXI. Galli [et] ab duobus lateribus satis fidentes invia esse, ab ea parte, quae in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam, quattuor milia fere armatorum ad tumulum imminem viam minus mille passuum a castris occupandum mittunt, eo se rati veluti castello iter impedituros. quod ubi
 2 Romani viderunt, expediunt sese ad pugnam. ante signa modico intervallo velites eunt et ab Attalo Cretenses sagittarii et funditores et Tralli et Thraeces; signa peditum, ut per arduum, leni gradu ducuntur,
 3 ita prae se habentium scuta, ut missilia tantum vitarent, pede collato non viderentur pugnaturi. missi-
 4 libus ex intervallo loci proelium commissum est, primo par, Gallos loco adiuvante, Romanos varietate et copia telorum; procedente certamine nihil iam aequi erat. scuta longa ceterum ad amplitudinem corporum parum lata, et ea ipsa plana, male tegebant Gallos. nec
 5 tela iam alia habebant praeter gladios, quorum, cum manum hostis non consereret, nullus usus erat. saxi-
 6 nec modicis, ut quae non praeparassent, sed quod cuique temere trepidanti ad manum venisset, et ut insueti, nec arte nec viribus adiuvantes ictum, utebantur. sagittis glande iaculis incauti [et] ab omni
 7 parte configebantur nec, quid agerent, ira et pavore occaecatis animis cernebant, et erant deprenti genere pugnae, in quod minime apti sunt. nam quemadmo-
 8

dum comminus, ubi in vicem pati et inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum, ita, ubi ex occulto et procul levibus telis vulnerantur, nec, quo ruant caeco impetu, habent, velut ferae transfixae in suos temere incurrunt. detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, et sunt fusa et candida corpora, ut quae numquam nisi in pugna nudentur; ita et plus sanguinis ex multa carne fundebatur, et foediores patebant plagae, et candor corporum magis sanguine atro maculabatur. sed non tam patentibus plagis moventur; interdum insecta cute, ubi latior quam altior plaga est, etiam gloriosius se pugnare putant; iidem, cum aculeus sagittae aut glandis abditae introrsus tenui vulnere in speciem urit, et scrutantis, qua evellant, telum non sequitur, tum in rabiem et pudorem tam parvae perimentis versi pestis prosternunt corpora humi, sicut tum passim procumbebant; alii ruentes in hostem undique configebantur et, cum comminus venerant, gladiis a velitibus trucidabantur. hic miles tripedalem parmam habet et in dextera hastas, quibus eminus utitur; gladio Hispaniensi est cinctus; quodsi pede collato pugnandum est, translatis in laevam hastis stringit gladium. pauci iam supererant Gallorum, qui, postquam ab levi armatura superatos se viderunt et instare legionum signa, effusa fuga castra repetunt pavoris et tumultus iam plena, ut ubi feminae puerique et alia imbellis turba permixta esset. Romanos victores deserti fuga hostium acceperunt tumuli. XXII. Sub idem tempus L. Manlius et C. Helvius, cum, quoad viam colles obliqui dederunt, escendissent, postquam ad invia ventum est, flexere iter in partem montis, quae una habebat iter, et sequi consulis agmen modico uterque intervallo velut ex composito coeperunt, quod primo optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi; subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo saepe usui fuerunt, ut primis forte deturbatis secundi et tegant pulsos et integri

pugnam excipiant. consul, postquam ad tumulos ab levi armatura captos prima signa legionum pervenerunt, respirare et conquiescere paulisper militem iubet; simul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat, et, cum levis armatura proelium tale ediderit, quid ab legionibus, quid ab iustis armis, quid ab animis fortissimorum militum expectari? castra illis capienda esse, in quae compulsus ab levi armatura hostis trepidet. praecedere tamen iubet levem armaturam, quae, cum staret agmen, colligendis per tumulos telis, ut missilia sufficerent, haud segne id ipsum tempus consumperat. iam castris appropinquabant; et Galli, ne parum se munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant. obruti deinde omni genere telorum, cum, quo plures atque densiores erant, eo minus vani quicquam intercideret teli, intra vallum momento temporis compelluntur stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. in multitudinem compulsam in castris vis ingens missilium telorum coniciebatur, et vulnerari multos clamor permixtus mulierum atque puero- rum ploratibus significabat. in eos, qui portas stationibus suis clauserant, legionum antesignani pila coniecerunt. iis vero non vulnerabantur, sed transverberatis scutis plerique inter se conserti haerebant; nec diutius impetum Romanorum sustinuerunt. XXIII. Patentibus iam portis, priusquam irrumperent victores, fuga e castris Gallorum in omnis partes facta est. ruunt caeci per vias, per invia; nulla praecipitia saxa, nullae rupes obstant; nihil praeter hostem metuunt; itaque plerique, praecipites per vastam altitudinem prolapsi, *contusi* aut debilitati exanimantur. consul captis castris direptione praedaeque abstinet militem; sequi pro se quemque et instare et percussis pavorem addere iubet. supervenit et alterum cum L. Manlio agmen; nec eos castra intrare sinit; protinus ad persequendos hostis mittit, et ipse paulo post tradita captivorum custodia tribunis militum sequitur,

debellatum ratus, si in illo pavore quam plurimi caesi
 4 forent aut capti. egresso consule C. Helvius cum
 tertio agmine advenit, nec continere suos ab direptione
 castrorum valuit, praedaque eorum, iniquissima sorte,
 qui pugnae non interfuerant, facta est. equites diu
 5 ignari et pugnae et victoriae suorum steterunt; deinde
 et ipsi, quantum equis subire poterant, sparsos fuga
 Gallos circa radices montis consecrati cecidere aut
 6 cepere. numerus interfectorum haud facile iniri po-
 tuit, quia late per omnis amfractus montium fugaque
 7 et caedes fuit, et magna pars rupibus inviis in pro-
 fundae altitudinis convalles delapsa est, pars in silvis
 8 vepribusque occisa. Claudius, qui bis pugnatum in
 Olympo monte scribit, ad quadraginta milia hominum
 auctor est caesa, Valerius Antias, qui magis immo-
 dicus in numero augendo esse solet, non plus decem
 9 milia. numerus captivorum haud dubie milia quadra-
 ginta explevit, quia omnis generis aetatisque turbam
 secum traxerant demigrantium magis quam in bellum
 10 euntium modo. consul armis hostium [in] uno con-
 crematis cumulo ceteram praedam conferre omnis iussit,
 et aut vendidit, quod eius in publicum redigendum
 erat, aut cum cura, ut quam aequissima esset, per
 11 milites divisit. laudati quoque pro contione omnes
 sunt, donatique pro merito quisque, ante omnis Atta-
 lus summo ceterorum adsensu; nam singularis eius
 juvenis cum virtus et industria in omnibus laboribus
 periculisque tum modestia etiam fuerat.

XXIV. Supererat bellum integrum cum Tecto-
 sagis. ad eos profectus consul tertius castris Ancyram,
 nobilem in illis locis urbem, pervenit, unde hostes
 2 paulo plus decem milia aberant. ubi cum stativa
 essent, facinus memorabile a captiva factum est. Or-
 giagontis reguli uxor forma eximia custodiebatur inter
 plures captivos; cui custodiae centurio praeerat et
 3 libidinis et avaritiae militaris. is primo animum tem-
 ptavit; quem cum abhorrentem a voluntario videret

stupro, corpori, quod servum fortuna erat, vim fecit.
 deinde ad leniendam indignitatem iniuriae spem reditus 4
 ad suos mulieri facit, et ne eam quidem, ut amans,
 gratuitam. certo auri pondere pactus, ne quem suo-
 rum conscium haberet, ipsi permittit, ut, quem vellet,
 unum ex captivis nuntium ad suos mitteret. locum 5
 prope flumen constituit, quo duo ne plus necessarii
 captivae cum auro venirent nocte insequenti ad eam
 accipiendam. forte ipsius mulieris servus inter ca- 6
 ptivos eiusdem custodiae erat. hunc nuntium primis
 tenebris extra stationes centurio educit. nocte in- 7
 sequenti et duo necessarii mulieris ad constitutum
 locum et centurio cum captiva venit. ubi cum aurum 8
 ostenderent, quod summam talenti Attici — tanti
 enim pepigerat — expleret, mulier lingua sua, strin-
 gerent ferrum et centurionem pensantem aurum occi-
 derent, imperavit. iugulati praecisum caput ipsa in 9
 vultum veste ferens ad virum Orgiagontem, qui ab
 Olympo domum refugerat, pervenit; quem priusquam
 complecteretur, caput centurionis ante pedes eius ab-
 iecit, mirantique, cuiusnam id caput hominis aut quod 10
 id facinus haudquaquam muliebri esset, et iniuriam
 corporis et ultionem violatae per vim pudicitiae con-
 fessa viro est, aliaque, ut traditur, sanctitate et gra- 11
 vitate vitae huius matronalis facinoris decus ad ulti-
 mum conservavit.

XXV. Ancyram in stativa oratores Tectosagum
 ad consulem venerunt petentes, ne ante [ab Ancyra]
 castra moveret, quam collocutus cum suis regibus
 esset: nullas condiciones pacis iis non bello fore po-
 tiores. tempus in posterum diem constituitur locus- 2
 que, qui medius maxime inter castra Gallorum et
 Ancyram est visus. quo cum consul ad tempus cum 3
 praesidio quingentorum equitum venisset nec ullo Gal-
 lorum ibi viso regressus in castra esset, oratores idem
 redeunt, excusantes religione obiecta venire reges non 4
 posse; principes gentis, per quos aequae res transigi

5 posset, venturos. consul se quoque Attalum missurum
dixit. ad hoc colloquium utrimque ventum est. tre-
centos equites Attalus praesidii causa cum adduxisset,
6 iactatae sunt pacis condiciones; finis rei quia absen-
tibus ducibus imponi non poterat, convenit, uti consul
7 regesque eo loco postero die congregarentur. fru-
stratio Gallorum eo spectabat, primum ut tererent
tempus, donec res suas, quibus periclitari nolebant,
cum coniugibus et liberis trans Halyn flumen traicerent,
deinde quod ipsi consuli, parum cauto adversus collo-
8 quii fraudem, insidiabantur. mille ad eam rem ex
omni numero audaciae expertae delegerunt equites;
et successisset fraudi, ni pro iure gentium, cuius vio-
9 landi consilium initum erat, stetisset fortuna. pabu-
latores lignatoresque Romani in eam partem, in qua
colloquium futurum erat, ducti sunt, tutius id futurum
tribunis ratis, quia consulis praesidium et ipsum pro
10 statione habituri erant hosti oppositum; suam tamen
alteram stationem propius castra sescentorum equitum
11 posuerunt. consul, adfirmante Attalo venturos reges
et transigi rem posse, profectus e castris, cum eodem
quo antea praesidio equitum quinque milia fere pro-
cessisset nec multum a constituto loco abesset, re-
pente concitatis equis cum impetu hostili videt Gallos
12 venientis. constituit agmen, et expedire tela animos-
que equitibus iussis primo constanter initium pugnae
excepit nec cessit; dein, cum praegravaret multitudo,
cedere sensim nihil confusis turmarum ordinibus coepit;
13 postremo, cum iam plus in mora periculi quam in
ordinibus conservandis praesidii esset, omnes passim
in fugam effusi sunt. tum vero instare dissipatis
Galli et caedere; magnaque pars oppressa foret, ni
14 statio pabulatorum, sescenti equites occurrissent. ii
procul clamore pavido suorum audito cum tela equos-
que expedisent, integri profligatam pugnam accepe-
runt. itaque versa extemplo fortuna est, versus a
victis in victores terror. et primo impetu fusi Galli

sunt, et ex agris concurrebant pabulatores, et undique
obvius hostis Gallis erat, ut ne fugam quidem tutam
aut facilem haberent, quia recentibus equis Romani
fessos sequebantur. pauci ergo effugerunt; captus est 16
nemo; maior multo pars per fidem violati colloquii
poenas morte luerunt. Romani ardentibus ira animis
postero die omnibus copiis ad hostem perveniunt.

XXVI. Biduum natura montis per se ipsum ex-
ploranda, ne quid ignoti esset, absumpsit consul; tertio
die, cum auspicio operam dedisset, deinde immolasset,
in quattuor partes divisas copias educit, duas, ut medio
monte duceret, duas ab lateribus, ut adversus cornua 2
Gallorum erigeret. hostium quod roboris erat, Tecto- 3
sagi et Trocmi, mediam tenebant aciem, milia homi-
num quinquaginta; equitatum, quia equorum nullus
erat inter inaequales rupes usus, ad pedes deductum,
decem milia hominum, ab dextro locaverunt cornu;
Ariarathis Cappadoeces et Morzi auxiliares in laevo 4
quattuor ferme milium numerum explebant. consul,
sicut in Olympo monte, prima in acie locata levi ar-
matura, telorum omnis generis ut aequae magna vis
ad manum esset, curavit. ubi appropinquarunt, omnia 5
eadem utrimque, quae fuerant in priore proelio, erant
praeter animos et victoribus ab re secunda auctos et
hostibus *fractos*, quia, etsi non ipsi victi erant, suae 6
gentis hominum cladem pro sua ducebant. itaque a
paribus initiis coepta res eundem exitum habuit. velut 7
nubes levium telorum coniecta obruit aciem Gallorum.
nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne
nudarent undique corpus ad ictus, audebant, et stantes,
quo densiores erant, hoc plura, velut destinatum pe-
tentibus, vulnera accipiebant. consul iam per se tur- 8
batis si legionum signa ostendisset, versuros extemplo
in fugam omnis ratus receptis inter ordines velitibus
et alia turba auxiliorum aciem promovit. XXVII. Galli
et memoria Tolostobogiorum cladis territi et inhae-
rentia corporibus gerentes tela fessique et stando et

vulneribus ne primum quidem impetum et clamorem
 2 Romanorum tulerunt. fuga ad castra inclinavit; sed
 pauci intra munimenta sese recepere; pars maior
 dextra laevaue praelati, qua quemque impetus tulit,
 3 fugerunt. victores usque ad castra secuti ceciderunt
 terga; deinde in castris cupiditate praedae haeserunt,
 4 nec sequebatur quisquam. in cornibus Galli diutius
 steterunt, quia serius ad eos perventum est; ceterum
 5 ne primum quidem coniectum telorum tulerunt. consul
 quia ingressos in castra ab direptione abstrahere non
 poterat, eos, qui in cornibus fuerant, protinus ad se-
 6 quendos hostis misit. per aliquantum spatium secuti
 non plus tamen octo milia hominum in fuga — nam
 pugna nulla fuit — ceciderunt; reliqui flumen Halyn
 7 traiecerunt. Romanorum pars magna ea nocte in
 castris hostium mansit; ceteros in sua castra consul
 reduxit. postero die captivos praedamque recensuit,
 quae tanta fuit, quantam avidissima rapiendi gens,
 cum eis montem Taurum omnia armis per multos
 8 annos tenuisset, coacervare potuit. Galli ex dissipata
 passim fuga in unum locum congregati, magna pars
 saucii aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores
 9 de pace ad consulem miserunt. eos Manlius Ephesum
 venire iussit; ipse — iam enim medium autumnus erat
 — locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere
 properans victorem exercitum in hiberna maritimae
 orae reduxit.

XXVIII. Dum haec in Asia geruntur, in ceteris
 provinciis tranquillae res fuerunt. censores Romae
 T. Quinctius Flaminius et M. Claudius Marcellus se-
 2 natum legerunt; princeps in senatu tertium lectus P.
 Scipio Africanus; quattuor soli praeteriti sunt, nemo
 curuli usus honore. et in equitatu recensendo mitis
 3 admodum censura fuit. substructionem super Aequi-
 melium in Capitolio et viam silice sternendam a porta
 4 Capena ad Martis locaverunt. Campani, ubi cense-
 rentur, senatum consuluerunt; decretum, uti Romae

censerentur. aquae ingentes eo anno fuerunt; Tiberis
 duodeciens campum Martium planaue urbis inundavit.

Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis 5
 perfecto, alter consul M. Fulvius perdomitis Aetolis
 cum traiecisset in Cephallaniam, circa civitates insulae
 misit percontatum, utrum se dedere Romanis an belli
 fortunam experiri mallent. metus ad omnes valuit, 6
 ne deditionem recusarent. obsides inde imperatos pro
 viribus inopes populi ** vicanos autem Cranii et Pa-
 lenses et Samaei dederunt. insperata pax Cephallaniae 7
 adfulserat, cum repente una civitas, incertum quam
 ob causam, Samaei desciverunt. quia opportuno loco 8
 urbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare
 cogerebantur ab Romanis. ceterum ipsine sibi eum
 finxerint metum et timore vano quietum excitaverint
 malum, an iactata sermonibus res apud Romanos per-
 lata ad eos sit, nihil comperti est, nisi quod datis 9
 iam obsidibus repente portas clauserunt et ne suorum
 quidem precibus — miserat enim sub muros consul
 ad temptandam misericordiam parentum popularium-
 que — desistere ab incepto voluerunt. oppugnari 10
 deinde, postquam nihil pacati respondebatur, coepta
 urbs est. apparatus omnem tormentorum machina-
 rumque traectum ab Ambraciae oppugnatione habe-
 bat, et opera quae facienda erant, impigre milites 11
 perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes quatue-
 bant muros. XXIX. Nec ab Samaeis quicquam, quo
 aut opera aut hostis arceri posset, praetermissum
 est. duabus tamen maxime resistebant rebus, una,
 interiorem semper iuxta validum pro diruto novum 2
 obstruentes murum, altera, eruptionibus subitis nunc
 in opera hostium, nunc in stationes; et plerumque
 his proeliis superiores erant. una ad coercendos in- 3
 venta, haud magna memoratu, res est. centum fun-
 ditores ab Aegio et Patris et Dymis acciti. a pueris 4
 ii more quodam gentis saxis globosis, quibus ferme
 harenae immixtis strata litora sunt, funda mare aper-

5 tum incessentes exercebantur. itaque longius certi-
 usque et validiore ictu quam Baliaris funditor eo telo
 6 usi sunt. et est non simplicis habenae, ut Baliarica
 aliarumque gentium funda, sed triplex scutale, crebris
 suturis duratum, ne fluxa habena volutetur in iactu
 7 glans, sed librata cum sederit, velut nervo missa ex-
 cutiatur. coronas modici circuli magno ex intervallo
 loci adsueti traicere non capita solum hostium vul-
 8 nerabant, sed quem locum destinassent oris. hae
 fundae Samaeos cohibuerunt, ne tam crebro neve tam
 audacter erumperent, adeo ut precarentur ex muris
 Achaeos, ut parumper abscederent et se cum Romanis
 9 stationibus pugnantis quiete spectarent. quattuor men-
 ses obsidionem Same sustinuit. cum ex paucis cotidie
 aliqui eorum caderent aut vulnerarentur, et qui super-
 10 erant fessi et corporibus et animis essent, Romani
 nocte per arcem, quam † Cyneatidem vocant — nam
 urbs in mare devexa in occidentem vergit — muro
 11 superato in forum pervenerunt. Samaei postquam
 captam partem urbis ab hostibus senserunt, cum con-
 iugibus ac liberis in maiorem refugerunt arcem. inde
 postero die dediti direpta urbe sub corona omnes
 venierunt.

XXX. Consul compositis rebus Cephallaniae, prae-
 sidio Samae imposito, in Peloponnesum iam diu ac-
 cersentibus Aegiensibus maxime ac Lacedaemoniis tra-
 2 iecit. Aegium a principio Achaici concilii semper
 conventus gentis indicti sunt, seu dignitati urbis id
 3 seu loci opportunitati datum est. hunc morem Philo-
 poemen eo primum anno labefactare conatus legem
 parabat ferre, ut in omnibus civitatibus, quae Achaici
 4 concilii essent, in vicem conventus agerentur. et sub
 adventum consulis damiurgis civitatum, qui summus
 est magistratus, Aegium evocantibus Philopoemen —
 5 praetor tum erat — Argos conventum edixit. quo
 cum appareret omnes ferme conventuros, consul quo-
 que, quamquam Aegiensium favebat causae, Argos

venit; ubi cum disceptatio fuisset, et rem inclinam
 cerneret, incepto destitit. Lacedaemonii deinde eum 6
 in sua certamina averterunt. sollicitam eam civitatem
 exules maxime habebant, quorum magna pars in ma-
 ritimis Laconicae orae castellis, quae omnis adempta
 erat, habitabant. id aegre patientes Lacedaemonii, 7
 ut aliqua liberum ad mare haberent aditum, si quando
 Romam aliove quo mitterent legatos, simul ut empo-
 rium et receptaculum peregrinis mercibus ad neces-
 sarios usus esset, nocte adorti vicum maritimum no-
 mine Lan improviso occupaverunt. vicani quique ibi 8
 exules habitabant primo inopinata re territi sunt;
 deinde sub lucem congregati levi certamine expulerunt
 Lacedaemonios. terror tamen omnem maritimam oram 9
 pervasit, legatosque communiter et castella omnia vi-
 cique et exules, quibus ibi domicilia erant, ad Achaeos
 miserunt. XXXI. Philopoemen praetor, iam inde ab
 initio exulum causae [et] amicus, et auctor semper
 Achaeis minuendi opes et auctoritatem Lacedaemonio-
 rum, concilium querentibus dedit, decretumque refe- 2
 rente eo factum est, cum in fidem Achaeorum tute-
 lamque T. Quinctius et Romani Laconicae orae castella
 et vicos tradidissent, et, cum abstinere iis ex foedere
 Lacedaemonii deberent, Las vicus oppugnatus esset,
 caedesque ibi facta, qui eius rei auctores adfinesque
 essent, nisi dederentur Achaeis, violatum videri foedus.
 ad exposcendos eos legati extemplo Lacedaemonem 3
 missi sunt. id imperium adeo superbum et indignum
 Lacedaemoniis visum est, ut, si antiqua civitatis for-
 tuna esset, haud dubie arma extemplo capturi fuerint.
 maxime autem consternavit eos metus, si semel primis 4
 imperiis oboediendo iugum acceperunt, ne, id quod
 iam diu moliretur Philopoemen, exulibus Lacedaemo-
 nem traderet. furentes igitur ira triginta hominibus 5
 ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Phi-
 lopoemeni atque exulibus erat, interfectis decreverunt
 renuntiandam societatem Achaeis legatosque extemplo

Cephallaniam mittendos, qui consuli M. Fulvio quique
 6 Romanis Lacedaemonem dederent orarentque eum, ut
 veniret in Peloponnesum ad urbem Lacedaemonem
 in fidem dicionemque populi Romani accipiendam.
 XXXII. Id ubi legati ad Achaeos rettulerunt, omnium
 civitatum, quae eius concilii erant, consensu bellum
 Lacedaemoniis indictum est. ne extemplo gereretur,
 2 hiems impediit; incursionibus tamen parvis, latrocinii
 magis quam belli modo, non terra tantum sed etiam
 3 navibus a mari fines eorum vastati. hic tumultus
 consulem Peloponnesum adduxit, iussuque eius Elin
 concilio indicto Lacedaemonii ad disceptandum acciti.
 4 magna ibi non disceptatio modo sed altercatio fuit,
 cui consul, cum alia satis ambitiose partem utramque
 fovendo incerta respondisset, una denuntiatione, ut
 bello abstinerent, donec Romam ad senatum legatos
 5 misissent, finem imposuit. utrimque legatio missa
 Romam est. exules quoque Lacedaemoniorum suam
 6 causam legationemque Achaeis iniunxerunt. Diophan-
 net et Lycortas, Megalopolitani ambo, principes lega-
 tionis Achaeorum fuerunt, qui, dissidentes in re publica,
 tum quoque minime inter se convenientis orationes
 7 habuerunt. Diophanes senatui disceptationem omnium
 rerum permittebat: eos optime controversias inter
 8 Achaeos ac Lacedaemonios finituros esse; Lycortas
 ex praeceptis Philopoemenis postulabat, ut Achaeis
 ex foedere ac legibus suis, quae decreissent, agere li-
 9 ceret, libertatemque sibi illibatam, cuius ipsi auctores
 essent, praestarent. magnae auctoritatis apud Roma-
 nos tum gens Achaeorum erat; novari tamen nihil
 de Lacedaemoniis placebat. ceterum responsum ita
 10 perplexum fuit, ut et Achaei sibi de Lacedaemone
 permissum acciperent, et Lacedaemonii non omnia
 concessa iis interpretarentur. hac potestate immodice
 Achaei ac superbe usi sunt. Philopoemeni continuatur
 magistratus. XXXIII. qui veris initio exercitu indicto
 2 castra in finibus Lacedaemoniorum posuit, legatos

deinde misit ad deposcendos auctores defectionis, et
 civitatem in pace futuram, si id fecisset, pollicentis,
 et illos nihil indicta causa passuros. silentium prae 3
 metu ceterorum fuit; quos nominatim depoposcerat,
 ipsi se ituros professi sunt, fide accepta a legatis vim
 abfuturam, donec causam dixissent. ierunt etiam alii 4
 illustres viri, et advocati privatis, et quia pertinere
 causam eorum ad rem publicam censebant. numquam 5
 alias exules Lacedaemoniorum Achaei secum adduxe-
 rant in finis, quia nihil aequè alienaturum animos
 civitatis videbatur; tunc exercitus totius prope ante-
 signani exules erant. hi venientibus Lacedaemoniis 6
 ad portam castrorum agmine facto occurrerunt; et
 primo lacessere iurgiis, deinde, altercatione orta, cum
 accenderentur irae, ferocissimi exulum impetum in
 Lacedaemonios fecerunt. cum illi deos et fidem lega- 7
 torum testarentur, et legati et praetor summovere
 turbam et protegere Lacedaemonios vinclaque iam
 quosdam incipientis arcere. crescebat tumultu concitato 8
 turba; et Achaei ad spectaculum primo concurrebant;
 deinde vociferantibus exulibus, quae passi forent, et 9
 orantibus opem adfirmantibusque simul numquam
 talem occasionem habituros, si eam praetermisissent;
 foedus, quod in Capitolio, quod Olympiae, quod in
 arce Athenis sacratum fuisset, irritum per illos esse;
 priusquam alio de integro foedere obligarentur, noxios 10
 puniendos esse, accensa his vocibus multitudo ad vo-
 cem unius, qui, ut ferirent, inclamavit, saxa coniecit.
 atque ita decem septem, quibus vincula per tumultum
 iniecta erant, interfecti sunt. sexaginta tres postero 11
 die comprehensi, a quibus praetor vim arcuerat, non
 quia salvos vellet, sed quia perire causa indicta nole-
 bat, obiecti multitudini iratae, cum aversis auribus
 pauca locuti essent, damnati omnes et traditi sunt ad
 supplicium. XXXIV. Hoc metu iniecto Lacedaemoniis
 imperatum primum, uti muros diruerent; deinde, ut
 omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos

2 militassent, terra Laconica excederent; tum uti quae
servitia tyranni liberassent — ea magna multitudo
erat — ante diem certam abirent; qui ibi mansissent,
eos prendendi abducendi vendendi Achaeis ius esset;
3 Lycurgi leges moresque abrogarent, Achaeorum ad-
suescerent legibus institutisque: ita unius eos corporis
4 fore et de omnibus rebus facilius consensuros. nihil
oboedientius fecerunt, quam ut muros diruerent, nec
5 aegrius passi sunt quam exules reduci. decretum
Tegeae in concilio communi Achaeorum de restitu-
6 dis iis factum est; et mentione illata externos auxi-
liarios dimissos ac Lacedaemoniis adscriptos — ita
enim vocabant qui ab tyrannis liberati erant — urbe
excessisse et in agros dilapsos, priusquam dimitteretur
exercitus, ire praetorem cum expeditis et comprehen-
dere id genus hominum et vendere iure praedae placuit.
7 multi comprehensi venierunt. porticus ex ea pecunia
Megalopoli permissu Achaeorum resecta est, quam
8 Lacedaemonii diruerant. et ager Belbinates, quem
iniuria tyranni Lacedaemoniorum possederant, resti-
tutus eidem civitati ex decreto vetere Achaeorum,
quod factum erat Philippo Amyntae filio regnante.
9 per haec velut enervata civitas Lacedaemoniorum diu
Achaeis obnoxia fuit; nulla tamen res tanto erat
damno quam disciplina Lycurgi, cui per octingentos
annos adsuerant, sublata.

XXXV. A concilio, ubi ad consulem inter Achaeos
Lacedaemoniosque disceptatum est, M. Fulvius, quia
iam in exitu annus erat, comitiorum causa profectus
Romam creavit consules M. Valerium Messalam et
C. Livium Salinatorem, cum M. Aemilium Lepidum
2 inimicum eo quoque anno petentem deiecisset. prae-
tores inde creati Q. Marcius Philippus M. Claudius
Marcellus C. Stertinius C. Atinius P. Claudius Pulcher
3 L. Manlius Acidinus. comitiis perfectis consulem M.
Fulvium in provinciam et ad exercitum redire placuit,
eique et collegae Cn. Manlio imperium in annum

prorogatum est. eo anno in aede Herculis signum 4
dei ipsius ex decemvirorum responso, et seinges in
Capitolio aurati a P. Cornelio positi; consulem dedisse
inscriptum est. et duodecim clipea aurata ab aedili- 5
bus curulibus P. Claudio Pulchro et Ser. Sulpicio
Galba sunt posita ex pecunia, qua frumentarios ob
annonam compressam damnarunt; et aedilis plebi Q. 6
Fulvius Flaccus duo signa aurata uno reo damnato
— nam separatim accusaverant — posuit; collega
eius A. Caecilius neminem condemnavit. Iudi Romani
ter, plebei quinquies toti instaurati.

M. Valerius Messala inde et C. Livius Salinator 7
consulatum idibus Martiis cum inissent, de re publica
deque provinciis et exercitibus senatum consuluerunt.
de Aetolia et Asia nihil mutatum est; consulibus alteri 8
Pisae cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta
est. comparare inter se aut sortiri iussi et novos 9
exercitus, binas legiones, scribere, et ut sociis Latini
nominis quina dena milia peditum imperarent et mille
et ducentos equites. Messalae Ligures, Salinatori ob- 10
tigit Gallia. praetores inde sortiti sunt: M. Claudio
urbana, P. Claudio peregrina iurisdictio evenit; Q.
Marcius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius
Hispaniam citeriorem, C. Atinius ulteriorem est sorti-
tus. XXXVI. De exercitibus ita placuit: ex Gallia
legiones, quae sub C. Laelio fuerant, ad M. Tuccium
propraetorem in Bruttios traduci, et, qui in Sicilia 2
esset, dimitti exercitum, et classem, quae ibi esset,
Romam reduceret M. Sempronius propraetor. Hispa- 3
niis singulae legiones, quae tum in iis provinciis
erant, decretae, et ut terna milia peditum, ducentos
equites ambo praetores in supplementum sociis im-
perarent secumque transportarent. priusquam in pro- 4
vincias novi magistratus proficiscerentur, supplicatio
triduum pro collegio decemvirorum imperata fuit in
omnibus compitis, quod luce inter horam tertiam
ferme et quartam tenebrae obortae fuerant. et no-

vendiale sacrificium indictum est, quod in Aventino lapidibus pluvisset.

5 Campani, cum eos ex senatus consulto, quod priore anno factum erat, censores Romae censi coegissent — nam antea incertum fuerat, ubi censerentur —, petierunt, ut sibi cives Romanas ducere uxores
6 liceret, et, si qui prius duxissent, ut habere eas, et nati ante eam diem uti iusti sibi liberi heredesque
7 essent. utraque res impetrata. de Formianis Fundanisque municipibus et Arpinatibus C. Valerius Tappo tribunus plebis promulgavit, ut iis suffragii latio — nam antea sine suffragio habuerant civitatem — esset.
8 huic rogationi quattuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatus ferretur, cum intercederent, edocti, populi esse, non senatus ius suffragium, quibus velit,
9 impertire, destiterunt incepto. rogatio perlata est, ut in Aemilia tribu Formiani et Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent; atque in his tribubus tum primum
10 ex Valerio plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor sorte superato T. Quinctio lastrum condidit. censa sunt civium capita CCLVIII CCCXVIII. lustrum perfecto consules in provincias profecti sunt.

XXXVII. Hieme ea, qua haec Romae gesta sunt, ad Cn. Manlium consulem primum, dein pro consule, hibernantem in Asia, legationes undique ex omnibus civitatibus gentibusque, quae eis Taurum montem incolunt, conveniebant. et ut clarior nobiliorque victoria Romanis de rege Antiocho fuit quam de Gallis, ita
2 laetior sociis erat de Gallis quam de Antiocho. tolerabilior regia servitus fuerat quam feritas immanium barbarorum incertusque in dies terror, quo velut tem-
3 pestas eos populantis inferret. itaque, ut quibus libertas Antiocho pulso, pax Gallis domitis data esset, non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam
4 aureas pro suis quaeque facultatibus attulerant. et ab Antiocho legati et ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur, et ab Ariarathe rege Cappadocum venerunt

ad veniam petendam luendamque pecunia noxam, quod auxiliis Antiochum iuvisset. huic sescenta talenta
6 argenti sunt imperata; Gallis responsum, cum Eumenes rex venisset, tum daturum iis leges. civitatum legationes cum benignis responsis, laetiores etiam quam venerant, dimissae. Antiochi legati pecuniam
7 in Pamphyliam frumentumque ex pacto cum L. Scipione foedere iussi advehere; eo se cum exercitu venturum. principio deinde veris lustrato exercitu pro-
8 fectus die octavo Apameam venit. ibi triduum stativis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quo pecuniam frumentumque regio convehere
9 iusserat, pervenit. duo milia et quingenta talenta 9 argenti accepta Apameam deportantur; frumentum exercitui dividitur. inde ad Pergam ducit, quae una in iis locis regio tenebatur praesidio. appropinquanti
10 praefectus praesidii obvius fuit, triginta dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret. dato tempore ad eam diem praesidio deces-
11 sum est. a Perga L. Manlio fratre cum quattuor milibus militum Oroanda ad reliquum pecuniae ex eo, quod pepigerant, exigendum misso, ipse, quia Eumenum regem et decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, iussis sequi Antiochi legatis Apameam exercitum reduxit.

XXXVIII. Ibi ex decem legatorum sententia foedus in haec verba fere cum Antiocho conscriptum est: 'amicitia regi Antiocho cum populo Romano his
2 legibus et condicionibus esto: ne quem exercitum, qui cum populo Romano sociisve bellum gesturus erit, rex per fines regni sui eorumve, qui sub ditione eius erunt, transire sinito, neu commeatu neu qua alia ope
3 iuvato; idem Romani sociique Antiocho et iis, qui sub imperio eius erunt, praestent. belli gerendi ius Antiocho ne esto cum iis, qui insulas colunt, neve in Europam transeundi. excedito urbibus agris vicis
4 castellis eis Taurum montem usque ad Halyn amnem,

et a valle Tauri usque ad iuga, qua in Lycaoniam
 5 vergit. ne qua *praeter* arma efferto ex iis oppidis
 agris castellisque, quibus excedat; si qua extulit, quo
 6 quaeque oportebit, recte restituito. ne militem neu
 quem alium ex regno Eumenis recipito. si qui earum
 urbium cives, quae regno abscedunt, cum rege An-
 tiocho intraque fines regni eius sunt, Apameam omnes
 7 ante diem certam redeunto; qui ex regno Antiochi
 apud Romanos sociosque sunt, iis ius abeundi manen-
 dique esto; servos seu fugitivos seu bello captos, seu
 quis liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis
 8 sociisque. elephantos tradito omnis neque alios pa-
 rato. tradito et naves longas armamentaue earum;
 neu plures quam decem naves *tectas neve plures quam*
 * *naves* acturias, quarum nulla plus quam triginta
 remis agatur, habeto, neve monerem [ex] belli causa,
 9 quod ipse illaturus erit. ne navigato citra Calycad-
 num neu Sarpedonium promunturia, extra quam si
 qua navis pecuniam *in* stipendium aut legatos aut
 10 obsides portabit. milites mercede conducendi ex iis
 gentibus, quae sub dicione populi Romani sunt, An-
 tiocho regi ius ne esto, ne voluntarios quidem reci-
 11 piendi. Rhodiorum sociorumve quae aedes aedificiaque
 intra fines regni Antiochi sunt, quo iure ante bellum
 12 fuerunt, eo Rhodiorum sociorumve sunt; si quae pe-
 cuniae debentur, earum exactio esto; si quid ablatum
 est, id conquirendi cognoscendi repetendique item ius
 esto. si quas urbes, quas tradi oportet, ii tenent,
 quibus Antiochus dedit, et ex iis praesidia deducito,
 13 utique recte tradantur, curato. argenti probi talenta
 Attica duodecim milia dato intra duodecim annos
 pensionibus aequis — talentum ne minus pondo octo-
 ginta Romanis ponderibus pendat — et tritici quin-
 14 genta quadraginta milia modium. Eumeni regi talenta
 trecenta quinquaginta intra quinquennium dato, et
 pro frumento, quod aestimatione fit, talenta centum
 15 viginti septem. obsides Romanis viginti dato et trien-

nio mutato, ne minores octonum denum annorum neu
 maiores quinum quadragenum. si qui sociorum po- 16
 puli Romani ultro bellum inferent Antiocho, vim vi
 arcendi ius esto, dum ne quam urbem aut belli iure
 teneat aut in amicitiam accipiat. controversias inter 17
 se iure ac iudicio disceptanto, aut, si utrisque placebit,
 bello. de Hannibale Poeno et Aetolo Thoante et 18
 Mnasilocho Acarnane et Chalcidensibus Ebulida et
 Philone dedendis in hoc quoque foedere adscriptum
 est, et ut, si quid postea addi demi mutarive placuis-
 set, ut id salvo foedere fieret. XXXIX. Consul in
 hoc foedus iuravit; ab rege qui exigerent iusiurandum,
 profecti Q. Minucius Thermus et L. Manlius, qui tum
 forte ab Oroandis rediit. et Q. Fabio Labeoni, qui 2
 classi praeerat, scripsit, ut Patara extemplo proficisce-
 retur, quaeque ibi naves regiae essent, concideret cre-
 maretque. profectus ab Epheso quinquaginta tectas 3
 naves aut concidit aut incendit. Telmessum eadem
 expeditione territis subito adventu classis oppidanis
 recipit. ex Lycia protinus, iussis ab Epheso sequi, 4
 qui ibi relictis erant, per insulas in Graeciam traiecit.
 Athenis paucos moratus dies, dum Piraeum ab Epheso
 naves venirent, totam inde classem in Italiam re-
 duxit.

Cn. Manlius cum inter cetera, quae accipienda 5
 ab Antiocho erant, elephantos quoque accepisset do-
 noque Eumeni omnis dedisset, causas deinde civita-
 tium, multis inter novas res turbatis, cognovit. et 6
 Ariarathes rex parte dimidia pecuniae imperatae bene-
 ficio Eumenis, cui desponderat per eos dies filiam,
 remissa in amicitiam est acceptus. civitatum autem 7
 cognitis causis decem legati aliam aliarum fecerunt
 condicionem. quae stipendiariae regi Antiocho fuerant
 et cum populo Romano senserant, iis immunitatem
 dederunt; quae partium Antiochi fuerant aut stipen- 8
 diariae Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eu-
 menis iusserunt. nominatim praeterea Colophoniis, qui

in Notio habitant, et Cymaeis et Mylasenis immuni-
 9 tatem concesserunt; Clazomeniis super immunitatem
 et Drymussam insulam dono dederunt, et Milesiis
 10 quem sacrum appellant agrum restituerunt, et Ilien-
 sibus Rhoeteum et Gergithum addiderunt, non tam
 ob recentia ulla merita quam originum memoria.
 11 eadem et Dardanum liberandi causa fuit. Chios quo-
 que et Zmyrnaeos et Erythraeos pro singulari fide,
 quam eo bello praestiterunt, et agro donarunt et in
 12 omni praecipuo honore habuerunt. Phocaensibus et
 ager, quem ante bellum habuerant, redditus, et ut
 13 legibus antiquis uterentur permissum. Rhodiis ad-
 firmata, quae data priore decreto erant; Lycia et
 Caria datae usque ad Maeandrum annem praeter Tel-
 14 messum. regi Eumeni Chersonesum in Europa et
 Lysimachiam, castella, vicos, agrum, quibus finibus
 15 tenuerat Antiochus, adiecerunt; in Asia Phrygiam
 utramque — alteram ad Hellespontum, maiorem alte-
 ram vocant — et Mysiam, quam Prusia rex ademerat,
 16 ei restituerunt, et Lycaoniam et Milyada et Lydiam
 et nominatim urbes Tralles atque Ephesum et Tel-
 17 messum. de Pamphylia disceptatum inter Eumenem
 et Antiochi legatos cum esset, quia pars eius citra
 pars ultra Taurum est, integra res ad senatum reicitur.

XL. His foederibus decretisque datis Manlius cum
 decem legatis omnique exercitu ad Hellespontum pro-
 2 fectus, evocatis eo regulis Gallorum, leges, quibus
 pacem cum Eumene servarent, dixit, deruntiavit, ut
 3 morem vagandi cum armis finirent agrorumque suo-
 rum terminis se continerent. contractis deinde ex
 4 omni ora navibus et Eumenis etiam classe per Athe-
 naeum fratrem regis ab Elaea adducta copias omnes
 5 in Europam traiecit. inde per Chersonesum modicis
 itineribus grave praeda omnis generis agmen trahens
 Lysimachiae stativa habuit, ut quam maxime recentibus
 et integris iumentis Thraeciam, per quam iter
 5 vulgo horrebant, ingrederetur. quo profectus est ab

Lysimachia die, ad annem Melana quem vocant, inde
 postero die Cypsela pervenit. a Cypselis via decem 6
 milium fere silvestris angusta confragosa excipiebat,
 propter cuius difficultatem itineris in duas partes di-
 visus exercitus, et praecedere una iussa, altera magno
 intervallo cogere agmen, media impedimenta inter-
 posuit; plaustra cum pecunia publica erant pretiosaque
 alia praeda. ita cum per saltum iret, Thraecum de- 7
 cem haud amplius milia ex quattuor populis, Astii et
 Caeni et Maduateni et Coreli, ad ipsas angustias viam
 circumsederunt. opinio erat non sine Philippi Mace- 8
 donum regis fraude id factum; eum scisse non alia
 quam per Thraeciam redituros Romanos, et quantam
 pecuniam secum portarent. in primo agmine imperator 9
 erat, sollicitus propter iniquitatem locorum. Thraeces
 nihil se moverunt, donec armati transirent; postquam 10
 primos superasse angustias viderunt, postremos non-
 dum appropinquantis, impedimenta et sarcinas inva-
 dunt, caesisque custodibus partim ea, quae in plau-
 stris erant, diripere, partim sub oneribus iumenta
 abstrahere. unde postquam clamor primum ad eos, 11
 qui iam ingressi saltum sequebantur, deinde etiam ad
 primum agmen est perlatus, utrimque in medium
 concurritur, et inordinatum pluribus simul locis proe-
 lium conseritur. Thraecas praeda ipsa impeditos oneri- 12
 bus et plerosque, ut ad rapiendum vacuas manus ha-
 berent, inermes ad caedem praebet; Romanos iniquitas
 locorum barbaris per calles notas obscursantibus et
 latentibus interdum per cavas valles prodebat. ipsa 13
 etiam onera plaustraque, ut fors tulit, his aut illis
 incommode obiecta pugnantibus impedimento sunt.
 alibi praedo, alibi praedae vindex cadit. prout locus 14
 iniquus aequusve his aut illis, prout animus pugnan-
 tium est, prout numerus — alii enim pluribus, quam
 ipsi erant, alii paucioribus occurrerant —, varia for-
 tuna pugnae est; multi utrimque cadunt. iam nox 15
 appetebat, cum proelio excedunt Thraeces, non fuga

vulnerum aut mortis, sed quia satis praedae habebant.
 XLI. Romanorum primum agmen extra saltum circa
 templum Bendidium castra loco aperto posuit; pars
 altera ad custodiam impedimentorum medio in saltu,
 2 duplici circumdato vallo, mansit. postero die prius
 explorato saltu, quam moverent, primis se coniun-
 3 gunt. in eo proelio cum et impedimentorum et ca-
 lonum pars et milites aliquot, cum passim toto prope
 saltu pugnaretur, cecidissent, plurimum Q. Minucii
 Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui
 4 viri. eo die ad Hebrum flumen perventum est. inde
 Aeniorum finis praeter Apollinis, Zerynthium quem
 5 vocant incolae, templum superant. aliae angustiae
 circa Tempyra excipiunt — hoc loco nomen est —
 nec minus confragosae quam priores; sed, quia nihil
 silvestre circa est, ne latebras quidem ad insidiandum
 6 praebent. huc ad eandem spem praedae Thrausi, gens
 et ipsa Thraecum, convenere; sed, quia nudae valles,
 procul ut conspicerentur angustias obsidentes, efficie-
 bant, minus terroris tumultusque fuit apud Romanos;
 quippe etsi iniquo loco, proelio tamen iusto, acie
 7 aperta, signis collatis dimicandum erat. conferti sub-
 eunt et cum clamore impetu facto primum expulere
 loco hostis, deinde avertere; fuga inde caedesque suis
 8 ipsos impediuntibus angustiis fieri coepta est. Ro-
 mani victores ad vicum Maronitarum — Salen appel-
 lant — posuerunt castra. postero die patenti itinere
 Priaticus campus eos excepit, triduumque ibi frumen-
 tum accipientes manserunt, partem ex agris Maroni-
 tarum, conferentibus ipsis, partem ex navibus suis,
 9 quae cum omnis generis commeatu sequebantur. ab
 10 stativis diei via Apolloniam fuit. hinc per Abderi-
 tarum agrum Neapolim perventum est. hoc omne
 per Graecorum colonias pacatum iter fuit; reliquum
 inde per medios Thraecas dies noctesque, etsi non
 infestum, tamen suspectum, donec in Macedoniam per-
 11 venerunt. mitiores Thraecas idem exercitus, cum a

Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob
 aliam causam, quam quod praedae minus, quod pete-
 retur, fuerat; quamquam tunc quoque Claudius auctor 12
 est ad quindecim milia Thraecum praecedenti ad ex-
 ploranda loca agmen Muttini Numidae occurrisse.
 quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephan-
 tos; Muttinis filium per medios hostes cum centum 13
 quinquaginta delectis equitibus perrupisse; eundem
 mox, cum iam Muttines in medio elephantis locatis,
 in cornua equitibus dispositis manum cum hoste con-
 servisset, terrorem ab tergo praebuisse, atque inde 14
 turbatos equestri velut procella hostis ad peditum
 agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam 15
 in Thessaliam exercitum traduxit. inde per Epirum
 Apolloniam cum pervenisset, nondum adeo hiberno
 contempto mari, ut traicere auderet, Apolloniae hi-
 bernavit.

XLII. Exitu prope anni M. Valerius consul ex
 Liguribus ad magistratus subrogandos Romam venit
 nulla memorabili in provincia gesta re, ut ea proba-
 bilis morae causa esset, quod solito serius ad comitia
 venisset. comitia consulibus rogandis fuerunt a. d. 2
 XII. Kal. Martias; creati M. Aemilius Lepidus C. Fla-
 minius. postero die praetores facti Ap. Claudius 3
 Pulcher Ser. Sulpicius Galba Q. Terentius Culleo L. 4
 Terentius Massaliota Q. Fulvius Flaccus M. Furius
 Crassipes. comitiis perfectis, quas provincias praeto- 5
 ribus esse placeret, retulit ad senatum consul. decre-
 verunt duas Romae iuris dicendi causa, duas extra
 Italiam, Siciliam ac Sardiniam, duas in Italia, Taren-
 tum et Galliam; et extemplo, priusquam inirent ma- 6
 gistratum, sortiri iussi. Ser. Sulpicius urbanam, Q.
 Terentius peregrinam est sortitus, L. Terentius Sici-
 liam, Q. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum,
 M. Furius Galliam.

Eo anno L. Minucius Myrtilus et L. Manlius, 7
 quod legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, iussu

M. Claudii praetoris urbani per fetiales traditi sunt legatis et Carthaginem aucti.

- 8 In Liguribus magni belli et gliscentis in dies magis fama erat. itaque consulibus novis, quo die de provinciis et de re publica retulerunt, senatus
9 utrisque Ligures provinciam decrevit. huic senatus consulto Lepidus consul intercedebat, indignum esse praedicans consules ambos in valles Ligurum includi,
10 M. Fulvium et Cn. Manlium biennium iam, alterum in Europa, alterum in Asia, velut pro Philippo atque Antiocho substitutos regnare. si exercitus in his terris esse placeat, consules iis potius quam privatos prae-
11 esse oportere. vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem pretio venditantis. si eas provincias exercitibus obtinere opus esset, sicut M. Acilio L. Scipio consul, L. Scipioni M. Fulvius et Cn. Manlius successissent consules, ita Fulvio Manlioque C. Livium et M. Valerium consules debuisse succedere. nunc certe, perfecto Aetolico bello, recepta ab Antiocho Asia, devictis Gallis, aut consules ad exercitus consulares mitti aut reportari legiones inde reddique tandem rei publicae debere. senatus his auditis in sententia perseveravit, ut consulibus ambobus Ligures provincia esset; Manlium Fulviumque decedere de provinciis et exercitus inde deducere ac redire Romam placuit.

XLIII. Inimicitiae inter M. Fulvium et M. Aemilium consulem erant, et super cetera Aemilius serius biennio se consulem factum M. Fulvii opera ducebat.
2 itaque ad invidiam ei faciendam legatos Ambraciensis in senatum subornatos criminibus introduxit, qui sibi, cum in pace essent imperataque prioribus consulibus fecissent et eadem oboedienter praestare M. Fulvio
3 parati essent, bellum illatum questi, agros primum depopulatos, terrorem direptionis et caedis urbi in-
4 iectum, ut eo metu claudere cogerentur portas; obsessos deinde et oppugnatos se, et omnia exempla

belli edita in se caedibus incendiis ruinis direptione urbis, coniuges liberos in servitium abstractos, bona adempta, et, quod se ante omnia moveat, templa tota 5 urbe spoliata ornamentis; simulacra deum, deos immo ipsos, convulsos ex sedibus suis ablatos esse; parietes postesque nudatos, quos adorent, ad quos precentur et supplicent, Ambraciensibus superesse —: haec que- 6 rentis interrogando criminose ex composito consul ad plura velut non sua sponte dicenda eliciebat. motis 7 patribus alter consul C. Flaminius M. Fulvii causam excepit, qui veterem viam et obsoletam ingressos Ambracienses dixit; sic M. Marcellum ab Syracusanis, 8 sic Q. Fulvium a Campanis accusatos. quin eadem opera T. Quinctium a Philippo rege, M. Acilium et L. Scipionem ab Antiocho, Cn. Manlium a Gallis, ipsum M. Fulvium ab Aetolis et Cephallaniae populis accusari paterentur? 'Ambraciam oppugnatam et cap- 9 tam et signa inde ornamentaque ablata et cetera facta, quae captis urbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fulvio aut ipsum M. Fulvium censetis, patres con- scripti, qui ob has res gestas triumphum a vobis po- 10 stulaturus sit, Ambraciam captam signaque, quae ablata criminantur, et cetera spolia eius urbis ante currum laturus et fixurus in postibus suis? nihil est, 11 quod se ab Aetolis separent; eadem Ambraciensium et Aetolorum causa est. itaque collega meus vel in 12 alia causa inimicitias exerceat, vel, si in hac utique mavult, retineat Ambraciensis suos in adventum M. Fulvii; ego nec de Ambraciensibus nec de Aetolis de- 13 cerni quicquam absente M. Fulvio patiar.' XLIV. Cum Aemilius callidam malitiam inimici velut notam omnibus insimularet et tempus eum morando extracturum diceret, ne consule inimico Romam veniret, certamine consulum biduum absumptum est; nec praesente 2 Flamini decerni quicquam videbatur posse. captata 3 occasio est, cum aeger forte Flaminius abesset, et referente Aemilio senatus consultum factum est, ut 4

Ambraciensibus suae res omnes redderentur; in libertate essent ac legibus suis uterentur; portoria, quae vellent, terra marique caperent, dum eorum immunes Romani ac socii nominis Latini essent; signa aliaque ornamenta, quae quererentur ex aedibus sacris sublata esse, de iis, cum M. Fulvius Romam revertisset, placere ad collegium pontificum referri, et quod ii censuissent, fieri. neque his contentus consul fuit, sed postea per infrequentiam adiecit senatus consultum, Ambraciam vi captam esse non videri.

Supplicatio inde ex decemvirorum decreto pro valetudine populi per triduum fuit, quia gravis pestilentia urbem atque agros vastabat. Latinae inde fuerunt. quibus religionibus liberati consules et dilectu perfecto — novis enim uterque maluit uti militibus — in provinciam profecti sunt, veteresque omnes dimiserunt.

Post consulum profectionem Cn. Manlius proconsul Romam venit; cui cum ab Ser. Sulpicio praetore senatus ad aedem Bellonae datus esset, et ipse commemoratis rebus ab se gestis postulasset, ut ob eas diis immortalibus honos haberetur sibi que triumphanti urbem inveni liceret, contradixerunt pars maior decem legatorum, qui cum eo fuerant, et ante alios L. Furius Purpurio et L. Aemilius Paulus. XLV. Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendae causa foederisque legum, quae cum L. Scipione inchoatae fuissent, perficiendarum. Cn. Manlium summa ope tendisse, ut eam pacem turbaret, et Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidiis exciperet; sed illum cognita fraude consulis, cum saepe colloquiis petitis captatus esset, non congressum modo sed conspectum etiam eius vitasse. cupientem transire Taurum aegre omnium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllae praedictam superantibus terminos fatalis cladem experiri vellet, retentum admosse tamen exercitum et prope in ipsis iugis ad divortia aquarum castra po-

suisse. cum ibi nullam belli causam inveniret quiescentibus regibus, circumegisse exercitum ad Gallograecos; cui nationi non ex senatus auctoritate, non populi iussu bellum illatum. quod quem umquam de sua sententia facere ausum? Antiochi Philippi Hannibalis et Poenorum recentissima bella esse; de omnibus his consultum senatum, populum inassisse, per legatos ante res repetitas, postremo, qui bellum indicerent, missos. 'quid eorum, Cn. Manli, factum est, ut istud publicum populi Romani bellum et non tuum privatam latrocinium ducamus? at eo ipso contentus fuisti, recto itinere exercitum duxisti ad eos, quos tibi hostis desumpseras; an per omnes amfractus viarum, cum ad bivia consisteres, ut, quo flexisset agmen Atталus, Eumenis frater, eo consul mercennarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidiae Lyeaoniaeque et Phrygiae recessus omnis atque angulos peragrasti, stipem ab tyrannis castellanisque deviis colligens? quid enim tibi cum Oroandis? quid cum aliis aequae innoxiiis populis?'

'Bellum autem ipsum, cuius nomine triumphum petis, quo modo gessisti? loco aequo, tempore tuo pugnasti? tu vero recte, ut diis immortalibus honos habeatur, postulas, primum quod pro temeritate imperatoris, nullo gentium iure bellum inferentis, poenas luere exercitum noluerunt; deinde quod beluas, non hostis nobis obiecerunt. XLVI. Nolite nomen tantum existimare mixtum esse Gallograecorum; multo ante et corpora et animi mixti ac vitiiati sunt. an, si illi Galli essent, cum quibus milliensi vario eventu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore vestro fuit, nuntius illine redisset? bis cum iis pugnatum est, bis loco iniquo subiit, in valle inferiore pedibus paene hostium aciem subiecit. ut non tela ex superiore loco mitterent, sed corpora sua nuda inicerent, obruere nos potuerunt. quid igitur incidit? magna fortuna populi Romani est, magnum et terribile nomen.

recenti ruina Hannibalis Philippi Antiochi prope attoniti erant. tantae corporum moles fundis sagittisque in fugam consternatae sunt; gladius in acie cruentatus non est Gallico bello; velut avium examina ad crepitum primum missilium avolare. at hercule iidem nos — monente fortuna, quid, si hostem habuissemus, casurum fuisset — cum redeuntes in latrunculos Thracas incidissemus, caesi, fugati, exuti impedimentis sumus. Q. Minucius Thermus, in quo haud paulo plus damni factum est, quam si Cn. Manlius, cuius temeritate ea clades inciderat, perisset, cum multis viris fortibus cecidit; exercitus spolia regis Antiochi referens trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem unam delituit. pro his triumphus petitur? si nihil in Thracia cladis ignominiaeque foret acceptum, de quibus hostibus triumphum peteres? de iis, ut opinor, quos tibi hostes senatus aut populus Romanus dedisset. sic huic L. Scipioni, sic illi M. Acilio de rege Antiocho, sic paulo ante T. Quinctio de rege Philippo, sic P. Africano de Hannibale et Poenis et Syphace triumphus datus. et minima illa, cum iam senatus censuisset bellum, quaesita tamen sunt, quibus nuntiandum esset: ipsis utique regibus nuntiaretur, an satis esset ad praesidium aliquod nuntiari. vultis ergo haec omnia pollui et confundi, tolli fetialia iura, nullos esse fetiales? fiat, pace deum dixerim, iactura religionis; oblivio deorum capiat pectora vestra; num senatum quoque de bello consuli non placet? non ad populum ferri, velint iubeantne cum Gallis bellum geri? modo certe consules Graeciam atque Asiam volebant; tamen perseverantibus vobis Ligures provinciam decernere dicto audientes fuerunt. merito ergo a vobis prospere bello gesto triumphum petent, quibus auctoribus gesserunt.

XLVII. Talis oratio Furi et Aemilii fuit. Manlium in hunc maxime modum respondisse accepi:

tribuni plebis antea solebant triumphum postulantibus adversari, patres conscripti; quibus ego gratiam habeo, quod seu mihi seu magnitudini rerum gestarum hoc dederunt, ut non solum silentio comprobarent honorem meum, sed referre etiam, si opus esset, viderentur parati esse; ex decem legatis, si diis placet, quod consilium dispensandae cohonestandaeque victoriae imperatoribus maiores dederunt nostri, adversarios habeo. L. Furius et L. Aemilius curram triumphalem me conscendere prohibent, coronam insignem capiti detrahunt, quos ego, si tribuni triumphare me prohiberent, testes citaturus fui rerum a me gestarum. nullius equidem invideo honori, patres conscripti; vos tribunos plebei nuper, viros fortes ac strenuos, impediennes Q. Fabii Labeonis triumphum auctoritate vestra detruistis; triumphavit, quem non bellum iniustum gessisse, sed hostem omnino non vidisse inimici iactabant; ego, qui cum centum milibus ferocissimorum hostium signis collatis totiens pugnavi, qui plus quadraginta milia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnavi, qui citra iuga Tauri omnia pacatiora, quam terra Italia est, reliqui, non triumpho modo fraudor, sed causam apud vos, patres conscripti, accusantibus meis ipse legatis dico. duplex eorum, ut animadvertistis, patres conscripti, accusatio fuit: nam nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, et gestum temere atque imprudenter dixerunt. 'non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes violasti.' non sum postulaturus a vobis, patres conscripti, ut, quae communiter de immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis, ea de illis quoque, qui Asiam incolunt, existimetis Gallis; remota universae gentis infamia atque invidia per se ipsos aestimate. utinam rex Eumenes, utinam Asiae omnes civitates adessent, et illos potius querentes quam me accusantem audiretis. mittite, agedum, legatos circa omnes Asiae urbes et quaerite, utra gra-

viori servitute, Antiocho ultra Tauri iuga emoto an
 12 Gallis subactis, liberati sint. quotiens agri eorum
 vastati sint, quotiens praedae abactae, referant, cum
 vix redimendi captivos copia esset, et mactatas hu-
 manas hostias immolatosque liberos suos audirent.
 13 stipendium scitote pependisse socios vestros Gallis et
 nunc, liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros,
 si a me foret cessatum. XLVIII. Quo longius An-
 tiochus emotus esset, hoc impotentius in Asia Galli
 1 dominarentur, et, quidquid est terrarum citra Tauri
 2 iuga, Gallorum imperio, non vestro adiecissetis. at
 enim sunt quidem ista vera; *sed* etiam Delphos quon-
 dam, commune humani generis oraculum, umbilicum
 orbis terrarum, Galli spoliaverunt, nec ideo populus
 3 Romanus his bellum indixit aut intulit. equidem ali-
 quid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in
 iure ac ditione vestra Graecia atque Asia erat, ad
 4 curandum animadvertendumque, quid in his terris
 fieret, et hoc, quo finem imperii Romani Taurum
 montem statuistis, quo libertatem, immunitatem civi-
 tatibus datis, quo aliis fines adicitis, alias agro mul-
 tatis, aliis vectigal imponitis, regna augetis minuitis
 donatis adimitis, curae vestrae censetis esse, ut pacem
 5 terra marique habeant. an, nisi praesidia deduxisset
 Antiochus, quae quies in suis arcibus erant, non
 putaretis liberatam Asiam; si Gallorum exercitus effusi
 vagarentur, rata dona vestra, quae dedistis, regi Eu-
 6 meni, rata libertas civitatibus esset? sed quid ego
 haec ita argumentor, tamquam non acceperim, sed
 7 fecerim hostes Gallos? te, L. Scipio, appello, cuius
 ego mihi, succedens in vicem imperii tui, virtutem
 felicitatemque pariter non frustra ab diis immortalibus
 precatus sum, te, P. Scipio, qui legati ius, collegae
 maiestatem et apud fratrem consulem et apud exer-
 citum habuisti, sciatisne in exercitu Antiochi Gallorum
 8 legiones fuisse, videritis in acie eos, in cornu utroque
 — id enim roboris esse videbatur — locatos, pugnaveritis

ut cum hostibus iustis, cecideritis, spolia eorum retu-
 leritis. atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum 9
 et senatus decreverat et populus iusserat. sed simul,
 ut opinor, cum his decreverant iusserantque, qui intra
 praesidia eius fuissent; ex quibus praeter Antiochum, 10
 cum quo pacem pepigerat Scipio, et cum quo nomi-
 natim foedus ut fieret mandaveratis, omnes hostes
 erant, qui pro Antiocho arma adversus nos tulerunt.
 in qua causa cum Galli ante omnes fuissent et reguli 11
 quidam et tyranni, ego tamen et cum aliis, pro di-
 gnitate imperii vestri coactis luere peccata sua, pacem
 pepigi, et Gallorum animos, si possent mitigari a
 feritate insita, temptavi et, postquam indomitos atque 12
 implacabiles cernebam, tum demum vi atque armis
 coercendos ratus sum.

‘Nunc, quoniam suscepti belli purgatum est cri- 13
 men, gesti reddenda est ratio. in quo confiderem
 equidem causae meae, etiam si non apud Romanum
 sed apud Carthaginensem senatum agerem, ubi in
 crucem tolli imperatores dicuntur, si prospero eventu,
 pravo consilio rem gesserunt; sed ego in ea civitate, 14
 quae ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque deos
 adhibet, quia nullius calumniae subicit ea, quae dii
 comprobaverunt, et in sollemnibus verbis habet, cum
 supplicationem aut triumphum decernit, ‘quod bene 15
 ac feliciter rem publicam administrarit’, si nollem, si
 grave ac superbum existimarem virtute gloriari, si
 pro felicitate mea exercitusque mei, quod tantam na-
 tionem sine ulla militum iactura devicimus, postula-
 rem, ut diis immortalibus honos haberetur et ipse 16
 triumphans in Capitolium ascenderem, unde votis rite
 nuncupatis profectus sum, negaretis hoc mihi cum diis
 immortalibus? XLIX. Iniquo enim loco dimicavi. dic
 igitur, quo aequiore potuerim dimicare. cum hostes
 montem cepissent, loco se munito tenerent, nempe
 eundem ad hostes erat, si vincere vellem. quid? si 2
 urbem eo loco haberent et moenibus se tenerent?

nempe oppugnandi erant. quid? ad Thermopylas ae-
 quone loco M. Acilius cum rege Antiocho pugnavit?
 3 quid? Philippum non eodem modo super Aoum am-
 nem iuga tenentem montium T. Quinctius deiecit?
 equidem adhuc, qualem aut sibi fingant aut vobis
 4 videri velint hostem fuisse, non invenio. si degenerem
 et emollitum amoenitate Asiae, quid periculi vel ini-
 quo loco subeuntibus fuit? si timendum et feritate
 animorum et robore corporum, huicne tantae victoriae
 5 triumphum negatis? caeca invidia est, patres conscripti,
 nec quicquam aliud scit quam detractare virtutes, cor-
 6 rumpere honores ac praemia earum. mihi quaeso ita
 ignoscatis, patres conscripti, si longiorem orationem
 non cupiditas gloriandi de me, sed necessaria crimi-
 7 num defensio fecit. an etiam per Thraciam saltus
 patentes, qui angusti erant, et plana ex arduis et culta
 ex silvestribus facere potui et praestare, necubi notis
 8 sibi latebris delitescerent latrones Thraces, ne quid
 sarcinarum raperetur, ne quod iumentum ex tanto
 agmine abstraheretur, ne quis vulneraretur, ne ex vul-
 nere vir fortis ac strenuus Q. Minucius moreretur?
 9 in hoc casu, quo infeliciter incidit, ut talem civem
 10 amitteremus, haerent; quod saltu iniquo, loco alieno
 cum adortus nos hostis esset, duae simul acies primi
 et novissimi agminis haerentem ad impedimenta nostra
 exercitum barbarorum circumvenerunt, quod multa
 11 milia illo ipso die, plura multo post dies paucos ce-
 ciderunt et ceperunt, hoc, si ipsi tacuerint, vos scitu-
 ros, cum testis orationis meae totus exercitus sit, non
 12 credunt? si gladium in Asia non strinxissem, si hostem
 non vidissem, tamen [proconsul] triumphum in Thracia
 duobus proeliis merueram. sed iam dictum satis est;
 13 quin pro eo, quod pluribus verbis vos quam vellem
 fatigavi, veniam a vobis petitam impetratamque velim,
 patres conscripti.

L. Plus crimina eo die quam defensio valuisset,
 ni altercationem in serum perduxissent. dimittitur

senatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuisse
 videretur. postero die et cognati amicique Cn. Manlii 2
 summis opibus adnisi sunt, et auctoritas seniorum
 valuit, negantium exemplum proditum memoriae esse, 3
 ut imperator, qui devictis perduellibus, confecta pro-
 vincia exercitum reportasset, sine curru et laurea pri-
 vatus inhonoratusque urbem iniret. hic pudor mali-
 gnitatem vicit, triumphumque frequentes decreverunt.

Oppressit deinde mentionem memoriamque omnem 4
 contentionis huius maius et eum maiore et clariore
 viro certamen ortum. P. Scipioni Africano, ut Va- 5
 lerius Antias auctor est, duo Q. Petillii diem dixerunt.
 id, prout cuiusque ingenium erat, interpretabantur.
 alii non tribunos plebis, sed universam civitatem, 6
 quae id pati posset, incusabant: duas maximas orbis 7
 terrarum urbes ingratas uno prope tempore in prin-
 cipes inventas, Romam ingratiorem, si quidem victa
 Carthago victum Hannibalem in exilium expulisset,
 Roma victrix victorem Africanum expellat. alii, ne- 8
 minem unum civem tantum eminere debere, ut legibus
 interrogari non possit; nihil tam aequandae libertatis
 esse quam potentissimum quemque posse dicere cau-
 sam. quid autem tuto cuiquam, nedum summam rem 9
 publicam, permitti, si ratio non sit reddenda? qui ius
 aequum pati non possit, in eum vim haud iniustam
 esse. haec agitata sermonibus, donec dies causae di- 10
 cendae venit. nec alius antea quisquam nec ille ipse
 Scipio consul censorve maiore omnis generis hominum
 frequentia quam reus illo die in forum est deductus.
 iussus dicere causam sine ulla criminum mentione 11
 orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est
 exorsus, ut satis constaret neminem umquam neque
 melius neque verius laudatum esse. dicebantur enim 12
 ab eo eodem animo ingenioque, quo gesta erant, et
 aurium fastidium aberat, quia pro periculo, non in
 gloriam referebantur. LI. Tribuni vetera luxuriae
 crimina Syracusanorum hibernorum et Locris Plemi-

nianum tumultum cum ad fidem praesentium criminum retulissent, suspicionibus magis quam argumentis pecuniae captae reum accusarunt: filium captum sine pretio redditum, omnibusque aliis rebus Scipionem, tamquam in eius unius manu pax Romana bellumque esset, ab Antiocho cultum; dictatorem eum consuli, non legatum in provincia fuisse; nec ad aliam rem eo profectum, quam ut, id quod Hispaniae Galliae Siciliae, Africae iam pridem persuasum esset, hoc Graeciae Asiaeque et omnibus ad orientem versis regionibus appareret, unum hominem caput columnae imperii Romani esse, (sub umbra Scipionis civitatem dominam orbis terrarum latere) nutum eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse. (infamia intactum invidia, qua possunt, urgent.) orationibus in noctem perductis producta dies est. ubi ea venit, tribuni in Rostris prima luce consederunt; citatus reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam contionem ad Rostra subiit silentioque facto 'hoc' inquit 'die, tribuni plebis vosque, Quirites, cum Hannibale et Carthaginensibus (signis collatis) in Africa bene ac feliciter pugnavi. Itaque, cum hodie litibus et iurgiis supersederi aequum sit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Iovem optimum maximum Iunonemque et Minervam ceterosque deos, qui Capitolio atque arci praesident, salutandos ibo, hisque gratias agam, quod mihi et hoc ipso die et saepe alias egregie gerendae rei publicae mentem facultatemque dederunt. vestrum quoque quibus commodum est, Quirites, item mecum, et orate deos, ut mei similes principes habeatis; (ita, si ab annis septemdecim ad senectutem semper vos aetatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis praecessi.) ab Rostris in Capitolium ascendit. simul se universa contio avertit et secuta Scipionem est, (adeo ut postremo scribae viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis praeter servilem comitatum et praecōnem,

qui reum ex Rostris citabat, quisquam esset.) Scipio non in Capitolio modo, sed per totam urbem omnia templa deum cum populo Romano circumiit, celebratior is prope dies (favore hominum et aestimatione vera magnitudinis eius) fuit, quam quo triumphans de Syphace rege et Carthaginensibus urbem est inductus.

LII. Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit. post quem cum invidiam et certamina cum tribunis prospiceret, die longiore producta in Linternum concessit certo consilio, ne ad causam dicendam adesset. maior animus et natura erat ac maiori fortunae adsueta, quam ut reus esse sciret et summittere se in humilitatem causam dicentium. ubi dies venit citari, que absens est coeptus, L. Scipio morbum causae esse, cur abesset, excusabat. quam excusationem cum tribunum, qui diem dixerant, non acciperent, et ab eadem superbia non venire ad causam dicendam arguerent, qua iudicium et tribunos plebis et contionem reliquisset, et, quibus ius sententiae de se dicendae et libertatem ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de populo Romano egisset secessionemque eo die in Capitolium a tribunis plebis fecisset: — 'habetis ergo temeritatis illius mercedem; quo duce et auctore nos reliquistis, ab eo ipsi relictis estis, et tantum animorum in dies nobis decrescit, ut, quem ante annos septemdecim exercitum et classem habentem tribunos plebis aedilemque mittere in Siciliam ausi sumus, qui prenderent eum et Romam reducerent, ad eum privatum ex villa sua extrahendum ad causam dicendam mittere non audeamus' —; tribuni plebis appellati ab L. Scipione ita decreverunt: si morbi causa excusaretur, sibi placere accipi eam causam diemque a collegis prodici. tribunus plebis eo tempore Ti. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiae cum P. Scipione intercedebant. is, cum vetuisset nomen suum decreto collegarum adscribi, tristio remque

10 omnes sententiam expectarent, ita decrevit: cum L. Scipio excusasset morbum esse causae fratri, satis id sibi videri; se P. Scipionem, priusquam Romam redisset, accusari non passurum; tum quoque, si se ap-
 11 pellet, auxilio ei futurum, ne causam dicat: ad id fastigium rebus gestis, honoribus populi Romani P. Scipionem deorum hominumque consensu pervenisse, ut sub Rostris reum stare et praebere aures adolescentium conviciis populo Romano magis deforme quam ipsi sit. LIII. Adiecit decreto indignationem: 'sub pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille Africae
 2 Scipio? ideo quattuor nobilissimos duces Poenorum in Hispania, quattuor exercitus fudit fugavitque; ideo Syphacem cepit, Hannibalem devicit, Carthaginem
 3 vectigalem nobis fecit, Antiochum — recipit enim fratrem consortem huius gloriae L. Scipio — ultra iuga Tauri emovit, ut duobus Petilliis succumberet?
 4 vos de P. Africano palmam peti feretis? nullis meritis suis, nullis nostris honoribus unquam in arcem tutam et velut sanctam clari viri pervenient, ubi, si non venerabilis, inviolata saltem senectus eorum con-
 5 sidat?' movit et decretum et adiecta oratio non ceteros modo, sed ipsos etiam accusatores, et deliberaturos
 6 se, quid iuris sui et officii esset, dixerunt. senatus deinde concilio plebis dimisso haberi est coeptus. ibi gratiae ingentes ab universo ordine, praecipue a consularibus senioribusque, Ti. Graeco actae sunt, quod rem publicam privatis simultatibus potio-
 7 et Petillii vexati sunt probris, quod splendere aliena invidia voluissent et spolia ex Africani triumpho peterent. silentium deinde de Africano fuit. vitam
 8 Literni egit sine desiderio urbis; morientem rure eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt monumentumque ibi aedificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret.
 9 vir memorabilis, bellicis tamen quam pacis artibus memorabilior. *nobilior* prima pars vitae quam postrema fuit, quia in iuventa bella adsidue gesta, cum

senecta res quoque defloruere, nec praebita est materia ingenio. quid ad primum consulatum secundus, etiam 10 si censuram adicias? quid Asiatica legatio, et valetudine adversa inutilis et filii casu deformata et post reditum necessitate aut subeundi iudicii aut simul cum patria deserendi? Punici tamen belli perpetrati, 11 quo nullum neque maius neque periculosius Romani gessere, unus praecipuam gloriam tulit.

LIV. Morte Africani crevere inimicorum animi, quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo adlatrare magnitudinem eius solitus erat. hoc 2 auctore existimantur Petillii et vivo Africano rem ingressi et mortuo rogationem promulgasse. fuit au- 3 tem rogatio talis: 'velitis inbeatis, Quirites, quae pecunia capta ablata coacta ab rege Antiocho est quique sub imperio eius fuerunt, quod eius in publicum re-
 4 latum non est, uti de ea re Ser. Sulpicius praetor urbanus ad senatum referat, quem eam rem velit senatus quaerere de iis, qui praetores nunc sunt? huic rogationi primo Q. et L. Mummii intercedebant, 5 senatum quaerere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, aequum censebant. Petillii nobilitatem et regnum in senatu Scipionum 6 accusabant. L. Furius Purpureo consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum cense- 7 bat, non quae ab Antiocho modo pecuniae captae forent, sed quae ab aliis regibus gentibusque, Cn. Manlium inimicum incessens. et L. Scipio, quem magis 8 pro se quam adversus legem dicturum apparebat, dissuasor processit. is morte P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimique, eam exortam roga-
 9 tionem est conquestus; parum enim fuisse non laudari pro Rostris P. Africanum post mortem, nisi etiam accusaretur; et Carthaginienses exilio Hannibalis con-
 10 tentos esse, populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exsatiari, nisi et ipsius fama sepulti lace-
 retur et frater insuper, accessio invidiae, mactetur.

11 M. Cato suasit rogationem — exstat oratio eius de pecunia regis Antiochi — et Mummius tribunos auctoritate deterruit, ne adversarentur rogationi. remittentibus ergo his intercessionem omnes tribus uti rogassent iusserunt. LV. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petillia quaerere vellent, Q. Terentium Culleonem patres iusserunt. ad hunc praetorem, adeo amicum Corneliae familiae, ut, qui Romae mortuum elatumque P. Scipionem — est enim ea quoque fama — tradunt, pilleatum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum isse memoriae prodiderint, et ad Portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse, quod ab eo inter alios captivos in Africa ex hostibus receptus esset, aut adeo inimicum eundem, ut propter insignem simultatem ab ea factione, quae adversa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quaestionem exercendam —; ceterum ad hanc nimis aequum aut iniquum praetorem reus extemplo factus L. Scipio. simul et delata et recepta nomina legatorum eius, A. et L. Hostiliorum Catonum, et C. Furi Aculeonis quaestoris et, ut omnia contacta societate peculatus viderentur, scribae quoque duo et accensus. L. Hostilius et scribae et accensus, priusquam de Scipione iudicium fieret, absoluti sunt, Scipio et A. Hostilius legatus et C. Furius damnati: quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem sex milia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus accepisse, quam in aerarium retulerit, A. Hostilium octoginta pondo auri, argenti quadringenta tria, Furium quaestorem auri pondo centum triginta, argenti ducenta. has ego summas auri et argenti relatas apud Antiatem inveni. in L. Scipione malim equidem librarii mendum quam mendacium scriptoris esse in summa auri atque argenti; similis enim veri est argenti quam auri maius pondus fuisse, et potius quadragiens quam ducentiens quadragiens litem aestimatum, eo magis, quod tantae summae rationem etiam

ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt, librumque rationis eius cum Lucium fratrem adferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus conperpisse indignantem, quod, cum bis milliens in aerarium intulisset, quadragiens ratio ab se posceretur. ab eadem fiducia animi, cum quaestores pecuniam ex aerario contra legem promere non auderent, poposcisse clavis et se aperturum aerarium dixisse, qui, ut clauderetur, effecisset.

LVI. Multa alia in Scipionis exitu maxime vitae dieque dicta, morte, funere, sepulcro, in diversum trahunt, ut, cui famae, quibus scriptis adsentiar, non habeam. non de accusatore convenit: alii M. Naevium, alii Petillios diem dixisse scribunt, non de tempore, quo dicta dies sit, non de anno, quo mortuus sit, non ubi mortuus aut elatus sit; alii Romae, alii Litterni et mortuum et sepultum. utrobique monumenta ostenduntur et statuae; nam et Litterni monumentum monumentoque statua superimposita fuit, quam tempestate deiectam nuper vidimus ipsi, et Romae extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuae sunt, quarum duae P. et L. Scipionum dicuntur esse, tertia poetae Q. Ennii. nec inter scriptores rerum discrepat solum, sed orationes quoque, si modo ipsorum sunt quae feruntur, P. Scipionis et Ti. Gracchi abhorrent inter se. index orationis P. Scipionis nomen M. Naevii tribuni plebis habet, ipsa oratio sine nomine est accusatoris; modo nebulonem, modo nugatorem appellat. ne Gracchi quidem oratio aut Petilliorum accusatorum Africani aut diei dictae Africano ullam mentionem habet. alia tota serenda fabula est Gracchi orationi conveniens, et illi auctores sequendi sunt, qui, cum L. Scipio et accusatus et damnatus sit pecuniae captae ab rege legatum in Etruria fuisse Africanum tradunt; qua post famam de casu fratris adlatam relicta legatione cucurrisse eum Romam et, cum a porta recta ad forum se contulisset, quod in vincula duci fratrem

dictum erat, reppulisse a corpore eius viatorem, et
 tribunis retinentibus magis pie quam civiliter vim
 10 fecisse. haec enim ipsa Ti. Gracchus queritur dis-
 lutam esse a privato tribuniciam potestatem, et ad
 postremum, cum auxilium L. Scipioni pollicetur, adicit
 tolerabilioris exempli esse a tribuno plebis potius
 quam a privato victam videri et tribuniciam potesta-
 11 tem et rem publicam esse. sed ita hanc unam im-
 potentem eius iniuriam invidia onerat, ut increpando,
 quod degenerarit tantum a se ipse, cumulas ei ve-
 teres laudes moderationis et temperantiae pro reprehen-
 12 sione praesenti reddat; castigatum enim quondam ab
 eo populum ait, quod eum perpetuum consulem et
 dictatorem vellet facere; prohibuisse statuas sibi in
 comitio, in Rostris, in curia, in Capitolio, in cella
 13 Iovis poni; prohibuisse, ne decerneretur, ut imago sua
 triumphali ornata e templo Iovis optimi maximi exiret.
 LVII. Haec vel in laudatione posita ingentem magni-
 tudinem animi moderantis ad civilem habitum hono-
 ribus significarent, quae exprobrando inimicus fatetur.
 2 huic Graccho minorem ex duabus filiis — nam maior
 P. Cornelio Nasicae haud dubie a patre collocata erat
 3 — nuptam fuisse convenit. illud parum constat, utrum
 post mortem patris et desponsa sit et nupserit, an
 verae illae opiniones sint, Gracchum, cum L. Scipio
 in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio
 4 esset, iurasse sibi inimicitias cum Scipionibus, quae
 fuissent, manere, nec se gratiae quaerendae causa quic-
 quam facere, sed, in quem carcerem reges et impera-
 5 tores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum
 se fratrem eius duci non passurum. senatum eo die
 forte in Capitolio cenantem consurrexisse et petisse,
 ut inter epulas Graccho filiam Africanus desponderet.
 6 quibus ita inter publicum sollemne sponsalibus rite
 factis cum se domum recepisset, Scipionem Aemiliae
 7 uxori dixisse filiam se minorem despondisse. cum
 illa, muliebriter indignabunda nihil de communi filia

secum consultatum, adiecisset non, si Ti. Graccho daret,
 expertem consilii debuisse matrem esse, laetum Sci-
 pionem tam concordii iudicio ei ipsi desponsam re-
 spondisse. haec de tanto viro quam et opinionibus
 et monumentis litterarum variarent, proponenda erant.

LVIII. Iudiciis a Q. Terentio praetore perfectis,
 Hostilius et Furius damnati praedes eodem die quae-
 storibus urbanis dederunt; Scipio cum contenderet
 2 omnem quam accepisset pecuniam in aerario esse, nec
 se quicquam publici habere, in vincula duci est coe-
 ptus. P. Scipio Nasica tribunos appellavit oratio-
 3 nemque habuit plenam veris decoribus non communiter
 modo Corneliae gentis, sed propriae familiae suae. pa-
 4 rentes suos et P. Africanum ac L. Scipionis, qui in car-
 cerem duceretur, fuisse Cn. et P. Scipiones, clarissi-
 mos viros. eos, cum per aliquot annos in terra Hispania
 5 adversus multos Poenorum Hispanorumque et duces
 et exercitus nominis Romani famam auxissent non bello
 solum, sed quod Romanae temperantiae fideique spe-
 6 cimen illis gentibus dedissent, ad extremum ambo pro
 republica mortem occubuisse. cum illorum gloriam
 7 tueri posteris satis esset, P. Africanum tantum pater-
 nas superiecisse laudes, ut fidem fecerit non sanguine
 humano sed stirpe divina satum se esse. L. Scipionem,
 8 de quo agatur, ut, quae in Hispania, quae in Africa,
 cum legatus fratris esset, gessisset, praetereantur, con-
 sulem et ab senatu dignum habitum, cui extra sortem
 Asia provincia et bellum cum Antiocho rege decer-
 neretur, et a fratre, cui post duos consulatus censu-
 ramque et triumphum legatus in Asiam iret. ibi ne
 9 magnitudo et splendor legati laudibus consulis offi-
 ceret, forte ita incidisse, ut, quo die ad Magnesiam
 signis collatis L. Scipio Antiochum devicisset, aeger
 P. Scipio Elaeae dierum aliquot via abesset. non
 10 fuisse minorem eum exercitum quam Hannibalis, cum
 quo in Africa esset pugnatum; Hannibalem eundem
 fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator

Punici belli fuerit. et bellum quidem ita gestum esse, ut ne fortunam quidem quisquam criminari possit; in pace crimen quaeri; eam dici venisse. hic decem legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset; quamquam exstitissent ex decem legatis, qui Cn. Manlium accusarent, tamen non modo ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam accusationem valuisse. LIX. At hercule in Scipione leges ipsas pacis, ut nimium accommodatas Antiocho, suspectas esse; integrum enim ei regnum relictum; omnia possidere eum victum, quae ante bellum eius fuerint; auri et argenti cum vim magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in privatam versum; an praeter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem aliis triumphis, si omne in unum conferatur, latum? nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem et proxima Europae tenuisse Antiochum. ea quanta regio orbis terrarum sit, a Tauro monte in Aegaeum usque prominens mare, quot non urbes modo sed gentes amplectatur, omnes scire. hanc regionem dierum plus triginta iter in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem usque ad Tauri montis iuga Antiocho ademptam, expulso in ultimum angulum orbis terrarum. quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo victo Macedoniam, Nabidi Lacedaemonem relictam, nec Quinctio crimen quaesitum; non enim habuisse eum Africanum fratrem; cuius cum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, invidiam nocuisse. tantum auri argentique indicatum esse in domum L. Scipionis illatum, quantum venditis omnibus bonis redigi non posset. ubi ergo esse regium aurum, ubi tot hereditates acceptas? in domo, quam sumptus non exhausserint, exstare debuisse novae fortunae cumulum. at enim, quod ex bonis redigi non possit, ex corpore et tergo per vexationem et contumelias L. Scipionis petituros inimicos, ut in carcere inter

fures nocturnos et latrones vir clarissimus includatur et in robore et tenebris exspiret, deinde nudus ante carcerem proiciatur. non id Corneliae magis familiae quam urbi Romanae fore erubescendum. LX. Adversus ea Terentius praetor rogationem Petilliam et senatus consultum et iudicium de L. Scipione factum recitavit; se, ni referatur pecunia in publicum, quae indicata sit, nihil habere quod faciat, nisi ut preda damnatum et in vincula duci iubeat. tribuni cum in consilium secessissent, paulo post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, praeter Gracchum, sententia pronuntiavit praetori non intercedere tribunos, quo minus sua potestate utatur. Ti. Gracchus ita decrevit, quo minus ex bonis L. Scipionis quod indicatum sit redigatur, se non intercedere praetori; L. Scipionem, qui regem opulentissimum orbis terrarum devicerit, imperium populi Romani propagaverit in ultimos terrarum fines, regem Eumenem, Rhodios, alias tot Asiae urbes devinxerit populi Romani beneficiis, plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit, non passurum inter hostes populi Romani in carcere et vinculis esse, mittique eum se iubere. tanto ad sensu auditum est decretum, adeo dimissum Scipionem laeti homines viderunt, ut vix in eadem civitate videretur factum iudicium. in bona deinde L. Scipionis possessum publice quaestores praetor misit. neque in iis non modo vestigium ullum comparuit pecuniae regiae, sed nequaquam tantum redactum est, quantae summae damnatus fuerat. collata ea pecunia a cognatis amicisque et clientibus est L. Scipioni, ut, si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quam ante calamitatem fuerat. nihil accepit; quae necessaria ad cultum erant, redempta ei a proximis cognatis sunt; verteratque Scipionum invidia in praetorem et consilium eius et accusatores.